

Асадулло Мирзаакбаров

ОҚ КАПАЛАК

ёхуд

Муҳаббатга йўғрилган бахт

Қисса ва ҳикоялар

Алишер Навоий номидаги
Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти
Тошкент — 2011 йил

ББК 84(5Ў)6

М54

Мирзаакбаров, Асадулло.

Оқ капалак ёхуд Муҳаббатга йўғрилган бахт: қисса ва ҳикоялар/ А. Мирзаакбаров. —Т.: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2011. —124 б.

Шахсий ҳаётдаги мураккабликлар, ҳақиқий муҳаббатга сазовор бўлиш ва ҳайрат-ҳаяжонлар табиийлиги, ўзга миллат вакиласига уйланиш воқеасининг ўзига хослиги Оқ капалак қиссасининг мундарижасини ташкил этади.

Китобдан ўрин олган ҳикояларда кундалик турмушимиз лавҳалари жонли, бадиий тарзда ўз ифодасини топган.

Бир сўз билан айтганда, андижонлик ёзувчи Асадулло Мирзаакбаровнинг қўлингиздаги китоби сизни бефарқ қолдирмайди, деб ўйлаймиз.

ISBN 978-9943-06-324-2

© Алишер Навоий номидаги
Ўзбекистон Миллий кутубхонаси
нашриёти, 2011 йил

ОҚ КАПАЛАК
ёхуд
Муҳаббатга йўғрилган бахт
Қисса

Тонгга яқин телефон узлуксиз жиринглади. Нодир Қодирович ётган жойида гўшакни қулоғига тутди.

— Алло! Москвами?

Ўзбекча сўзлардан сергакланди. Юрак уриши тезлашди. Вужудини ажабтовур ҳиссиёт чулғаб олди.

— Ҳа, Москва! — деди.

— Ота, бу сизми?

— Ким бу?

— Мен, ҳалиги, Ботирман

— Ботир?! Ўғлим, қаердасан?

— Андижондаман!

— Яхши юрибсанми? Онанг, уйдагилар тинч юришибдими?

— Раҳмат, ўзингиз яхшимисиз? Онам билан кетаяпмиз. Ўқиш ёки иш масаласида ёрдам бермасангиз бўлмаяпти.

— Яхши! Қачон келаяпсизлар?

— Индинга самолётга чиқамиз!

— Андижондан учасизларми?

— Ҳа!

— Албатта, кутиб оламан. Келаверинглар!

Ўрнидан туриб нариги хонага чиқиб кетаётган хотини эрининг гўшакни қўйганини эшитиб, қайрилди.

— Бегим, яхши ётиб турдингизми? Ким экан саҳармардонда безовта қилган, — деб сўради.

— Ўғлим! — деди маҳзун қиёфада Нодир Қодирович.

— Вой, бунча яхши, тинчлик эканми?

Ироданинг кўзидан қувончи ичига сигмаётганлиги сезилиб турарди.

— Эртадан сўнг учиб келишмоқчи.

— Кўпчиликми?

— Онаси билан... — Нодир Қодирович шундай деди-ю, Ироданинг юзига синовчан тикилди. — Ботирнинг иши ёки ўқиши масаласида ёрдам сўрашяпти.

— Жуда яхши, — деди Ирода бояги қиёфасини ўзгартирмай. Малоҳат ҳам бу йил ўқишга кираяпти-ю. Хоҳласа бирга ўқисин, бўлмаса ишласин. Ёрдам бериш қўлимиздан келади-ку. Онасини олиб келаётгани ҳам яхши бўлибди. Мазза қилиб дам олади. Уларга қаерни тайёрлайлик? Дала ҳовли, нариги уйни ҳам тайёрлаб қўяверамиз. Истаганларида тураверишади. Кутиб олишни шу ерда ташкил қиламиз.

— Ташкилий томонларини ўзингиз ҳал қила берасиз-да, гўзалим, — деди Ироданинг кенгфёшлигидан кўнгли тоғдек кўтарилган Нодир Қодирович.

— Онасининг бу ерда қанча қолишига қараб, саёҳат йўналишини белгилаймиз. Ўзбекчани яхши биладиган ходимларимиздан бирини ажратамиз. Иш қочмас, отаси, Ботирни ўқитганимиз маъқул!

— Шунақаям кўнгли дарё аёл бўладими? — ўйлади Нодир Қодирович. — Ахир Гулчеҳра унинг собиқ «кундоши» бўлса! Умр йўлларида бебаҳо аёлни танлаб адашмаганига яна бир бор иқрор бўлди. Гулчеҳра билан яшаб ўтказган «қора кунлар» ва кейинги воқеалар кўз ўнгида гавдаланди.

* * *

Нодир зиёли оилада туғилиб, вояга етди. Ота-онаси институтда бирга ўқишганди. Аввалига мактабда оддий ўқитувчи бўлиб ишлашди. Бир ўғил, бир қиз кўришди. Фарзандларини тарбиялашда маориф соҳасида ишлаб нафақага чиққан бувиси катта ёрдам берди. Йиллар ўтиб онаси мактабда директор, отаси вилоят маорифининг раҳбарларидан бири бўлди. Нодир, синглиси Одила рус мактабида ўқишди. — Бизнинг ўринбосарларимиз! — деб эркалатарди ота-оналари. Мактабни олтин медалга тамомлаган Нодир Москва

давлат Университетининг иқтисод факультетига ҳужжат топширди. Битта имтиҳон билан ўқишга қабул қилинди.

— Ўғлим! — деди отаси. Иқтисод — давлат, жамиятнинг кўзгусидир. Бу соҳа билан шуғулланиш бевосита давлат ва халқнинг манфаатига хизмат қилади. Мазкур мутахассисликни кўпчилик битиради. Аммо олимлар кам. Айниқса, бизнинг вилоятда бу нарса яққол кўринади. Университетда ўқишинг бошланиши холос. Иқтисод соҳасида етук олим бўлишингни орзу қиламан! Бу гапларимни ҳеч қачон ёдингдан чиқарма!

Нодир биринчи кунданоқ отасининг ўғитларига амал қилди. Иқтисод фанини чуқур эгаллашга иштиёқ билан киришди. Талабалар илмий жамиятига аъзо бўлди. Бозор иқтисодиёти шароитида хўжалик юритиш механизмининг ўзига хос хусусиятлари масаласини илмий таҳлил қилишга бел боғлади. Билимга чанқоқлиги, ўткир зеҳни, илмий фикрлаш қобилиятининг кенглиги билан хурмат қозонди. Университетни битириши арафасида отаси инфаркт бўлиб, тўшакка миҳланиб қолди. Докторлар касал яна бир хуруж қилса, ҳаёти учун хавfli дейишди. Қариндошлар тўпланишиб, отасининг кўзи очиқлигида Нодир ва синглиси Одилаларнинг тўйларини ўтказишга келишишди. Синглисига келаётган совчиларнинг сон-саноғи йўқ эди. Танлашиб, педагогика институти проректорининг ўғлига беришга қарор қилишди. Куёв бола аспирантурада ўқирди. Ёшларни учраштиришди. Бир-бирларига маъқул келишди. Нодирга ҳам келин топиб, иккала тўйни биргаликда ўтказиш пайидан бўлишди.

Диплом ҳимоясига тайёрланаётган Нодирни чақиришди. Бу орада отаси инсулт бўлиб, тилдан қолганди. Вазиятни тушунтиришди. Нодир эътироз билдирмоқчи бўлди.

— Одиланинг тўйи бўляпти-ку, менинг ҳам уйланишим шартми? — деди.

— Шарт! — деди якка-ю ягона амакиси.

— Ота-онанинг бирдан-бир орзуси — фарзандларининг тўйини кўриш бўлади. Сенлар ёшсан, буни тушунишмайсан. Вақти келганда тушунасан-у, аммо кеч бўлади.

— Кимга уйланаман? — елкасини қисди Нодир.

— Келинни топиб қўйганмиз. Ўзимизнинг уруғдан.
— Ким экан? — гапга аралашди онаси.
— Сиз танимасангиз керак, келин. Аммамизнинг набираси.

— Ўтган йили институтга киролмаган Гулчеҳрани айтмаяпсизми?

— Ҳа! Танийсизми?

— Ёрдам беринглар, деб отаси билан келишганди.

— Кўрган бўлсангиз, яхши. Бинойидек қиз, тўғрими?

— Тўғри-ку, лекин...

— Нима «лекин?»

— Ахир у қиз ўқимаган бўлса...

— Нима қипти? Яна ўқишга «ташлайди». Кейинчалик сиртқига ўтказар. Болали бўлишгач, ўзингиз бош-қош бўласиз-да. Укам ҳам оёққа туриб кетса, ширингина оила бўлиб дегандай...

— Айтганларингиз келсин, илойим. Бироқ қизнинг оналарини танимаймиз ҳам.

— Отаси мактабда меҳнатдан дарс беради. Лекин асосий иши дурадгорлик. Эшик-ром қилиб сотади. Оиласида олти фарзанд. Гулчеҳра уларнинг кенжаси. Ортган орзу-ҳавасларнинг ҳаммаси уники. Аёл қуда бозорда тирикчилик қилади.

Онаси безовталанди. Кўзини юмганча нималарнидир мушоҳада қилди.

— Гофуржон ака, бошқа қизларни ҳам суриштирайлик, — деди.

— Нимани суриштирасиз? Булар синалган одамлар. Ўзингиз бирорта қизни топиб турмабсиз-да, — жаҳли чиқди амакисининг.

Онаси асли қўқонлик. Етим ўсган. Укасидан бошқа ҳеч кими йўқ. Туш кўрибдимики, эрининг бу аҳволда ётиб қолишини билса. Келин топиб юриш ҳаёлига ҳам келмаган. Бир нарса эсига тушгандай, Нодирга умид билан тикилиб, сўради.

— Балки ўзинг кўз остинга олиб юрган бирорта қиз бордир?...

— Қўйсангиз-чи, онажон, бу ҳақда ўйлаб ҳам кўрмаганман, — деди Нодир.

— Мана кўрдиларингми? Демак, келинликка Гулчеҳрадан бошқа номзод йўқ! — муҳокамага яқун ясагандай бўлди амакиси.

Қариндошлар отасининг «олдидан ўтиб» маслаҳат солган бўлишди. Отаси кўзларини катта очди. Нодирнинг назарида нимадир демоқчи бўлди.

— Аҳамият бердиларингми, хурсандлигидан кўзларини катта очиб юборди, — деб тушунтирди амакиси.

Гулчеҳранинг ота-онаси дарров рози бўлишди. Келин билан бўлган учрашувдан Нодир чучмал таассурот билан қайтди. Ҳусни, қадди-қомати ёмон бўлмаса-да, ўзини тутиши, сўзлашиш оҳангги ғалати туюлди. Шу боисдан гаплари қовушмагандек бўлди. Унинг олди-қочди гаплари энсасини қотирди. Беш йил давомида бу ернинг шароитидан узоқлашиб кетибман, шекилли, — деб ўзини овутиди.

Тўй бир кунга белгиланди. Одила узатилган куни, келин кириб келди. Отаси ўрnidан туrolмаса-да, қариндошлар айтмоқчи «орзуси» ушалди. Нодир бир неча кундан кейиноқ диплом ҳимоясига отланди. Унга тезда изига қайтишни маслаҳат беришди. Университетда қолиб, аспирантурада ўқишни давом эттириш истаги шу тахлит барҳам топди. Ҳимоядан сўнг аҳволни тушунтириб ишга йўллангани олди-ю, уйга шошди.

Вилоят халқ таълими бўлимидагилар уни илиқ қарши олишди. Бошлиққа олиб киришди.

— Қодир Қаҳҳоровичнинг сиздан умиди катта, — деди у. — Олим бўлишингиз ҳақида кўп гапирди. Дардни берган Оллоҳ шифосини ҳам беради. Ҳали кўрмагандай бўлиб кетади. Ҳозир мактабга юборсак, у ердан қайтиб чиқишингиз қийин. Институтлар рус группаларида дарс ўтадиган ўқитувчиларни жўнатишимизни сўрашган. Ўзингизга маъқулини танласангиз. У ерда илмий ишингизни давом эттиришингизга шароит бўлади.

Нодир онаси билан маслаҳатлашиб, натижасини айтишга сўз берди. Розилигини олгач, халқ хўжалиги институтида

иш бошлади. Ўзбекона меҳмоннавозлик юзасидан кафедрадагиларни уйга таклиф қиладиган бўлишди.

— Менинг отам меҳмонларни уйга эмас, чойхонага чақиради. Сиз ҳам шундоқ қилинг! — шанғиллади ҳали бу хонадонга келин бўлиб тушганига ярим йил ҳам бўлмаган Гулчеҳра.

— Қизим, ундай деманг, уят бўлади, — деди онаси.

— Мени меҳмон кутиб олиш учун олганмисизлар? — овозини янада баландлатди Гулчеҳра.

Умрида бундай беодобгарчиликни кўрмаган Нодир бир онаси, бир хотинига тикилганча қотиб қолди.

— Қизим, тўй бўлган хонадонда келди-кетдилар бўлиб туради. Отангиз бетоблиги учун енгил қилиб ўтказдик ҳали ҳам. Шукр, у киши анча яхши бўлиб қолдилар. Меҳмонлар отангизни биладиган одамлар экан. Борамиз, дейишибди. Кутиб олмасак хунук бўлади.

— Мен биринчи марта меҳмон чақирим. Шунга шунчами? — гап қўшди Нодир.

— Ҳа, шунга, шунча! — деди Гулчеҳра. — Менинг айтганим бўлмайдиган бўлса, меҳмонларингни ўзларинг кутиб олиб, кузатинглар! — деганича уйга кириб кетди. Кийиниб чиқиб, кўчага йўл олди.

— Қаёққа? — онаси иккаласи барабар сўрашди.

— Меҳмонларинг келиб-кетгунча ўз уйимда яшаб тураман!..

— Энди уйингиз шу ер, ундай қилманг, — деди онаси.

— Туғилиб, ўсган жойим — ўз уйим, тушундингизми? — деди-ю, ҳай-ҳайлашларига қарамай, ота-онасиникига равона бўлди.

— Қўявер, ўғлим. Биздан кўнгли қолмасин. Меҳмонларингни ўзим кузатаман, — деди онаси Нодирни хижолатчиликдан қутқариш мақсадида.

— Бу қанақаси, хоҳлаганда уйига кетиб, хоҳлаганда қайтиб келаверадими? Ҳозирдан бунга томошабин бўлиб турсак бўлмас, онажон?! Меҳмонларни-ку, майли, ўзимиз эплаб кузатамиз.

— Ҳали ёш-да, ўзим кейин тушунтириб қўяман. Сен ишингга боравер, — деб Нодирни кузатиб қолди онаси.

Нодир уйланганидан кейинги ҳаётини ҳаёлидан ўтказди. Биринчи кундан бошлаб у билан қандай гаплашишни билмай қийналарди. Нодир тоғдан келса, у боғдан келади. Фикрлаш доираси тор, гапни пардага ўраб гапиришни билмайди, бамисоли томдан тараша тушгандай. Кўпол, шарм-ҳаё, одоб деганлари унга ёт. Дастлаб «мен ўзимга ортиқча талабчанман шекилли, ҳаётда шунақа одамлар ҳам бор-да. Турмуш деганлари шу бўлса керак. «Муштлашиб», икки ёрти бир бутун бўлиб яшаб кетамиз», — деб ўзини овутди. Диплом ҳимоясига кетаётиб, камоли хижолатчиликдан узр сўрагандай хотинига юзланди.

— Гули, кечирасиз, сизни ёлғиз қолдиришимга тўғри келаяпти. Бир-биримизга тўймасимиздан шароитни кўрмайсизми? Тезроқ қайтишга ҳаракат қиламан, — деди.

— Нега мени Гули деяпсиз? — дабдурустан саволга тутди хотини. — Ота-онам менга Гулчеҳра деб исм қўйган. Исминни тўла айтинг. Кейин нега ёлғиз қолар эканман? Худога шукр, ота-онам бор. Етим қолган одамга гапиргандай гапирасиз-а? Тўймадим, дейсиз. Ҳали бир-биримизга роса тўямиз!...

Бунақа жавобни кутмаган Нодир анграйиб қолди. Бир муддат жим турди-да, узр, бу даражада жаҳлингиз чиқишини билмаган эканман, — деб қўя қолди. Аммо, кўнглида гашлик пайдо бўлди. Исмини қисқартириб айтиш унга ёқмаслигини ширин сўз билан тушунтирса бўлар эди-ку?! Нега энди эркалаш маъносидаги «Гули» сўзи унга ёқмайди?.. Ёлғиз қолаётгани ҳақиқат-ку. Нима учун менинг ота-онамни эмас, ўз ота-онасини гапираяпти? Ҳақиқатан ҳам, дийдоримизга тўймадик-ку! Нега энди тан олгиси келмайди? Хулоса чиқаришга шошилма, деди ўзига-ўзи. Гулчеҳра туғилиб, вояга етган муҳит мутлақо бошқа-ку. «Қуш уясида кўрганини қилади», деган мақол бекорга айтилмаган. Аста-секин бизнинг шароитга кўникиб қолади.

Нодир шу таҳлит ўзини овутган бўлса-да, Москвадан телефон қилгач, янада ҳайрати ортди. Ота-онаси, хотинини соғиниб телефон қилганди.

— Ассалому алайкум, Гулчеҳра, яхши ўтирибсизларми?

Зерикиб қолмаяпсизми? Отамнинг соғлиги яхшими? Онам тузукми?

— Ҳа, сизми? Ўқиш тугадими? — жавоб қилди хотини.

Нодирнинг шодон кайфиятидан асар ҳам қолмади.

— Ҳали ҳимоя бўлгани йўқ. Илтимос, онамни чақириб қўйинг, — деди пичирлагандай.

— Онангиз уйда йўқ! — Гулчеҳра гапни қисқа қилди-ю, алоқани узди.

Нодир хотинининг характерини билгани учун, қайта кўнғироқ қилишни лозим топмади. Кўнгли бўлмай кечга яқин яна кўнғироқ қилди. Ҳайтовур гўшакни онаси олди. Ҳали қўшненикига чиқиб кетганлиги, отаси бир хилда ётганлигини айтди. Нодир хотини ҳақидаги фикрларини қисқача баён қилиб, уни йўлга солиб қўймасангиз бўлмайди, — деб илтимос қилди.

— Шошилма, ҳаётларинг энди бошланяпти. Тарбиялаб оламиз, — деди онаси бамайлихотир.

Москвадан қайтган куни ётоқхонага кириб, таажжубдан ёқа ушлаб қолди. Кўрпа, ёстиқ, одеялларга кийдирилган махсус жилдлар йўқ эди.

— Жилдларни ювишга олдингизми? — сўради хотинидан.

— Нега ювар эканман, чиқариб ташладим.

— Нимага?

— Кафанга ўралган мурдадай ётишни истамадим.

— Бу нима деганингиз? Ахир бундай жилдлардан ҳамма оила фойдаланади-ку?! Улар гигиена жиҳатидан ўзини оқлаган. Қолаверса, кўрпа-ёстиқ, одеяллар кир бўлмайди.

— Бизникида мана шу «кафанларсиз» олтига бола катта бўлганмиз. Хуллас, бунақа нарсалар бизникида ишлатилмайди.

— Бўлса-бордир. Бироқ бизникида эсимни таниганимдан буён ишлатилади. Ҳаммасини жойига солиб қўйинг!

— Кир бўлса, мен ювмайман.

— Ювишни билмайсизми ёки ювмайсизми? Онам ўргатиб қўяди.

— Онангиз ювса-ювар. Лекин мен ювмайман.

— Гулчеҳра, онангиз эмас, онам деб гапиринг.

Кичкинагина оиламизнинг кири малол келадиган бўлса, кейин нима бўлади, билмадим.

Гулчеҳра, буни сиздан сўраш керак, деди-ю, меҳмонхонага чиқиб кетди. Эрталабгача кирмади. Нодирнинг туни билан боши ғовлаб чиқди. Келиндан бу можарони эшитган онаси Нодирни койиди.

— Жилдни ювиш ҳам муаммо бўлибдими? Биргалашиб юваверамиз. Бекорга келинни хафа қилибсан, — деди. Аммо бу юмуш кейинчалик ўз зиммасига ўтиб қолишини ўйлаб ҳам қўймади. Онасини эҳтиётлаган, хотинини йўлга сололмаган Нодир кирларни кирхонада юндириб келишни зиммасига олишга мажбур бўлди. Нодир дастурхонни безатиш бўйича ўйлана бошлаб, яна бир нарсадан таажжубланди. Қайнота-қайнонаси, хотини ўқишни тамомлаганлиги билан оғзаки равишда бўлса-да, табриклашмади. Гулчеҳра эса, меҳмон кутишни муаммога айлантирди.

— Бундай нарсалар уларнинг оиласига ёт бўлса керак-да?! — яна ўзича ҳукм чиқарди. Ҳали хотини институтга кириб ўқийди. Ҳамма нарсани тушунадиган бўлади.

Меҳмонлар келиб-кетгандан сўнг уч кун ўтса ҳамки Гулчеҳрадан дарак бўлмади. Дарвозага кўз тикишдан чарчашди.

— Иложини қилиб, уйга қайтармасак бўлмайди, — деди онаси. — Сен бормаганинг маъқул. Мен борсам ҳовлиқтириб қўяман.

— Онажон! Диққат бўлманг, ўзи кетган, ўзи келади-да, — деди пинагини бузмагандай Нодир.

— Ундай дема. Қуда-андачилик нозик масала. Бошиданоқ ўртага совуқчилик тушса бўлмайди. Қўнғироқ қилиб синглингга тайинлайман. Эртагаёқ бориб, олиб келади. Қолаверса, отанга қараб турган жиянинг ҳам ўқишдан қолиб кетаяпти. Тушликда ярим коса овқат бериб турмаса бўлмайди.

Нодир хотинига нисбатан ҳеч қандай соғинч ҳисси йўқлигидан ажабланарди. «Иссиқ гапим иситма, совуқ гапим совутма» деганларича бор экан.

Эртасига ишдан келиб туришганди, Одила кириб келди.

У тажанг эди.

— Эсиз, онажон. Улар бизнинг тенгимиз эмас экан, — деди афсуслангандай бош чайқаб.

— Бу нима деганинг? — капалаги учиб сўради онаси.

— Қисқа вақт ичида бир дунё гап!

— Қанақа гап?

— Улар ҳар куни ош ейишар экан. Сизларникида гречка, перловка, яна алламбало овқатлар ейилар экан. Товуқ, балиқ, колбасага кўнгли айнийдиган бўлибди. Пишлоқ, творог, кўкатларни кўргани кўзи йўқ эмиш. Бечора шунақа овқатларни еявериб, «суроби тортилиб» қолибди.

— Болалигимиздан буён шу нарсаларни еб юрибмиз-ку, — ўзини тўхтата олмади Нодир.

— Шунга ҳайронман-да, — давом этди Одила. — Сиз ўқишни битириб келиб, чойхонада хотинингизнинг қариндошлари учун ош қилиб бермабсиз, — деб акасига қаради.

— Бунинг устига, уйга меҳмон чақириб, уни хизматкор қилмоқчи бўлибсиз. Бошқа куёвлар хотини билан ҳар ҳафта бозор қилиб, қайнота-қайнонасини йўқлар экан. Сиз буни бирор марта амалга оширмабсиз. Бошқа эркаклардай тўймаъракаларда бўлмаслигингиз, чойхонада ошхўрлик қилмаслигингиз уларни ҳайрон қолдирармиш. Хотинингиз касал отамга қараб чарчабди.

— Ў-ҳў! Яхшиямки меҳмон чақириш баҳонасида бу гаплар чиқибди. Бўлмаса, Гулчеҳра «портлаб кетар экан-да», — деди Нодир қўлларини мушт қилиб.

— Вой, унақа дема, ўғлим. Ҳаммаси арзимаган нарсалар экан. Бу гапларни келиннинг ўзи айтса бўларди-ку.

— Яна нималар дейишди? — баттароқ ғазаб отига минди Нодир.

— Ўзингни бос, ўғлим, муҳокама қилишга арзийдиган ҳеч нарса йўқ. Биз гапирсак, улар яна гап чиқаради. Шу ерда нуқта қўя қолайлик. Хўш, келин қачон келар экан? — сўради онаси.

— Совуқлиги ошиб кетибди. Бир ҳафта ҳаммаёғига қўй ёғи суриши керак экан. «Лечение»га яна уч кун зарур дейишди.

— Яхши, раҳмат, қизим. Сен ҳеч нарса демадинг. Биз эшитмадик. Тушундингми?

— Онажон, нимага бунақасиз? Иссигининг борида ундан воз кечиб қўя қолайлик. Ҳамма гаплари кўчанинг гапига ўхшайди. Нима, уни деб «ёқтириб еб юрган овқатларимиздан воз кечишимиз керакми?». Акам аллакимларга ўхшаб чойхонама-чойхона юрадимми? Хотинини етаклаб ҳар ҳафта гапи-гапига тўғри келмайдиган қайнотасиникига қатнайдимми? Буларнинг ҳеч қайсиси қуюшқонга сиғмайди-ку?...

— Бекорларни айтибсан. Бу ёғини менга қўйиб бер. Отанг бир аҳволда ётганида қўйди-чиқдиларнинг нима кераги бор? Ёш оилани тарбиялаб, йўлга солиш вазифамиз-ку. Ахир, биз маориф соҳаси вакилларимиз. Сен буни ҳеч қачон унутма!

Онасининг гапларидан ҳаммаси изига тушиб кетадигандай туюлса-да, Нодирнинг қалбидаги бир нидо бунга ишонишга йўл қўймасди. Кўп ўтмай, бу нарса яна бир карра намоён бўлди.

— Гулчеҳра, тайёрланиб борсангиз, ёзга чиқиб институтга хужжат топширар эдингиз, — деди Нодир.

— Мени боқа олмайсизми? — сўради Гулчеҳра.

— Нега бундай савол беряпсиз? Буни ўқишга нима алоқаси бор?

— Боқолмаганлигингиз учун ўқиб, ишлаб рўзгорга ёрдам берасан, демоқчидирсиз-да?...

— Адашаяпсиз. Ўқиш аввало инсоннинг ўзи учун керак. Билимли бўласиз, дунёқарашингиз кенгаяди, ҳаётга бошқача кўз билан қарайсиз.

— Сиз ҳар куни ишхонангизда кўрадиган қизлардақа бўламанми?

— Бу нима деганингиз?

— Ёқмай қолдимми? Институтингиздаги қизлар кўзингизга бошқача кўринаяптими?

— Қизларда нима айб? Ўқинг, деб балога қолдимми? Ахир, ўтган йили ўқимоқчи бўлган экансиз-ку.

— Ўтган йили дугоналаримга қизиқиб ўқишга кирмоқчи бўлгандим. Биринчи имтиҳондаёқ йиқилдим. Ота-онангиз

ўшанда ёрдам беришмади. Ўйласам, барибир ўқий олмас эканман. Мактабни зўрға битирганман. Энди бўлса, сиздай одамга эрга тегдим. Бир нарса қилиб, боқиб оларсиз? Қийналсангиз, отамга айтаман, ёрдам беради.

— Ўзингиз биласиз, ўқисангиз, яхши бўларди, — деди бу ҳақда гапириш бефойда эканлигини тушунган Нодир.

— Икки киши бўлиб ўқишимиз ҳам қийин-да.

— Буни қандай тушуниш керак?

— Мен ҳомиладорман-да.

Нодир бир ирғиб тушди. Хурсандлигидан вужуди олов бўлиб ёнарди. Тили калимага келмасди. Энтикиб, аранг гап бошлади.

— Нега буни илгарироқ айтмадингиз?

— Нима, айтсам ҳомилани мендан олиб, қорнингизга солиб олармидингиз?

Нодир хотинининг бу гапидан ижирғанди. Бояги ҳолатидан асар ҳам қолмади.

— Унақа қилиб бўлмаслигини биламан. Ҳар қалай шошганимдан шунақа савол бериб юбордим, шекилли, — деди.

— Онам бунақасидан олтитасини туққан. Туғиш нима бўлибди? — дея хаҳолаб қорнига шапатилади хотини.

Бошқа оилаларда бўладиган биринчи фарзандни интиқлик билан кутиш, бу ҳақда қулоқларга шивирлаш, ўғил ёки қиз деб баҳслашиш, қоринга қулоқ тутиш бўлмаёқ, бир-бирларини бу муҳим янгиликдан шу тариқа хабардор этган бўлишди.

Онаси отасига яқинда неварали бўлишлигини етказди. Отасининг кўзлари ёшланди. Нафас олиши қийинлашди. Қон босими пастлаб, қайта кўтарилмади. Врачлар икки сутка давомида сақлаб қолишга ҳаракат қилишди. Барибир бўлмади.

Жанозага тумонат одам тўпланди. Фотиҳага келганларнинг кети кўринмасди. Одиланинг қайнотаси Қобил Мирзаевич келганларни Нодирнинг ёнида тик туриб кутиб олар, кузатарди. Қайнотаси бир четда ўтирар, онда-сонда оғзига нос отиб, туфлаш билан банд эди. Фотиҳадан

сўнг кўчада бир оз ўтирмоқчи бўлганлар билан суҳбатлашишга мавзу топиларди. Қайнотаси яқинлаша олмасди. Мабодо ўзи ҳам қайнотасининг доирасидаги одамлар билан бўлиб қолса, нимани гаплашарди?... Ҳа, «Тенг тенги билан» деган мақол бежиз айтилмаган экан. Тилдан қолган отасининг ўглини Гулчеҳрага уйлаш ҳақидаги гапни эшитганда кўзларини катта очганлиги, келинининг ҳомиладорлиги ҳақидаги хабардан кўзлари ёшланганлиги уларнинг никоҳидан норозилик ифодаси эмасмикан? Улар билан қуда-андачилик қилиш қийин бўлишлигини билганмикан? Тилдан қолса-да, қулоғи эшитарди. Демак, Гулчеҳранинг хурмача қилиқларидан хабардор бўлган. Туғилажак набираси ҳақидаги хабарни «Итдан бўлган қурбонликка ярамабди» қабилида қабул қилган. Ахир шу хабар таъсир қилиб қайта ўзига келмади-ку.

Маъракалар ўтгач, онасига юқоридаги фикрларини айтди.

— Ўғлим! Бунақа нарсаларни ўйлаб отангнинг руҳини чирқиратма. Ўлган ўлиб кетди. Тириклар ҳақида ўйлайлик, — деди.

— Кўрдингиз-ку, маросимларда ҳам Одила иккалангиз ёш боладай югуриб хизмат қилдиларинг. Ҳомиладорман, деб қўлини совуқ сувга урмади. Енгил юмушларни қилишга ҳам ярамади. Қилиқларидан жоним ҳиқилдоғимга келяпти. Бу аҳволда қандай яшаш мумкин? Маслаҳат беринг, нима қилай?

— Ёмон нарсани ҳам яхшиликка йўявер. Хотинингни ёқтирмай қўйганингдан фақат ёмон томонини кўряпсан, шекилли.

— Яхши томони бўлса кўраман-да, онажон?!..

— Ундай дема. Яхши томонларини юзага чиқариш ўзингга боғлиқ. Хотининг ҳақида фақат яхши гапларни гапир ва ўйла. Бу масалага бошқа қайтмаймиз.

Аммо «Кучугим деб эркаласанг бошингга чиқади» деганларидек, Гулчеҳранинг ўнгланишидан дарак йўқ эди. Онаси ва унинг одоб, андиша, муомала, телефонда сўзлашиш маданияти, уй тутиш, рўзғор юритиш ҳақидаги маслаҳатлари кор қилмасди. Нодирнинг «бўлмаганга бўлишма» дейишгани рост экан, деб фигони ортарди.

Баҳорга чиқиб ўғил кўришди. Туғруқдан сўнг Нодирни кўрибоқ, — ўғлимизнинг исми Устун бўлади, — деди.

— Нима учун Устун? — ажабланди Нодир.

— Отам шу исмни орзу қилар экан. Дурадгор эмасми, ҳамма нарсани ушлаб турувчи устундир, дейди. Авлодимизнинг, оиламизнинг устунни бўлсин деяпти.

— Майлику-я, лекин одатда чақалоқ туғилган хонадон катталарининг олдидан ўтиб қўйиш керакмикан?..

Нодир бу билан чақалоққа хонадоннинг катталари исм қўйишади демоқчи бўлди.

— Онангиз кейингиларига исм кўяди. Ичим тўла бола, — жавоб қайтарган бўлди хотини.

Онаси бу гапни эшитиб, анча тин олди.

— Майли, — деди ниҳоят. — Ғалатиноқ эканми? Бунақа исмни ҳеч эшитмагандим. Ният қилишган бўлса, шу исмни қўяверишсин.

— Онажон, нега рози бўласиз? Шу ҳам исмми? Мен Ботир бўлса дегандим.

— Кейинги ўғлингга шундай исм қўясан.

— Кейингиларига ҳам тайёрлаб қўйишгандир. Гувоҳномасида Устун бўлса ҳам, мен Ботир деявераман.

— Зинҳор ундай қилма. Фарзандни икки хил исм билан аташ — оиладаги келишмовчиликдан далолатдир. Оиламизда бундай бўлиши менга маъқул эмас.

Отасининг вафотидан кейин онаси анча ўзини олдириб қўйганди. Тез-тез хасталаниб ётиб қоларди. Шундай бўлсада, қудасининг тазйиқларига эътироз билдирмасдан «йўқланди», «бешик тўйи», «куёв чақирди» каби маросимларни ўтказди. Бу орада Одила ҳам ўғил кўрди. Маслаҳат солишсада, онаси исм қўйишга аралашмади. Маросимлар оилавий доирада ҳеч қандай дабдабасиз, бечиким, лекин эса қоладиган даражада ўтказилди. Нодир қудаларнинг дунёқараши, турмуш тарзларида ер билан осмонча фарқ борлигини кўриб турарди.

Онаси кундан-кунга сўлиб борарди. Ишга ҳам боролмай қолди.

— Ҳеч қандай касали йўқ, руҳий тушкунлик холос, — дейишди докторлар.

Бир куни онасини кўргани келган тоғаси гап очиб қолди.

— Опам билан поччам узукка кўз қўйгандай эдилар. Бир-бирларисиз бир кун ҳам яшай олмасдилар. Шу боисдан опам қийналаётган кўринади. Яхшилаб парвариш қил. Қандай камчилик бўлса, тортинмай айтавер, — деди.

Онаси ётиб қолгач, Нодир ёлғизланганлигини ҳис қилди. Ҳар куни нонуштани ўзи тайёрлайди. Хотини витаминга бой нонушта тайёрлашни ҳалигача уддалагани йўқ. Бирга нонушта қилиб ишга шошади. Парҳез таомларни тайёрлаб, музлаткичга қўяди-да, хотинидан тушликда илитиб беришни илтимос қилади. Ишдан тўғри уйга келиб, кечки овқатга уринади. Рўзғор ишлари ўзига қолди. Хотини боласини ҳам эпложмайди. Илмий иш билан шуғулланишга имкон йўқ эди.

Ишдан қайтаётиб, маҳалладаги аёллар билан гаплашиб турган хотинига бир неча бор кўзи тушди. Орқасидан кирмади. Индамай кечки овқат тайёрлаш билан машғул бўлаверди. Бу — хотини учун одатга айланди. Пичоқ бориб суякка қадалганди.

— Гулчеҳра, — деди деди бир куни. — Эрнинг ишдан келиши хотини учун байрам эканлигини биласизми?

— Қанақа байрам? — талмовсирари хотини.

— Эр ишдан қайтганда хотини уйда бўлгани маъқул. Кўчада турган бўлса ҳам дарров уйга кириши лозим.

— Нима, кечгача диққинафас бўлиб уйда ўтирайми?

— Мен кечгача уйда ўтиринг, деяётганим йўқ. Агар гапни бураётган бўлсангиз, кўчада аёллар билан лаққиллагунча уйда китоб мутолаа қилсангиз фойдаси бўларди.

— Китоб дейсиз. Онангизга, боламга қарайми, китоб ўқийми?

— Нега гапни айлантисиз? Кўчада тургандан кўра китоб ўқинг, деяпман.

— Ўзи пешонам шўр экан. Отангиз ўлиб, онангиз ётиб қоладими-я? Бу уйга келин бўлиб тушиб яйрамадим.

— Бу нима деганингиз? Тушликда онамга овқат иситиб бериш ҳам малол келаяптими ҳали?

— Нима қилай? Кечгача уйда сиқилиб ўлайми? Кўчага чиқма десангиз...

— Эй қанақа одамсиз? Мен нима деяпман-у, сиз нима деяпсиз?

Шу пайт ичкари хонадан онаси чақириб қолди.

— Индама, — деди у, — кечки овқатни пиширавер, кейин гаплашамиз.

Хотини аразлаган бўлиб кечки овқатга кирмади. Онаси билан тамадди қилишди. Нодир онасининг оғзини пойларди.

— Ўғлим, — деди чойдан бўшаган пиёлани узатаркан онаси. — Сўзларимни диққат билан эшит. Бояги суҳбатларинг қулоғимга тушди. Келиннинг бу даражада андишасизликка боришини кутмагандим. Тарбиялашга кўп уриндим. Бўлмайдиган хилидан экан. Бу қулоғидан кириб, у қулоғидан чиқиб кетганда ҳам бирор нарса қолган бўларди. Бунинг қулоғига гап кирмас экан. Келинликка айтишгандаёқ кўнглим сезганди. Уларнинг оиласи билан тўғри келмаслигимиз бор гап эди. Тўғриси айтсам, отанг ҳам бунга рози бўлмаган бўларди. Отангнинг вафотидан сўнг айтган гапларинг ростга ўхшайди. Мактабнинг директори бўла туриб битта келинни эплай олмабди, деган таъналарни эшитишдан ўзимни сақлаб келдим. Қолаверса, синглинг ҳам бировнинг уйида эканлигини ўйлаб, Худодан қайтмасин, деб чўчирдим. Энг асосийси, отанг, менинг авлодимда турмуши бузилган оила бўлмаган. Энди ўйласам, тишимни тишимга босибман-у, унинг заҳарли гаплари бир куни қалбимга ханжардай санчилишини ҳаёлимга ҳам келтирмабман. Аҳволим ёмон. Отанг, ёнига чақираётганга ўхшайди. Одиладан кўнглим тўқ. Сенинг келажак ҳаётингдан хавотирдаман. Ҳаё пардасини олиб бўлса-да гапиришимга тўғри келяпти. Фарзандни кўпайтирма. Оиланг бузилишини истамайман. Майли, уни йўлга солишга яна уриниб кўравер. Агар бўлмаса, ўзинг биласан. Оиланинг каттаси ўзинг бўлиб қоляпсан, ахир.

— Онажон, нималар деяпсиз? Сизсиз бу уйни тасаввур ҳам қилолмайман. Ҳали узоқ яшайсиз. Келинингиз ҳам инсофга келиб қолар, — деди онасининг кўкрагига бошини қўйиб эркаланганча Нодир.

— Шундай бўлса қанийди, — дея Нодирнинг бошини

силади онаси. — Хонадонимиз эшигини очиб ўтирадиган сенга қийинлигини сезиб турибман. Маслаҳат керак бўлса, синглингнинг қайнотасига мурожаат қил. У тушунган одам. Умринг узун, ризқинг улуг бўлсин, ўғлим.

Нодир онасининг дориларини ичирди. Бир оз вақт ўтиб, уйкуга кетди. Негадир бугун онасининг ёнида ётишга қарор қилди. Тонгга яқин онасини қалтироқ тута бошлади. — Совқотиб кетяпман, — дер эди тинмай. Синглиси, қариндошларини чақиритишни айтди. Ҳамма билан рози-ризолик қилди-ю, жони узилди.

Нодир ўзини қаерга қўйишни билмасди. Ота-онаси суянган тоғлари эканлигини энди билди. Уйда уларнинг ҳиди бордай туюлаверди. Отасининг ижодий хонаси анчадан буён бўш турарди. Ўша ерга кўчиб олди. Ярим тунгача илмий иш билан машғул бўла бошлади.

Гулчеҳранинг «ҳаваслари» тобора юксалиб борарди. Ўғил туғиб бергани учун тилла болдоқ олдирганди. Кейинчалик, тросс, зирак, узук муаммолари кўтарила бошланди. Янги чиққан материаллар, жемпер, туфлиларни-ку қўяверинг.

— Гулчеҳра, — деди ўзини аранг босиб Нодир. — Икки йил ичида иккитадан тўй қилдик, ўлик кўмдик. Яна қанча маросимларни ўтказдик. Илгарилари оилада уч киши ишлардик. Ҳозир фақат ўзим ишляяпман. Оилавий бюджетимиз сиз айтган нарсаларни ҳозирча кўтармайди. Келин бўлганингизга энди бир йилдан ошди. Ҳамма нарсангиз ҳозирча етарли. Сабр қилиб туринг. Кейинроқ барчасини олиб бераман.

— Мени сизга узатишаётганда эр-хотин умр бўйи ишлаб роса тўплашган, озгинасини қизига сарфласа, қолгани ўғлиники дейишганди. Шу ҳовлидан бошқа нарсангиз йўқми?

— Бировдан кам жойимиз бўлмаган. Кейин ҳам бўлмайди. Ҳозиргина тушунтирдим-ку.

— Институтдагилар яхши топади, дейишади. Ҳеч нарсани билмайман, мана бу троссни пулини эртага беришим керак.

— Мен яқинда ассистентликдан ўқитувчиликка ўтдим. Маошим катта эмас. Ота-онам ёрдамида амаллаб ишлаб

тургандим. Кутиб турсангиз, олим бўламан. Маошим ҳам кўпаяди.

— Қачон?

— Аспирантурани битириб, номзодлик диссертациясини ҳимоя қилганимдан сўнг.

— Ҳали яна ўқийсизми?

— Ҳа, насиб қилса. Сизларни ҳам олиб кетаман.

— Қаёққа?

— Қайси аспирантурага ўрин берилса, ўша ёққа. Тошкент, Москва ёки яна бирорта шаҳарда бўлиши мумкин.

— Зарил келибдими, сиз билан бирга китоб кўтариб юриб... Шу ерда пул топишни ўйланг. Хотинига тросс олиб беролмайди-ю, ўша ёқларга бориб ўқир эмиш. Тавба қилдим.

Хотинининг охириги гапи жон-жонидан ўтиб кетди. Онасидан озроқ пул қолганди. Шундан олиб чиқиб, хотинига тутди.

— Бор экан-ку. Бунақа пишиқлик қилманг энди, — деди пулни оларкан ижиргангандай хотини.

Нодир бу билан келгусидаги катта харажатларга йўл очиб берганлигини билмасди.

У эрталабдан кечгача институтда бўларди. Ишдан сўнг кутубхонада қоларди. Диссертация мавзусига доир адабиётларни танлаб олиб, уйга боргач, конспектлаштирарди.

Хотинининг жағи ёпилмасди. Рўзғорга нима келиб, нима кетиши билан иши йўқ эди. Нодирнинг маоши рўзғорни тебратишга бинойидек етарди. Бироқ, хотинининг бемаъни ҳавасларига пул етказа олмай жони ҳалак бўларди. Йўқ, дедими, балого қоларди. — Ўқитувчидан пишиғи йўқ, сизга тегмай мен ўлай, — деб йиғини бошларди. Сизда пул бор. Пишиқсиз, бермайсиз, деган иддаони бошлар эди. Хотинининг оғзини ёпиш учун ойлиги устидан бир неча бор қарз олишига тўғри келди. Отасининг насиҳати қулоғи остидан кетмас, фикри-зикри аспирантурага йўлланма олиш эди.

Онасининг йилини ўтказишга тайёргарлик кўришарди. Қариндошлар тўпланишиб, маърака кунини белгилашди. Эртасига институтга борса, Москвадаги аспирантурага

берилган битта ўринга унинг номзоди кўрсатилганлигини айтишди.

Ота-онасининг орзулари ушалаётганлигидан кўнгли тўлиб, кўзларига ёш келди. Ташқарига чиқиб, тўйиб-тўйиб йиғлади. «Йил куни» ҳар тиловати қуръон қилиниб, фотиҳага қўл очилганда «отажон, онажон, руҳларингиз шод бўлсин, олимликка қадам қўйяпман», деб қўшиб қўйди.

Маъракага келганлар тарқалишгач, уйда эр-хотин ўзлари қолишди.

— Мана «йил»ни ҳам ўтказиб олдик, — деди худди эрининг гамини бўлишаётгандай оҳангда Гулчеҳра.

— Вақтнинг ўтишини қаранг. Дарров бир йил бўлибди. Ўлганга қийин экан, тириклар бир амаллаб кунини ўтказаверар экан, — деди Нодир ўйчан қиёфада.

— Тўйни тезлаштирамизми энди?

— Қанақа тўй?

— Билмайдигандай гапирасиз-а. Ёки ўғлингиз борлиги эсингиздан чиқдимми?

— Эсимда. Бироқ қанақа тўй ҳақида гапиряпсиз?

— Устунни қўлини ҳалоллаш керакми?

— Шундай демайсизми? У ҳали энди бир ёшдан ўтди-ку.

— Отам неварам бир ёшга тўлганда новвос етаклаб бораман, деб ният қилган экан. Йил ўтмагани учун кутиб турганди. Бир-икки кун ичида қачон тўйга тайёр бўлишимизни айтиб қўйишимиз керак.

— Гулчеҳра, ҳозир тўй қилишга имкониятимиз йўқлигини биласиз-ку.

— Одамлар ўғил кўргани ҳамоно тўйга тайёргарлик кўради. Бир йилдан буён нима қилиб юрибсиз ўзи?!

Нодир ғазабдан тишларини гижирлатди. Иякларига қалтироқ турди.

— Нима қилиб юрганимни ўзингиз кўраяпсиз-ку, — деди.

— Сиз жуда пишиқсиз. Тўйга атаганингиз бор, биламан, — ясама кулди хотини. — Биздан кўп нарса кетмайди. Новвосни отам олиб берса, бизникидагиларга сарпо қиламиз-у, эл олдида дастурхон ёзамиз, вассалом. Хўш, қачон қиладиган бўлдик?

— Тўй қилишга шароитимиз бўлганда айтаман.

— Сиз ўқиб, пул топгунингизча ўғлимиз мактабга борадиган бўлиб қолади-ку.

— Ниятни яхшироқ қилинг.

— Вой-дод, қанақа одамга эрга тегдим. Битта ўғлига тўй қила олмаса-я... Бугуноқ уйга кетаман. Отам ўзи тўй қилиб беради.

Боласининг кийимларини йиғиштириб, кетишга отлана бошлади.

Нодир хотинини яхши биларди. Бир нарсага аҳд қилдими, тўхтатиш қийин. Тушунтириш, насиҳатлар кор қилмайди. Шу боисдан индамади. Тўғрироғи, ҳалигина элга ош берилган хонадондан «дод» овози чиқишини истамади. Қўни-қўшниларга нима деб тушунтиради?

— Таксига пул беринг, — дўриллади хотини.

Нодир индамай чўнтагидан пул чиқариб узатди. Хотини бир оғиз сўз айтмай кўчага йўл олди. Нодир ҳам жимгина қолаверди.

Ҳаётида биринчи бор ҳайҳотдай ҳовлида бир ўзи қолиши эди. Бирор иш билан машғул бўлиш учун ҳамма хонага кириб чиқди, ҳовлини айланди. Ҳовли ўртасидаги стол атрофида узоқ ўтирди. Ҳеч иш қилолмади. Ҳовли-жой уни ютиб юбораётгандай эди. — Бу қанақа инсон ўзи? Ҳамма нарсани кўра, била туриб тушунмайди, — ўйлади ич-ичидан келган фиғонни аранг ютиб. Неча марта шароитни тушунтирдим. Мен айтган нарса қолиб, бошқасини гапирди. Наҳотки, отаси қандай аҳволдалигимизни била туриб тўй қилмоқчи бўлса? Эртагаёқ бориб отасидан сўрайман. Тўй — Гулчехранинг ўзидан чиққан бўлса керак.

Ишдан сўнг қайнотасиникига борди. Хотини совуқ қарши олди. Очиқ айвондаги сўрига ўтирди. Ичкари уйдан жуссаси кичик бўлишига қарамай, ўзича салобатли қадам ташлаб қайнотаси чиқиб келди. Саломига ингичка, ҳиссиз товушда алик олди. Кўришаётганда, қўллари анча чайирлигини ҳис қилди.

— Ҳаммасини эшитдим, — деди қайнотаси.

Нодир ёши катта одам тушунибди, шекилли, — деб

бироз хотиржам бўлди. Дардини бўлишадиган одам топилгандай қувонди.

— Бу, ота-онангиздан қолган, институтдан топган пулларни нима қиляпсиз?

Нодир чўчиб тушди. Кўзларини катта-катта очди.

— Нима дедингиз?

— Қайтаришнинг кераги йўқ. Тушуниб турибсиз. Гап битта. Икки ҳафтадан сўнг тўй. Хотинининг айтган нарсасини олиб беролмайдиган, ўғлига тўй қилолмайдиган эркак билан гаплашмайман ҳам.

— Мен шароитдан келиб чиқиб...

— Шароитингиз бўлмаса ҳовлини сотинг. Кейин яхши бўлади, дер экансиз-ку. «Дом»да яшаб турасизлар. «Яхши бўлиб кетгач», ҳовли сотиб оласизлар ёки қурасизлар. Орзу-ҳавасни ёшлик даврида қилиб олиш керак. Мен улфатларимга новвос етаклаб бораман, деб ваъда бериб қўйганман. Боринг, ҳаракатингизни қилинг!

Нодир ўзини қайнотасиникида эмас, қарз сўраб бирортасиникига боргандай сизди. Ўрнидан турди. Ҳеч ким билан хайрлашмади. Кўчага чиқиб озгина юрди. Анҳор бўйидаги ўриндиққа етгач, ер чопган одамдай ҳолсизланганлигини ҳис қилди. Шунчалик ҳам жоҳил бўладими? Қизи унга ўхшар экан. Ҳовлини сотинг, дедими? Наҳотки, муаммони ҳал қилиш йўли шу бўлса? Ўзлари 3 сотих ҳам келмайдиган жойда яшашар экан. 8 сотихли бу катта ҳовлини ота-онаси не қийинчиликлар билан қуришганини наҳотки билишмаса? Яна узоқ қариндош эмиш. Тўйни яна бирор йилга чўзиб туриш шунчалик қийинми? Орзу-ҳавасини жиловлай олмас экан, нега «сиз хижолат бўлманг, тўйни ўзим қилиб бераман», демади. Шундай қайноталар ҳам бор-ку?! Нодир шундаям кўнмаслиги аниқ эди. Аммо бундай дейишга ҳам ярамади-ку. Уйни сотиш — ота-онасига нисбатан хиёнат-ку. Ҳеч қачон бу ишни қилмайди. Хотини билан шу баҳона ажралишиб кетса-чи? Миш-миш тарқатиб шарманда қилишлари аниқ. Нима қилиш керак? Амакисини эслади. Тўйнинг бошида ўша киши турган. Балки у қайнотасини йўлга солар. Умид билан амакисиникига йўл олди.

— Намунча «ит қувлаган соқовдек» рангингда қон қолмабди? — деб қарши олди амакиси.

Нодир ҳаммасини гапириб берди. Нажот кўзи билан амакисига термилди. Амакиси эса, эшитганларини таҳлил қилиб ҳам кўрмади. Дабдурустан:

— Жиян, куда-андачилик нозик масала. Эси бор одам уларнинг ўртасига тушмайди. Бир нарса қилиб ўзларинг келишинглар, — деди.

Нодирнинг тарвузи қўлтиғидан тушгандай бўлди. Лекин амакиси ўртага тушмаса, бошқаси бу муаммони ҳал қила олмайдигандай туюларди.

— Отам ўлиб кетган. Авлодимизда каттаси сизсиз. Айтинг, илтимос, тўйни фақат кейинроқ қилайлик, — деди Нодир.

— Қайнотанг гап уқмайдиган одам. Мени ўртага қўйма.

Нодир «шундай одамнинг қизини тавсия қилганмидингиз?» демоқчи бўлди-ю, ўзини босди.

— Бўлмаса ким ёрдам беради?

— Ҳеч ким, — деди амакиси. — Хонадоннинг каттаси сенсан. Ўзинг ҳал қиласан.

Нодир учун нафақат чор-атроф, қўнгли ҳам зим-зиё эди. Уйга қандай етиб келганини билмайди. Дарвозани очди-ю, чироқни ёқмади. Ҳовли четидаги сўрига борди. Ота-онаси, синглиси билан тун ярмигача чақчақлашиб ўтирганлари кўз олдига келди. Ўзини бу ёруғ дунёдан узилиб қолгандай сизди. Бир йиғи келди-ю, ўзини тўхтата олмади. Дастрўмоли жиққа хўл бўлгунча йиғлади. Онасининг шомдан кейинги йиғи беҳосият бўлади, деганини эслаб, кўз ёшларини артди. Хўрсина-хўрсина у ёқ-бу ёққа ағдарилиб кўзи уйқуга илинди. Кўм-кўк, бепоён водий эмиш. Нодир болаларча шаталоқ отиб, чопиб кетмоқда. Рўпарасида бир чаманзор пайдо бўлди. Турфа гуллар очилиб ётибди. Уларнинг рангини санаб саноғига етолмаяпти. Гуллар юзида капалаклар пайдо бўлди. У оппоқ капалакни тутмоқчи бўлди. Бироқ, қўнғир тусли капалак ўнг қўлининг бош бармоғига қўниб олди. Чап қўлининг бармоқлари билан капалакни тушириб юбормоқчи бўлди. Капалак ёпишиб олгандай эди. Ана, оқ капалак учиб кетди. Бунни кўрган Нодир жон ҳолатда қўнғир ранг

капалакни юлиб олишга ҳаракат қилганча, оқ капалак ортидан югурди. Югуриб бораётиб йиқилди. Аранг туриб, кўзлари билан оқ капалакни қидирди. Қаршисида оппоқ либосда онаси жилмайиб турарди. — Онажон, — дея бағрига отилмоқчи бўлди. — Тўхта, — деди онаси. — Тезда куда тоғангнинг ёнига бор! — Шундай деди-ю, нурга айланиб, оқ капалакдай ғойиб бўлди. Нодир бор овози билан «онажон, онажон», деганча чақириб, уйғониб кетди. Устига ҳеч нарса ёпмаганлигидан бадани жунжикарди. Ҳали тонг отмаганди. Ўйлаганим учун онам тушимга кирибди, деб қўйди. — Шошма, — деди бирдан. — Куда тоғангнинг ёнига бор, дедими? Токни ушлаб олгандай қалтироқ турди. Ўлими олдидан бирор маслаҳат керак бўлса куда тоғанга учра, — деганди-ку. Эҳ онажон, бу дунёда бўлмасангиз ҳам йўл кўрсатасиз-а... Васиятингизга, албатта, амал қиламан, — деб тонг отишини сабрсизлик билан кутди. Қанот боғлаб учиб бормоқчи бўлди-ю, ишга кетишаётганда хижолат қилишни ўзига эп кўрмади. Синглисига кўнғироқ қилиб, ишдан кейин боришини айтди.

Қобил Мирзаевич Нодирни очиқ чеҳра билан кутиб олди. Бағрига босиб кўришди. Меҳмонхонага, безатилган дастурхонга бошлади. Синглиси унинг келишини айтган кўринарди. Нодир хижолат бўлди.

— Икки оғиз гаплашиб кетмоқчи эдим, — деди.

— Сиз энди оилада қудамизнинг ўрнидасиз. Тимсолингизда Қодир Қаҳҳоровични кўрамиз. У кишининг яхшиликларини кўп кўрганмиз. Жаннати инсон эдилар раҳматли. Нодирнинг кўз ўнгига қайнотаси билан бўлган суҳбат келди. Томоғига бир нарса тикилгандай бўлди. Қобил Мирзаевичга нисбатан кўнғлида пайдо бўлган илиқликни туйди.

— Раҳмат, — деди. — Сиз ҳақингизда ҳам оиламизда кўп гапиришар эди.

— Бўлмаса-чи?! Куда бўлишга анчадан буён аҳдлашиб юрардик. Сизни ҳавас қилган дўстларимиз ҳам кўп эди. Раҳматли дўстим ётиб қолди-ю, қариндошларингиз ўзимизнинг уруғдан уйлаймиз, деб туриб олишди-да. Бўлмаса

дўстлигимиз доираси янада кенгайган бўларди. Шунисигаям шукр. Мана, дўстимнинг ўрнида қаршимда ўтирибсиз-ку. Қодир Қаҳҳорович раҳматли лағмонни яхши кўрар эдилар. Қизимдан шу овқатни тайёрлашни сўрагандим. Сиз нима дейсиз? — деди Қобил Мирзаевич.

— Мен ҳам лағмонни ёқтираман, яхши бўлибди, — деди Нодир.

— Унда овқат берилгунча иштаҳани қитиқлаб турсак нима дейсиз?.. — деб дастурхон четидаги спиртли ичимликлар дастасига қаради.

Нодир арман коньягини очиб, жажжигина биллур қадаҳларни тўлатди. Қобил Мирзаевич иши, ўқиши ҳақида қизиқди. Аспирантурани эшитиб, ўзида йўқ қувонди. Овқатланиб бўлишган бўлса-да, Нодир гапни нимадан бошлашни билмай боши қотарди. Қобил Мирзаевичнинг ўзи жонига аро кирди.

— Ўқишга оилангиз билан кетасизми ёки ўзингизми?

— Бу ҳақда маслаҳатлашганимизча йўқ. Лекин қайнотам шу кунларда ўғлимга хатна тўйи қилсак, — деб шоширяпти.

— Шундоқ денг, — дея узоқ сукутга толди Қобил Мирзаевич. — Тушунишимча, тўйни кейинга суришга рози эмас, шундайми?

— Ҳа, икки ҳафтадан кейин, деб белгилаб ҳам қўйди.

— Ў-хў... Сизни қийин аҳволга солиб қўйибди-ку, — кулди Қобил Мирзаевич.

— Неварам бир ёш бўлганда тўйига новвос етаклаб бораман, — деб улфатларига ваъда берган экан.

— Унда тўйни ўтазмасангиз бўлмас экан.

— Шунга бошим қотиб қолди.

— Бошингиз қотмасин. Тўйни биргаликда ўтказамиз.

— Қандоқ қилиб?

— Сиз хижолат бўлманг. Жиянингиз Комроннинг тўйини ҳам қўшиб юборамиз.

— Ахир сизларники билан бизларники...

— Сизники, бизникиси йўқ. Кўраяпсиз, ҳозирча «дом»да яшаяпмиз. Участкамиз битиш арафасида. Аслида Комронга тўйни ўша жойда қилмоқчи эдик. Қайнотангиз иккала оёқни

бир этикка тикмоқчи экан, ўтказиб юбораверамиз. Ота-онангизни билганлар бизни ҳам яхши танишади. «Дом»да яшаганимиз учун шу жойда тўй қилдик, деймиз. Бундан ота-онангизнинг руҳлари ҳам шод бўлади. Кейинги икки йилда ўтказган тўй-маросимларингиздан хабардорман. Расм-русумларни қуда холангиз билан кўриб чиқамиз. Ҳамма нарсани қизим Одиладан бериб юбораман. Сиз дарвозани очиб қўйсангиз бўлди. Новвос етаклаган қайнотангиз бемалол улфатлари билан кириб келаверишсин!

Нодирнинг кўзларидан тирқираб ёш қуйилди. Хўнграб юборишдан зўрға тийилди.

— Мен етимга қилган мурувватингиздан Худо рози бўлсин,
— деди.

— Етимман деманг, уят бўлади. Ёнингизда биз бормиз,
— деб ўрнидан қўзғалди-да, Нодирнинг ёнига келиб елкасига қўлини қўйди Қобил Мирзаевич.

Нодир сапчиб туриб, унинг елкасига бошини қўйди. Шу қўйи узоқ туришди.

Тўйга тайёргарлик кўриш ва ўтказиш кунлари Қобил Мирзаевич бутун оиласи билан шу ерда бўлди. Ҳатто турмушга узатилган қизи ҳам куёви билан келди. Кўқонлик тоғаси, хотини, ўғил-қизлари билан сидқидилдан хизмат қилишди. Отасининг «уруғлари»ни меҳмон қилишди.

Ўқишга жўнаб кетиш кунлари яқинлашарди. Оёғи тортмасада қайнотасиникига бориб учради. Оиласини олиб кетиш бўйича маслаҳат солди.

— Бизга амакингиз «ўқишни битирган», деган эди. Чаласи бор эканми? — сўради қайнотаси энсасини қотириб.

— Ҳа, Аспирантурага кетяпман.

— Биз билан маслаҳатлашмадингиз ҳам.

— Узр. Менга Гулчеҳрага уйланишдан аввал ота-онам маслаҳат берганди.

— Ҳм... Қизимни олиб кетмоқчимисиз?

— Шунга сиздан маслаҳат олиш учун келгандим.

— Сиз ўқисангиз, у тил билмай уйда кўмилиб ўтирадимми?

— Йўқ, хоҳласа, ишга олиб кириб қўяман. Ҳар қалай рўзгорга ёрдам бўлади.

— Онаси ўттиз йилдан бери ишламайди-ю, бу ишлайдими? Хотинининг қўлига қараган одам уйланмаслиги керак.

— Кечирасиз, мен қараб қолганимча йўқ. Уйда зерикиб қолса, ишласин, демоқчи эдим холос.

— Бормайди ҳам, ишламайди ҳам.

— Бу ерда қийналишмасмикан деяётгандим-да...

— Қийналишади. Пул жўнатиб турасиз-да. Ёлғиз қолмасликлари учун акаларидан бири оиласи билан кўчиб боради.

Қайнотаси томонидан «узоқ жойга кетаяпсиз, нима қийинчилик бор, ёрдам керакми?» деган гаплар бўлмади. Нодир хотинининг акаси билан қолишидан кўнгли таскин топиб, бу ҳақда ўйламади ҳам.

Хайрлашиш учун Қобил Мирзаевичнинг ишхонасига борди. У оиласи ҳақида қизиқди. Қайнотасининг гапини айтди. Қобил Мирзаевич ўйланиб турди-да, — келинни отасининг уйида қолдириб, ҳовлини бирор оилага ижарага бермабсиз-да. Ўзингизга ёрдам бўларди, — деди.

— Яна бу масалага қайтсам, қайнотам нима деркин? — деди тортиниб Нодир.

— Майли, ҳозирча шундай бўла қолсин, — деб ўрнидан турди. Сейфни очиб бир даста пул олди-да, Нодирга яқинлашиб, чўнтагига солиб қўйди. Унинг эътирозларига қулоқ солмади.

Эртасигаёқ Гулчеҳранинг ўртанча акаси хотини ва иккита боласи билан кўчиб келди. Меҳмонхонанинг ёнидаги Одила яшаган хонага жойлашишди. Кўнгли хотиржам бўлган Нодир икки кун ичида институтдаги барча ишларини тугатиб олишга улгурди. Кетадиган куни ҳовлидаги столни безатишди. Танишлар, қариндошлар биргаликда ош ейишди. Яхши тилаклар айтишди.

* * *

Самолёт «Домодедово» аэропортига белгиланган вақтда келиб қўнди. Туннинг ярми бўлишига қарамай, аэропорт ҳар доимгидай гавжум эди. Нодирни москвалик, университетда бирга ўқиган курсдоши Александр кутиб олди.

Рейслар бирин-кетин келиб қўнганми, юкларни олиш бир оз чўзилди. Сашанинг «Жигули»сига ўтиришиб, шаҳарга йўл олишди. Ўтган икки йил давомида бўлган янгиликларни бир-бирларига айтиш билан шаҳар марказига етиб келишганини ҳам сезмай қолишди. Ўзбекистонлик аспирантлар яшайдиган ётоқхонани топиш қийин бўлмади. Волгоград шоҳқўчасидаги метро бекатига яқин экан. Хонага жойлашишгач, Саша машинадан кўтариб чиққан елим халтадан пакетли кефирни олиб столга қўйди.

— Адаптациянинг биринчи шarti — кефир истеъмол қилиш, — деб стаканларга қуйди. Ичиб бўлгунларича гаплашиб ўтиришди. Сўнгра Саша узр сўради. — Ҳали кўп гаплашамиз, мен борай. — Нодир уни кузатиб, душ қабул қилди-ю, ўринга чўзилди. «Йўл азоби — гўр азоби» деганларидек, бир зумда уйқуга кетди.

Эрталаб биринчи бўлиб Саша қўнғироқ қилди.

— Яхши ётиб турдингми? Бошқа болаларга ҳам айтаман. Ўқишинга халақит бермаймиз. Аммо дам олиш кунларингни бизга ажратасан, — деди.

Ўқув йилининг бошланиши ҳамма жойда бир хил. Танишув, ўқув жадвалининг ишлаб чиқилиши, дарс ўтказиладиган аудиторияларни топиш, керакли ўқув қуролларини сотиб олиш ва ҳоказо. Нодир дам олиш куни қандай келиб қолганини ҳам билмай қолди. Етиб келган куннинг эртасига қўнғироқ қилганидан бўён уйи билан боғланмаганди. Қўнғироқ қилишга юраги ҳам бетламасди. «Нимани гаплашаман», деб ўйларди. Барибир қўнғироқ қилди.

— Қачон пул жўнатасиз? — деди хотини ҳол-аҳвол сўрашига улгурмасдан.

— Бир ойда бир марта стипендия оламан, — жавоб берди Нодир.

— Отам ўқимаса ҳам ҳар куни пул топиб келади-ку.

— Мен отангиз бўлолмайман-да. Қийналсаларинг ёрдам бериб туришсин. Стипендия олибоқ, жўнатаман.

— Мени едириб, ичириб, катта қилиб сизга берган. Бу ёғига сиз боқасиз. Тезда пул жўнатиб!

— Анча пул ташлаб келгандим-ку.
— Олти кишига қозон осилса, пул туриш берармиди?
— Қанақа олти киши?
— Акамнинг оиласи учун ҳам қозон осаяпмиз-да...
— Ҳа майли. Бўлмаса биргаликда рўзгор тебратамасизлар-да.
— Акам ишламайди. Бизга қараб ўтиришганидан кейин қозонимиздан овқат ейди-да.

— Акангизнинг рўзгорини ҳам бўйнимга ололмаслигимни яхши биласиз-ку.

— Чидасангиз шу! — хотини шундай деб гўшакни қўйди.

Нега акасининг оиласини боқишим керак? Ишласа ўладими? Нимага қайнотаси томошабин бўлиб туради? Қанақа одамлар ўзи? Ўқиш нима эканлигини тушунишадими-йўқми? Хотинининг бирор марта қўлига газета-журнал ушламаганлигини эслаб ижирғанди. Қизи шу бўлганидан кейин оиласидагилар ким бўларди?

Телефон жиринглаб, ҳаёли бўлинди. Шошиб гўшакни кўтарди.

— Нодир, бу ҳафта «меникисан», — деди ҳазиллашиб Саша. — Москвалик дўстларимни дачамизга чақирганман. Сенинг келишингни уларга айтдим. Рози бўлсанг, ошга масаллиқларни тайёрлаб қўяман. Ошингни соғинганман. Йўқ десанг, бошқа овқатга ҳаракат қиламан.

Нодир келганидан буён ош емаганди.

— Нега ундай дейсан, ўзим ҳам ошни соғиндим. Жоним билан тайёрлаб бераман, — деди.

— Ҳозир йўлга чиқавер. Улар кечки пайт келишади. Қолиб, эртага мазза қилиб дам оламиз, — шоширди Саша.

Сашанинг отаси қишлоқ хўжалиги вазирлигида ишлайди. Загорск йўналишидаги ўрмоннинг қоқ марказида ҳамма ҳавас қиладиган дачаси бор. Студентлик пайтлари кўп марта бўлишган. Нодирга ҳам жуда ёқади. Группадошлари ошни соғинишганда, «Сашаларнинг дачасида ош бошқача бўлади. Ўша жойда бўлса қилиб бераман», деб ҳазиллашарди. Улар бу гапни тўғри қабул қилиб, Сашани кўндиришарди. Нодир Ярославл вокзалидан электр поездига ўтирди. Сўнгра автобусга чиқиб бир неча бекат борди-да, тушиб қолди.

Ўрмонни кесиб ўтмоқчи бўлди. Дастлабки қадамиданоқ оқ қайиннинг ёқимли ҳиди димоғига урилди. Ҳаво тобора тозаланаётгандай эди. Пиёдалар бу йўлдан юрмасди. Тизза бўйи ўт-ўланлар кўм-кўк рангда ялтирарди. Бу томонда қўзиқорин, қорағат бўлмаганлиги учун, инсон қадам қўймаганлиги сезилиб турарди. Қушлар базми қулоғига чалина бошлади. Йўл бўйидан анча ичкарига кириб бўлганди. Кўп ўтмай доимо бағрида мовий зилол сувни тўлдириб турадиган кўл кўринди. Ўттиз метрлар наридаги ёғоч панжара ёнида ким биландир гаплашиб турган Сашага кўзи тушди. Бир-бирларини кўриб, қўлларини кўтаришди. Уларга яқинлашгач, Саша пешвоз чиқди.

— Бу ёқдан келасан, деб кутаётгандим, — деди бекат томондаги йўлни кўрсатиб. Ўрмонни соғинганлигиндан қоқ белидан кесиб ўтибсан, шундайми?

— Тўғри, — жавоб қайтарди Нодир. — Биласанми, уйдалигимда бу ерлар ҳатто тушимга кирарди.

— Тушларинг ҳақиқатга айланганидан хурсандман, — деди Саша ва ёнидаги кишига қаради. — Таниш, бу — ёш ёзувчилардан Павел Кузнецов. Ҳув, анави дача уники, — деди кўлнинг чап томонига ишора қилиб. Кўришишди. Саша Нодирни ҳам таништирди. Павел кўришиб бўлгач, Нодирга бошдан-оёқ тикилди. Нигоҳлари қаҳрли ва истехзоли туюлди Нодирга. Сепкилли юзини қоплаган соқоли, ич-ичига ботган кўзлари, беўхшов қомати унга ёқмади. Павел Сашага қараб, — меҳмонлар келганда чақирарсан, — дея узоқлашди.

— Бунча турқи совуқ қўшнингнинг? — сўради Нодир. Саша яқин дўсти бўлгани учун очиқ гаплашаварарди. Кўнгли очиқ, хушчақчақ, қисқаси, ўзбекона айтганда, «бир қоп ёнғоқ» Саша ҳеч қачон бировни ёмон демасди.

— Яхшироқ танишиб ол. Кейин балки фикринг ўзгариб қолар, — деб гапни қисқа қилди Саша. Панжарани очиб, ичкарига бошлади. Уларни ўрта бўйли, кўнғироқ сочли, кулча юзли, юзидан табассум аримайдиган қиз кутиб олди.

— Танидингми? — деди Саша Нодирга қараб. Бир неча дақиқа тикилиб турган Нодир бирданига. — Марина, — деди.

— Барибир топдинг, — елкасига дўстона қўл ташлади Саша. — Ҳаётим арқони унинг қўлида. Бўйнимдан боғлаб қаёққа судраса, ўша ёққа кетавераман.

— Маринага уйланганмидинг?

— Шунақа бўлган.

— Бахтли одам экансан.

— Энди уч ой бўлди. Кўрамиз, қанақа бахт бераркин, — деган Саша Маринанинг бошини ўз бошига яқинлаштирди. Жилмайганларича пешоналарини уриштиришди.

— Мен бахтли бўлишларингга ишонаман, — деди қатъий оҳангда Нодир. Улар 3-курсдалигида Марина филология факультетига ўқишга кирганди. Қайсидир академикнинг қизи эди. Кўп йигитлар гўзалликда тенги йўқ бу қиз билан дўстлашишни орзу қиларди. Кийиниш, юриш-туришда бошқалардан ажралиб турувчи Марина ўқишда аълочи, жамоат ишларида фаол эди. Содда, камтар, одобли бу қизни бошқа планетадан келган деб ҳазиллашишарди. Шундай қиз Саша билан турмуш қурганига суюнмай бўладими?!

Дастурхон меҳмонларни кутиб олишга тайёр эди. Газакларнинг саноғига етиб бўлмасди. Учрашганларини нишонлашгач, меҳмонлар келгунча ошни қовуриб қўймоқчи бўлишди. Ошхонага ўтишди. Масаллиқларни тайёрлаб, қовуриб, сув қуйгунча Марина ёнидан жилмади. Ҳаммасини дафтарга ёзиб борди. — Келгуси сафар ўзим тайёрлайман, сен назорат қилиб турасан, — деди эркаланиб.

Нодир яқин бир соат қандай ўтганини билмади. Қайси мавзудан гап очилса, бир-бирларини тушунишди. Ҳазилларни айтмаса ҳам бўлаверади. Бўшаган пичоқдан тортиб, идишларгача дарров ювиб қўйилаётгани, билагига крахмалланган сочиқни ташлаб қўйилиши, ошхонадаги саранжом-саришталик Маринанинг ниҳоятда ораста ва пазандалигидан далолат берарди. Саша ошхонага бирор марта кирмади. Нодир ўз ҳаётини кўз олдига келтирди. Хотини «ошдан бошқа овқатни билмайман», дерди-ю, уни ҳам кўнгилдагидек қилолмасди. Онаси ўзи овқат қилиб юрди. Кейинчалик Нодирнинг зиммасига ўтди. Идиш-товоқни ювишни ҳам эплолмасди. Кир ювишни муттаҳамчилик билан

бўйнидан соқит қилиб олганди. Хотини билан бирор марта ошхонада биргаликда овқат тайёрлашганини эслай олмади. — Унинг нимаси хотин? — пичирлади ўзига-ўзи.

— Нималар деб пичирлаяпсан? — туртди Марина.

— Ош яхши бўлсин деб дуо ўқияпман.

— Буни менга айтмагандинг, — деб дафтар — ручкани олди-да, столга ўтирди. — Қани айт, ёзиб оламан.

Нодир ошхонани ларзага келтирадиган даражада баланд овозда кулди. Марина ҳеч нимани тушунмай тикилиб қолди. Саша югуриб кирди. Нодирдан ҳақиқатни билишгач, узоқ ўзларига келолмай кулишди.

— Айтишни унутибман, — деди Саша. — Оилавий тўпланамиз. Сени яққаланиб қолмасин, деб Павелни айтганман. У билан тил топишишингга тўғри келади.

Бу гапдан Нодирнинг кўнглига хижиллик соя ташлагандай бўлди.

Бирин-кетин келаётган жуфтликлар атрофни томоша қилиб туришди.

— Володя исмли янги танишим бор. Улар ҳам етиб келишса, столга ўтирамыз, — деди Саша.

Володя хотини билан келганида ҳамма уларга қаради. Нодир бошқа жуфтликларга эътибор бермаганди.

— Бир-бирларига жудаям мос экан, — кўнглидан ўтказди. Володя баланд бўйли, кенг елкали эди. Спортчиларни ёдга соларди. Жинси шимига мос рангдаги энги калта кўйлаги бақувват мушакларини кўз-кўз қиларди. Мағрур қиёфада эди. Хотинининг бўй-баста, қадди-қомати эртақлардаги рус маликасини ёдга соларди. Чамаси анча узун сочини чиройли турмаклаганди. Пардозсиз ҳам юзи кийган кўйлагидай оппоқ эди. Терилган қошлари остида чарақлаб турган кўзлари ҳеч кимни бефарқ қолдирмасди. Кулиб турган бу кўзлар замирида юксак ақл, фаросат, зийраклик, шижоат яширингандай гўё. Эркаланиб қадам ташлашлари саҳнадаги раққосаларнинг ҳаракатига хос эди. Саша таништираётганда аёлнинг исмини яхши эшитолмади. Нодирнинг Ўзбекистондан эканлигини билган Володя — сиз билан кўп гаплашамиз ҳали, — деди. Хотини шунақаям маъноли

қаради-ки, Нодир ҳаётида ҳеч қачон аёл кишининг нигоҳидан бунчалик ҳаяжонланмаганди. Кейинроқ бир неча бор ўғринча қаради. Лекин у ўзини сезмагандай тутарди. «Бировнинг хотинига шундай тикиласанми?» деб ўзини койиди. Аммо аёлнинг биринчи кўз ташлашида қандайдир синоат зухурлангандай туюлаверди.

Анча ўтиришгандан сўнг, Павел кириб келди. Нодирнинг ёнига ўтирди. Демократия, ошкораликнинг халқ ҳаётига таъсири ҳақида бошланган баҳс, шунга оид латифаларга уланди. Бозор иқтисодиётининг афзалликлари бўйича ҳамма ҳар хил фикрда эди. Нодирнинг мавзуси шу эканлиги учун илмий, амалий хулосалари бошқаларникидан ҳаётийлиги билан фарқ қиларди. Бу — Павелнинг гашини келтираётганлиги сезилиб турарди. Вақти-вақти билан Нодирни чалғитмоқчи бўлар, у эса, ён бермасди. Павел мавзунини замонавий рус адабиётига бурди. Нодир бу масалада ҳам фикрини бурро ифодалар, даврадагиларни ўзига қаратарди. Павел безовталана бошлади. Саша ошдан кейин спиртли ичимлик ичиб бўлмаслигини айтиб қўйганди. Ўзлари илтимос қилмагунларича индамай ўтирди. Таклифни барибир Сашанинг ўзи киритди. Кетма-кет қадаҳ кўтаришди. Нодир ошни дамлаб кирганда мавзу ўзгарганди. Сухбат «Пахта иши» бўйича вақтли матбуот нашрларида эълон қилинган материаллар ҳақида бўлаётганди. Асосан Павел гапирди. Негадир Нодирни баҳсга тортишмади. Ўзи ҳам қўшилмади. Қулоқ солиб ўтирди. Лекин даврадагиларнинг фикрини диққат билан эшитди. Ош дам еб бўлганди. Нодир совға қилган иккита сопол товоқ ошхонада экан. Ошни ўша товоқларга сузиб киришди. Нодир ошни қўлда ейишни кўрсатди. Бунини Саша билан Володянинг хотини уйдалади холос. Бошқалар қошиқда ейишни афзал билишди.

— Саша-ку, мен билан кўп бўлган, аммо анаву жувон қандай ўрганган экан? — деб кўнглидан ўтказди Нодир. Ўзлари ошкор қилмаганликлари учун сўраб ўтирмади. Кулгидан тўхтамай ош ейишди. Нодирнинг шаънига мақтовлар ёғилди.

— Ошдан кейин «95» — кўк чойи ичиш керак, — деди

Саша ва Нодирнинг кўрсатмаси бўйича дамлаб, сочиқларга ўраб қўйилган чойнакларни олиб кириб, сопол стаканларга куйди. Чойдан бир хўплаган Павел Нодирга қаради.

— «Пахта иши»ни бошлаб қўйиб, бу ерга келиб олибсиз-да?! — деди масхараомуз тарзда.

— «Пахта иши»нинг менга алоқаси йўқ, — деди Нодир дона-дона қилиб.

— Нимага?

— Чунки менинг ишим пахта билан боғлиқ эмас.

— Ўзбекларнинг ҳаммаси пахтакор дейишади-ку.

— Кечирасиз, Ўзбекистонда аҳолининг 48 фоизи қишлоқ хўжалигида ишлайди. Шундан атиги 21 фоизи пахта етиштириш билан шуғулланади холос. Бошқа иттифоқдош республикалар қатори бизда ҳам саноат, хизмат кўрсатиш, фан, маориф, спорт, санъат соҳалари мавжуд. Мен фан кишисиман.

— Пахта фақат сизларда экилади-ку.

— Мамлакатнинг аграр сиёсатидан хабарингиз йўқ экан. Хоҳласангиз жаҳонда, иттифоқда пахта етиштириладиган жойларни санаб бераман.

— Нега унда «пахта иши» ўзбекларга тааллуқли?

— Чунки бу иш Ўзбекистонда очилди-да.

Стол атрофидагилар «гурр» этиб кулишди.

— Ҳар қалай «пахта иши» билан иттифоқда шарманда бўлдиларинг-да...

— Ўзбекистон Иттифоқ таркибида экан, бу ҳамма учун шармандалик.

Барча ялт этиб Нодирга қаради.

— Мамлакатнинг иқтисодий алоқалари бир-бири билан чамбарчас боғланган, — давом этди Нодир. — Ўзбекистонда содир бўлган «пахта иши»нинг маркази шу ер.

Даврадагилар кўрқиб кетгандай оғизларини ёпа олмай қолишди.

— Бу билан нима демоқчисиз? — ўсмоқчилади Павел.

— Сиз ва бошқалар Гдян ва Ивановлар тўплаган ифволар асосида ёзилган мақолаларга ишониб юрибсизлар. Олиб борилаётган тергов ҳаракатларида иш шу ердан бошланганлиги

тобора ойдинлашиб бормоқда. Ўзбекистон раҳбарияти бу масаланинг кўриб чиқилишини қатъий талаб қилмоқда. Турган гапки, бу айримларга ёқмаяпти. Лекин ишончим комил, яқин орада бор ҳақиқатни билиб оласизлар.

— Менга қаранг, — деди Павел. — Ўтириш бошланганидан буён ҳаммага ақл ўргатасиз. Шунчалик ақлимисиз?

— Ҳамма нарсада фикримни айтдим. Саволларга жавоб бердим. Шуни ақллилик десангиз, ақлли эканман-да.

Даврадагиларнинг кулгиси Павелни янада саросимага солди.

— Сиз ҳозир Москванинг бир чеккасида ўтирибсиз. Жойлашган манзилингизни билмасангиз ҳам керак. Ҳозир кетсангиз топиб боришингиз амримаҳол-а? — бағоят хунук тарзда тиржайди Павел.

— Ўзим ҳам сиз билан бўлаётган маданиятсиз тарздаги музокарага чек қўйишнинг бошқа йўли йўқ бўлса керак, деб тургандим. Хавотир олманг. Ётоқхонамни топиб бора оламан. Ишонмасангиз, телефон рақамингизни беринг. Етиб борибоқ, телефон қиламан. Лекин сиздан эмас, инсонийлик нуқтаи назаридан мени меҳмонга чақирган Саша ва бошқа меҳмонлардан рухсат сўрашим керак, — деди. Саша нима дейишни билмасди.

— Ошга берилган баҳо учун раҳмат, дўстлар. Яна кўришгунча, — деб ўрнидан турди Нодир. Саша ташқарига бирга чиқди.

— Нималар бўляпти? Нега бундай қилдинг? Мен ҳам хижолатда қолдим, — деди.

— Нимага хижолат бўласан? Мени туриб кетолмайди, деб ўйлади. Кўрдинг, гап билан енгилмадим. Агар кетмасам енгдим, деб ўйларди. Унга имконият қолдирмадим. Сен меҳмонларга қарайвер. Йўлни биламан, кетавераман.

Хайрлашишди. Ёлғизоёқ йўлдан катта кўчага чиқди. Автобуслар қатнови тўхтаганиди. Метрогача таксида кетишга тўғри келди. Узоқ кутди. Бирорта ҳам енгил машина ўтмасди. Анчадан сўнг катта тезликда келаётган машинанинг чироқлари кўринди. Қўл кўтарди. Яп-янги «Жигули» экан, ўтиб кетди. Нарига бориб тўхтади. Бурилмасдан, орқага

тисралиб қайтди. Рулдаги йигит ойнани очиб, — Қаёққа? — деб сўради. Магнитофон овози баланд эди. Нодир рулдаги йигитнинг гапини зўрга илғади.

— Қозон вокзалигача, — деди. Ярославл, Комсомол вокзаллари ёнма-ён бўлганлиги учун, негадир шу вокзални айтди.

— Чиқ, — деди-да, олд эшикни очди ҳайдовчи йигит. Магнитофон овозини пастлатди. Машина ўриндиқларига айиқ терисига ўхшаш ғилоф кийдирилган, салондан анойи фаранг духисининг ҳиди келарди.

— Қаерликсан? — сўради ҳайдовчи.

— Ўзбекистонданман!

— Сенларда пул кўп бўлади. Шундайми?

— Ҳамма қаторидан кўпроқ тўлайман, юравер!

— Дам олишга қандайсан?

— Нега сўраяпсан?

— Орқага қара-чи? — дея салон чироғини ёқди ҳайдовчи.

Орқа ўриндиқда малла сочли, кўзлари шаҳло, дуркун кўкраклари ярим очиқ қиз ётарди. Ўрнидан кўзғалиб, Нодир ўтирган ўриндиқ томон энгашди. Ўнг қўлининг бармоқлари билан Нодирнинг бўйнини силади.

— Ёмон эмас, — сир бой бермади Нодир.

Ҳайдовчи ўнгга бурилиш чироғини ёқиб, секинлаша бошлади. Нодирнинг жони қинидан чиқиб кетаёзди. Ҳозир бирор ерга олиб бориб, ёнидаги арзимаган пулини шилиб, яланғоч ҳолда ташлаб кетишади. Дарров ўзини қўлга олди.

— Менга қара, — деди. — Сенга ёмон эмас, дедим. Бораман деганим йўқ. Ҳозир ишдаман. Телефонингни берасан. Вақт бўлганда телефон қиламан. Ҳозир тўғрига юр!

Ҳайдовчи бурилиш чироғини ўчирди.

— Қанақа иш? — деб секин Нодирга қаради.

— Мен прокуратурада ишлайман. «Пахта иши» бўйича Ўзбекистондан шу ерга сафарбар этилганмиз. Пахта тайёрлаш вазирлиги ходимининг дачасини тинтув қилаётгандик. Шу ишга алоқадор бир одам Қозон вокзалидан поездга ўтириб кетмоқчилигини айтишди. Илтимос, тезроқ юр. Тезкор гуруҳ кутиб турибди. Қўлга

олишга улгуришимиз керак. Машинанга ўтирганимдан сўнг ходимларимиз бу ёққа хабар беришган.

Ҳайдовчи хомуш тортди. Қиз индамай жойига қайта ётди. Мусиқа эшитганча йўлда давом этишди. Ярославл вокзалига келишгач.

— Узр, шошилиб тургандик. Қозон вокзалига ер ости йўли билан ўтиб олсанг бўладими? — кўрқиброқ сўради ҳайдовчи.

— Бўлаверади, — деди ўзига шу вокзал кераклигидан кулгиси қистаб Нодир.

Машина йўл четига тўхтаётганда Нодир чўнтагидан пул олиб узатди.

— Кўявер, омадингни берсин, — дея қўлини қайтарди ҳайдовчи. Зўрласа ҳам олмади. Нодир машина салонидан оёғини олишга аранг улгурди. Машина эшиги очиқ ҳолда ўқдай учиб кетди. Чамаси ҳайдовчи машинаси рақамини кўрсатмаслик пайида бўлганди.

Нодир метрога тушар экан, топағонлигидан суюнди. Бўлмаса ҳозир қаерларда, нима аҳволда юрган бўларди? Павел бошлаган мавзу айна нишонга уришда қўл келганди. Хонага кириши билан 2-курсда ўқийдиган Журъат кўнғироқ қилди.

— Келганингизга бор-йўғи бир неча кун бўлди-ю, хонада ўтирмайсиз. Қаерларда юрибсиз?

Нодир Журъат билан бирга ишларди. У ўқишга ўтган йили келган. Афтидан Нодирнинг шу ердаги университетда ўқиганини билмасди.

— Оллоҳ насибамизни улуғ қилиб, ҳар ерга сочиб қўйган экан, териб еб юрибмиз-да, — деди.

— Бизни ҳам етаклаб олинг-да, — кулди Журъат.

— Ризқни топиш учун еталатма бўлсангиз, Худога хуш келмайди. Ҳар ким ризқини ўзи топиши керак.

Журъат тавба қилдик, дейишдан бошқа иложини тополмади. — Ҳозир чиқаман, — деди. Анчагача чойхўрлик қилишди. Бу ернинг паст-баландларини айтиб берган бўлди.

Аспирантуранинг ўзига хос қийинчиликлари бор. Бир йилдан ортиқроқ вақт давомида ўқиш билан бевосита банд бўласан. Маърузалар-ку бир нави, тинглайсан холос. Бироқ, амалий машғулот, коллеквиум, давра столи, илмий мунозаралар борки, қатнашмасликнинг иложи йўқ. Бўлғуси олимлар бу ўқув дастурларида ўзларининг илмий қарашларини дадил айта олишлари керак. Бунинг учун куну тун китоб ўқиш, назарий мушоҳадаларни таққослаш, таҳлил қилиш зарур бўлади. Айнан шу тадбирлар уларни чархлайди. Унинг устига номзодлик минимумларини топшириш вазифаси ҳам бор. Минимум – имтиҳон эмас. Аспирант ўқиб, ўрганган адабиётлар асосида мустақил фикрини айта олиши талаб қилинади. Нодир барчасига иштиёқ билан киришиб кетди. Дам олиш кунларини собиқ группадoshiлари даврасида самарали ўтказарди. Уч ой давомида стипендияни олибоқ, ўз харажатларига ярашасини ажратиб, қолганини уйига жўнатди. Ора-сира Андижонга кетаётганлардан гўшт, қўй ёғи юбориб турди. Ўзи телефон қилмаса, бу нарса хотинининг хаёлига ҳам келмаслигини биларди. Дарвоқе, телефон рақамини бермаган, у сўрамаганди. Ўзи кўнғироқ қилиб, ўғлини сўраган бўлиб, гапни қисқа қиларди. Одила билан ора кунда гаплашиб туришарди.

Янги йил арафасида уйга борадиган бўлди. Қачон боришини хотинига айтди. Одила куёви билан аэропортда кутиб олди. Уйига ташлаб кетишди. Кўча дарвоза қулф эди. Таксига ўтириб, қайнотасиникига борди. Хотини бегоналардай кутиб олди. Дарвоза яқинидаги кичикроқ хонага кирди. Хотини бурчакдаги «қўлбола устахона»да куймаланаётган отасини чақириб чиқди. Қайнотаси Нодирга қўлининг учини бериб кўришган бўлди. Қисқа дуо қилгач, куёвини сўроққа тутишни бошлади.

— Бу бола-чақани совуққа ташлаб кетаверибсиз-да?

— Мен кетаётганда совуқ эмасди. Совуқ бошланганига уч кун бўлибди-ку.

— Қўшниларингизникида иссиқ, уйингизда эса газ липиллар экан.

— Газ туширилганига кўп йил бўлган. Балки тиқилиб қолгандир.

— Ким уста чақириб тозалатиши керак?

— Албатта, мен. Ҳозиргина келдим. Бугуноқ уста чақираман.

— Буни ўқишга кетишдан олдин қилиш керак эди. Икки кун совуқ уйда қолиб кетишибди.

Нодир қанчалик ҳаракат қилмасин, ўзини босолмади.

— Уйда мен йўқ бўлсам, акаси бор эди, уста чақириб туришмабди-да?!

— Чўнтагида хемири йўқ одам уста чақирадими?

— Бахтимизга сиз борсиз. Арзимаган муаммони ҳал қилиб, мени уйда кутиб ўтиришса яхши бўларди.

— Сиз учун арзимаган муаммоми?

— Ҳа, — деди жаҳлини зўрға босиб. — Қайнотаси гапини оғир олганини сизди шекилли, мавзуни бошқа ёққа бурди.

— Девонага берилган садақадай пул жўнатасиз. Шунга тирикчилик қилса бўлади, деб ўйлайсизми? «Қўл билан берганга қуш ҳам тўймайди» деган мақолни эшитганмисиз?

— Садақа десангиз Худога ҳам хуш келмайди. Давлат менга белгилаган стипендиямдан жўнатаяпман.

— «Истипендия»га қараб ўтираман денг. Пул топишнинг бошқа йўллари қўлингиздан келмайдими?

— Қанақа йўлларини айтаяпсиз?

— Эркак кишисиз. Ўзингиз ўйланг, Москвада яшаб бир нарсани у ёқдан-бу ёққа жилдириб ҳам пул топаётганлар шунча. Шунақаям танбал бўласизми?

Булар Нодирга ҳақорат бўлиб туюлса-да, катта ёшдагиларнинг юзига тик боқиб, гап қайтаришга ўрганмаганлигидан ўзини қўлга олди.

— Туну кун ўқиш билан банд бўламиз. Унақа ишлар билан шуғулланишга вақт йўқ.

— Унда, бунақа ўқишни йиғиштиринг!

— Йиғиштиринг, деганингиз нимаси?

— Ўқишни ташлаб ёнимга кирсангиз, шогирд қилиб

оламан. Ёшсиз, ўрганиб кетасиз. Рўзгорингиз бут бўлади. Катта куёвим ҳам менга шогирд тушиб ҳозир бир чиройли оиласини тебратаяпти.

Нодир қуюшқондан чиқишга мажбур бўлди.

— Кечирасиз, божам мактабни битирган холосми? — деди баланд овозда.

— Шундай бўлса керак, — деди қайнотаси.

— Унда оғзингизга қараб гапиринг. Мен ҳеч қачон, ҳеч қанақасига сизга шогирд тушмайман. Нафсониятимга тегманг. Доимо андишанинг отини кўрқоқ деб қабул қиласиз. Узоқ йўлдан келган бўлсам. Бир пиёла чой беришни ўрнига сўроққа тутасиз. Мендан нима истайсиз ўзи?

— Хотин билан битта болани боқолмайсиз-у, нафсониятингиз ҳам борми? Истагим, қизим билан неварамни бошқа эркалардай боқишни уддаланг!

— Неча марта айтишим керак? Ўқишни битириб олай. Бошқалар ҳавас қиладиган оила бўламиз.

— Ундай бўлса, ўқишни битирганингизда гаплашамиз.

— Бу нима деганингиз?

— Қизим уйингизни кўриқламайди. Шу ерда қолади. Оилани тебратадиган бўлганингизда олиб кетасиз.

Қайнотаси бу шарт натижасида куёви ўқишдан воз кечади, деб ўйлаганди. Аксинча бўлди. Нодирнинг гурури устун келди.

— Мен розиман. Бугуноқ қизингиз акаси билан кўшилиб юқларини олиб кетишсин!

— Нима?! — ўрнидан сапчиб туриб кетди қайнотаси.

— Сизнинг қарорингизни қувватляпман холос, — зўраки кулимсиради Нодир. — Бунча безовталанасиз?

— Ҳали ажралишаман ҳам дерсиз?

— Бунга ҳали айтганим йўқ. Аммо қизингизни ажратиб оламан, десангиз, бунга ҳам қаршилиқ қилмайман.

— Сен ажралишни осон деб ўйлайсанми? Бошингга қандай кунлар солишимни биласанми? Кўрсатиб қўяман ҳали.

— Ёш бола эмасман. Ота-онамдан кейин уларнинг чирогини ёқиб ўтирган хонадон соҳибиман. Ҳукмни оилам

номидан чиқаришга ҳақлиман. Вақтида «сен» сўзини «сиз»га алмаштирмасангиз, мен ҳам «сен» деб мурожаат қилишга мажбур бўламан. Кўрсатадиганларингизни кўрсатиб бўлдингиз. Дағдаға қилманг. Сиз ким бўлибсиз? Оилани қурадиган, бузадиган қонун бор. Қонунда нима кўзда тутилган бўлса, қизингиз ва ўғлимга беришга розиман.

— Бунақа деманг. «Яхши гапга ҳам, ёмон гапга ҳам фаришталар «омин» дейди. Ўйлаб кўринг, — деди қалтираган ҳолда қайнотаси.

— Нега мен ўйлар эканман? Сиз ўйланг. Мен гапингизга яраша жавоб қилдим холос. Ҳамма гап ўзингиздан чиқди. Хуллас, юқларига боришларини кутаман. — Нодир юзига фотиҳа тортди-да, ўрнидан турди. — Ўғлимни бир кўрсам бўладими? — деди. Қайнотаси индамай, аёллар ўтирган уйга кириб кетди. Нодир сумкани кўтариб, ҳовлига чиқди. Хотини, ўғлига олган совға, ширинликларни сумкасидан олиб сўрига қўйди. Умид билан уй томонга қараганча узоқ тик турди. Бир неча бор хотинини чақирди. У ўғлини олиб чиқиш ўрнига деразани очиб, калитларни улоқтирди. Хонадонда ҳеч кимнинг у билан иши йўқдай эди. Кўнгли алам ва ўкинчга тўлган ҳолда кўчага чиқди. Бу ёғига нима бўлса ҳам пешонамдан кўрдим, — дея ўзига-ўзи тасалли берган бўлди.

Уйга келиб енгил тамадди қилди-да, устага югурди. Кўчадан уйга тортилган жойда газ текилиб қолаётган экан. Уста бир зумда ишини тугатди. Нодир «арзимаган муаммо» деганда ҳақ экан. Кечгача хотини ва қайин инисини кутди. Дараклари бўлмади. Қоронғу тушмай синглизиникига жўнади. Оиласининг бузилиб кетаётганлиги уни ўйлантирмасди ҳам. Қайнотаси ва хотинининг телбаларча қилиқлари ва гапларига чидаб келганидан биринчи бор афсусланди. Бундайларни «шезофрение» дейишади. Жинни бўлиб жиннимас, соғ бўлиб соғ эмас. «Зўрдан зўр чиқса...» деганларидек, қайнотаси Нодирнинг гапларидан сўнг «ўчди-қолди». Аввалроқ шундай таъзирини бериш керак эди-ю, тарбияси йўл бермасди-да. Бугун ҳам ғурурини топтамаганида балки суҳбатлари бу таҳдид яқунланмасди. Нега ловуллаб

турган одам бирданига совиб қолди? Юкларини олиб кетмаганларига нима дейиш мумкин?

Тушунган одамларнинг садагаси кетсанг арзийди. Нодир Одилага телефон қилиб етиб келгунча, ошни қовуриб қўйиб уни кутишарди. Қобил Мирзаевич билан отасини кўргандай елкасига бошини узоқ қўйиб, қучоқлашиб кўришди. Сухбатлари Москвадаги сиёсий, иқтисодий, маданий ҳаёт ҳақида бўлди. Павел Кузнецов билан бўлган мунозарани жўшиб айтиб берди. Қобил Мирзаевич ҳам республикада бошқа иттифоқдош республикалардан фарқли ўлароқ бутунлай янгича сиёсат бошланганлигини фахр билан гапирди. Ҳар иккалалари олган ахборотларидан кўнгиллари тўлди.

— Бугун кутилмаганда бир масала кўзғалиб қолди. Тўғри қилдимми ёки нотўғри, билмайман. Шу ҳақда фикрингизни билмоқчи эдим, — деди Нодир.

— Қандай масала экан? — қизиқиш билан Нодирга тикилди Қобил Мирзаевич.

Нодир бугунги воқеани оқизмай-томизмай гапириб берди. Уйланганидан буён ўтган ҳаётини ҳам яширмади. Қайнотасига сўнгги гапларни айтишга мажбур бўлганида онасининг ўлимидан олдинги васияти далда бўлганлигини алоҳида таъкидлади.

— Ўғлим, — деди Қобил Мирзаевич, — «кушнинг ҳам уйи бузилмасин», дейишади. Бундай машмашалар бўлмаганида қани эди? Гап очилиб қолганлиги учун айтаяпман. Дастлабки «бўлди-бўлдилардаёқ» ҳаммамиз ёқа ушлагандик. Отангиз раҳматли тилдан қолган бўлмаганида, балки бунга асло йўл қўймасди. Сизларга тенг одамлар эмаслиги уй-жойи, дастурхони, ҳаётдаги мавқеи, муомаласидан яққол кўриниб турарди. Ҳамма ишнинг бошида амакингиз турганди. Негадир уни оилангиздаги бошқа тадбирларда ҳеч қачон учратмагандим. Мен куда тутинаётганлигим учун бирор оғиз сўз айтсам, Одиланинг тақдирига ҳам сабабчи бўлиб қолардим. Бошқа дўстлар орқали амакингизни фикридан қайтармоқчи бўлдим. «Иккала қудани ҳам, укам билан келишганмиз, орқага

қайтиш йўқ», дебди. Оиламни онангизнинг ёнига юбордим. «Отаси тўшакда ётганида бу муаммо кўтарилса, қариндошлар «қиймат-қойим» қилишади. Келинни ўқитиб, ўзимизга мослаб олармиз», дебди кўзларида ёш билан онангиз раҳматли. «Бизни тушунадиган сизларнинг борлигингизга раҳмат», деб кўшимча қилибди. Ҳаммасидан хабарим бор эди. Қудалар одатда бир-бирларидан сир яширишади. Лекин биз ундай қилмасдик. Онангиз тўйдан кейин кўп марта қуда холангизга оилавий сирларини айтган. «Одамлар битта келинни эплай олмабди, дейишмасин, десам, ўғлимга раҳмим келади», деб кўп эзилар экан. Шу пайтгача ҳеч қайсимиз оилангизнинг бузилиб кетишини истамай сабр қилиб келдик. Энди «ғишт қолипдан кўчибди». Ажралишни ўзлари исташибди. Сиз жуда тўғри қилгансиз. Бироқ улар осонликча жон беришмайди. Юкларини олиб кетишларини кутиб ўтирманг. Эртага институтдагиларга айтаман. Юк машинаси, ишчи кучларини жўнатишади. Ҳамма нарсасини юклаб жўнатиб юборинг. Барча қулфларни янгиланг. Квартира излаб юрган оилалар кўп. Ўшаларни ижарага қўясиз. Ижара ҳақини ҳар ойда сизга жўнатиб туришади. Судга ариза топширинг. Ҳукм чиққунча ҳам анча вақт кетади. Барибир ҳовлининг ярмини талаб қилишади. Шунинг учун ижарачиларни сизда қоладиган томонга ўтказишга ҳаракат қилинг. Ҳовлининг ярмини олишларидан хафа бўлманг. Ўғлимга бердим, деб қўяверинг. Ҳали шунақаям уйлар қурасизки... Ўшанда шу гапларимни эслайсиз. Янги йилни бирга кутамиз. Қийинчиликлар бўлса телефон қилинг. Кайфиятни бузманг. Худо ўзи ишингизни ўнглабди. Фариштага монанд умр йўлдоши кутиб турган бўлса ажаб эмас.

Нодир уйга келганда елкасидан тоғ ағдарилгандай эди. Ўзини ҳеч қачон бу қадар эркин ва хушхол ҳис қилмаганди. Эрталаб юкларни олиб, ўзи бирга борди. Ҳамма нарсани кўриб, қабул қилиб олишларини талаб қилди. Нодирнинг шахсида юзага чиққан қатъият, журъат, фармонбардорликдан ҳаммаси ҳайрон эди. Қайтаётиб, судга ариза бераётганлигини айтишни унутмади. Қайнотаси ўзини айб иш қилиб

қўйгандай тутарди-ю, ичида нималарни ўйлаётганини ўзи ва Худодан бошқаси билмасди.

Янги йилгача барча ишга улгурди. Ижарачи ҳам топилди. Бошқа институтда ишлайдиган ёш ўқитувчи оиласи билан кўчиб келди. Янги йилни олисларга парвоз қилмоққа шайланаётган қушдай кутиб олди. Қайтишда самолёт эмас, унинг ўзи учаётгандай эди.

Хаёлини бир жойга тўплаганлиги учун ўқишга қаттиқ берилди. Газета ва журналларда қатор мақолалари эълон қилинди. Илмий конференция, семинарлардаги чиқишлари қизиқиш билан кутиб олинди. Диссертация мавзуси тасдиқланди. Талаб қилинадиган минимумларни фақат аълога топширди. Суд ўйлаб кўришга уч ой муддат белгилаганди. Барибир ажралиш қароридан воз кечмаслигини билдириб, судга хат юборди. Кўп ўтмай яна уч ой муддат берилганлиги ҳақидаги хатни олди. Буларни расмиятчилик деб қабул қилди.

* * *

Ўқув йили яқунланиб борарди. Аспирантлар яқин-атрофдаги минтақаларда жойлашган ҳарбий қисмларга сафарбар қилинадиган бўлди. Шу куннинг долзарб сиёсий, иқтисодий мавзуларида маъруза билан чиқиш топширилди. Нодир ва яна икки киши Белоруссиянинг Борисов шаҳрида жойлашган ҳарбий қисмларга боришадиган бўлишди.

Май ойининг таровати Москвада бўлакча бўлади. Бирданига ҳаво айниб, ёмғир ёғади. Тинади-ю, осмонда камалак пайдо бўлади. Бутун борлиқ нурга чўмилгандай кўзни қамаштиради. Ёмғир ювган дов-дарахтлар, гуллар камалак жилосида ўзининг тозалигини намоиш қилгандай кўзни олади. Йўл четлари, инсон оёғи тегмаган жойларни момоқаймоқ, ёввойи гул, ўт-ўланлар қоплайди. Нодир мана шундай манзарадан айро тушаётганига афсусланарди. Белоруссия вокзалидан тез юрар поездга ўтиришди. Ҳарбий қисмларнинг вакиллари уларни Минскда кутиб олишди. Борисов шаҳрига бориш учун электр поездга чиқишди. «Стрела» бепоён ўрмонлар бағрида сузиб борарди. Нодир

ташқарини ойнадан кузатиб бораркан, фақат яшил рангдаги нарсаларни кўрарди. Поезднинг тезлиги чор-атрофдаги нарсаларни илғаб олишга имкон бермасди. Ҳарбий қисмгача машинада кетишди. Ўрмон ичига кириб боришар экан, атрофдаги тароватли манзара Москвадагидан-да ҳузурбахш эканлигига амин бўлди. Шу жойда икки ҳафта бўлишлигини эслаганда вужудини қамраб олган оромбахш, сокин туйғудан сармаст бўлди.

Шу куніёқ маърузалар ўқиш куни, жойи, вақтини белгилаб олишди. Бўш вақти ҳам кўп эди. Офицерлар билан дўстлашди. Балиқ ови, чўмилиш, ўрмон бўйлаб сайр қилиш, шаҳарни томоша қилиш, меҳмонга бориш каби тадбирлар бир-бирига уланиб кетарди. Белорусларнинг меҳмондўстлиги, муомала маданиятига қойил қолди. Ҳавас қилса арзийдиган жиҳатлари кўп эди.

Сафар муддати охираб борарди. Ўзбеклигини билган рота командири тушликка ош пишириб беришни илтимос қилди. Кичикроқ ҳажмдаги ошни дамлаб юрган Нодир дастлаб чўчиди. Бир килограмм гуручга кетадиган масаллиқларни хаёлан кўпайтирди-да, розилик билдирди. Янги сабзи ҳали етилмаган экан. Шаҳардаги магазин, бозорлардан йиғиштириб келишди. Пиёз ҳам қуритилганидан бўлди. Нодир мол гўшти бўлиши керак, деб туриб олди. Ҳамма нарсани муҳайё қилган ташкилотчилар ош тайёрлаш шунчалик қийин бўлса, бошқа емаганимиз бўлсин, — деб юборишди.

Оқ халатни кийиб, ошхона ходимларини жалб қилган ҳолда ош тайёрлашга киришди. Ёғ доғ бўлиб қолганди. Бундай ҳид бу ер шароити учун ғайритабiiй ҳолат шекилли, бир аёл ҳайқариб кириб келди. Афтидан тиббиёт ходими эди.

— Бу ерда нима қиляяпсан? Бундай ҳиддан димиқиб ўлиш мумкин, — деб дағдаға қила бошлади. Нодирнинг тушунтиришларига қулоқ солишни истамади. Командирни чақариб келишди. Аёл тиббиёт қисми бошлиғи экан. Нодирдан қайта-қайта кечирим сўради.

— Нега кечирим сўрайсиз, тартиб-интизомга ҳаммамиз бўйсунамиз, — деди Нодир.

— Буни сизга алоқаси йўқ эди. Меҳмон экансиз. Устига-уштак, сиздан ош тайёрлаб беришни илтимос қилишган экан.

— Ҳечқиси йўқ. Мана, танишиб олдик. Исмин Нодир.

— Светлана Ивановна. Узр, сиз Света деяверинг.

Командир «бу бошқа гап», деб кулди-да, изига қайтди.

— Бизга ҳам ошдан берасизми? — сўради Света.

— Тартиб-интизомга яхши риоя қилиб турсангиз, албатта, берамиз.

— Бунга ваъда бераман, — дея честь бериб ҳазиллашди Света.

Дам товоқ ўрнига ишлатилган тоғорани кўтарган Нодир ҳайратдан кўзини қозондан узолмай қолди. Индонезия гуручи девзирадай чўзилиб, қозондан ўрмалаб чиқиб кетаётгандай эди. Гуручни аралаштирар экан, «кўпчиликнинг оши бузилмайди», деган нақл қанчалик тўғри эканлигига яна бир бор амин бўлди. Светалар уч киши эканлигини билгач, ошни катта ликопага солиб, «ёрдамчи ошпаз»дан бериб юборди. Залдан тўплаб кирилган ликопларни биринчи ва иккинчи овқат ўрнини босадиган тарзда тўлатиб тарқатди. Ротадагилар ошни паққос туширишди. Барчага етди. Ҳеч ким хафа бўлмади. Агар шунақа мазали ош бўладиган бўлса, сабзи олиб келиш учун Москвага бориб келишга ҳам тайёрмиз, — дейишди бояги ташкилотчилар. — Бугун тарихий воқеа бўлди, — деди Света. — Бу ошнинг таъмини бир умр унутмаймиз. Сизни эса эртага соат 10.00 да чойга таклиф қиламиз!

Нодирни Светлана Ивановна кабинетида кутиб олди. Маърузаларингизни мақташганди, кеча эса ошни бопладингиз. Озроқ вақтингизни олиб, суҳбатингиздан баҳраманд бўлмоқчи эдик, — деб коридорнинг охиридаги дам олиш хонасига бошлади. Уларни 3 нафар аёл кутиб олди.

— Маша, Лена бизнинг қисмдан, Катерина Никифоровна, кутубхоначимиз, — таништирди Светлана Ивановна.

Ҳаммалари уйидан пишириб келишганми, стол ширинликлар билан тўлатилганди. Чойхўрлик бошланди. Нодир маърузасини суҳбат тарзида олиб борди. «Пахта иши» тафсилотлари бўйича кўплаб саволлар беришди. Ҳақиқатдан

ёқа ушлашди. — Иккинчи жаҳон урушида кўплаб ўзбеклар бизнинг ерларда жанг қилган экан. Уларни ҳалол, диёнатли, меҳмондўст миллат сифатида билар эдик. Бу қанақаси бўлди? — дейишарди кексаларимиз, — деди Маша.

— Матбуотда бутунлай бошқача ёзишар экан-да. — елкасини қисди Лена.

— Яқинда Сузоқдаги пахта ишини ўқигандим, — деди Света.

— Мана, кўрдингизми? — кулди Нодир. — Сузоқ Ўзбекистонда эмас-ку! Қирғизистонга қарашли туман. Бизнинг вилоятимизга кўшни эканлиги рост.

— Сиз билан суҳбатлашганимиз яхши бўлди, — гапга қўшилди жимгина ўтирган Катерина Никифоровна. — Ҳақиқатни билиб олдик.

Нодир чой учун раҳмат айтиб, турмоқчи бўлди. — Сиздан илтимос қилсам бўладими? — сўради Катерина Никифоровна.

— Бемалол, — деди Нодир.

— Москвада опамнинг қизи яшайди. Мана шу пакетни бериб кўя оласизми?

— Жоним билан, — деб пакетни олиб, устига йирик ҳарфлар билан ёзилган манзилгоҳга кўз югуртирди. Деярли бир жойда яшар эканмиз. Мен турган жойга яқин, бериб кўяман, — деди.

— Телефон қилсангиз олиб кетади.

— Пакет жуда қалин-ку. Пул купюралари эмасми ишқилиб?

— Унга пул жўнатиб нима қиламан? Ўзи олтидан ҳам бебаҳо-ку.

— Шундай гўзал жиянингизнинг манзилгоҳи, телефонларини ишониб бериб юбораяпсизми? — ҳайратомуз сўради Маша.

— Нима бўлибди? Унинг мана шу йигитга ўхшаган келишган эри бор, — хотиржам қиёфада жавоб қайтарди Катерина Никифоровна.

Нодир пакетни олиб, бошқа қисмда уни кутишаётганлигини айтиб кўзгалди.

Қисқа вақт ичида кўпчилик билан танишишга улгурган экан. Ҳар бири билан хайрлашиб, поездга аранг етиб келди. Айнан шу сафар унинг ҳаётини мутлақо ўзгартириб юборишини ҳали билмасди.

* * *

Ётоқхонага кирди-ю, фойе четидаги келган хат ва телеграммалар сақланадиган жойга ўтди. Бир неча хатлар ичида суддан юборилгани ҳам бор эди. Сабри чидамай очди. Ажрим беш кундан кейинга белгиланганди. Нодир буни сабрсизлик билан кутаётганди. Сумкани хонада қолдириб, авиакассага чопди. Уч кундан сўнг учиб кетадиган бўлди. Сумкадаги нарсаларни олаётиб, кўзи пакетга тушди. Ёзувга қараб телефон рақамларини терди. Жавоб бўлмади. Бир оздан кейин яна терди. Жавоб йўқ. — Ишда бўлишса керак, — деди-да, кечки пайт кўнғироқ қилишни дилига тугиб қўйди.

Сафар ҳисоботини ёзди. Кафедрага топширди. Илмий раҳбари билан эртага учрашишга келишди. Кўлидаги аввал олган китобларини кутубхонага қайтарди. Кечки овқатдан қайтибоқ, яна телефон қилди.

— Алло, — гўшакдан эркаланган оҳангдаги майин, дилни қитиқловчи овоз келди.

— Салом. Менга Ирина керак эди, — деди қалтироғини аранг босиб Нодир. Бундайин ёқимли овозни умрида биринчи бор эшитаётганлигидан қалби тўлқинланди.

— Узр, ким сўраяпти?

Нодир ҳаммасини тушунтирди.

— Яна бир бор узр. Телефон рақамингизни қолдира оласизми? Овқат қилаётгандим. Кейинроқ ўзим телефон қиламан, — деди Ирина.

Нодир рақамини айтди. Гўшакни қўйгач, хаёлга берилди. Нега унинг овозини эшитибоқ ғалати ҳолатга тушдим? Юрагим бошқача ургандай бўлди. Овози бунча ёқимли? Дунёдаги ҳеч қайси мусиқа асбобидан бундайин ширин ва дилтортар нола таралмаса керак. Аёллар билан гаплашганда ҳеч қачон шундай ҳолатга тушмаганлигини тан олди. Боя

сотиб олган газеталарни варақласа-да, диққатини жамлаб ўқий олмасди. Ўқтин-ўқтин телефон аппаратиغا қарарди. Орадан бирор соат ўтса-да, кўнғироқ бўлмасди. Гўшакни кўтариб кўрди. Телефон ишляпти. Рақамини биламан-ку, ўзим терсаммикан? Йўқ, бу маданиятсизлик бўлади. Айқаш-уйқаш фикрлар тинчлик бермасди. Нега унинг кўнғироғини кутаяпман? — дея ўйланарди. Шу пайт телефон жиринглади. Шошилиб гўшакни кўтарди.

— Телефоннинг ёнида ўтирганмидингиз? — салом берибоқ саволга тутди Ирина.

— Ҳа, — деди Нодир. — Масъулиятни зиммамдан соқит қилмагунимча шундай ўтирсам керак, — ўрнида жавоб берди.

— Қандай масъулият?

— Холангизга ваъда берганман. Келибоқ, сизга кўнғироқ қиламан. Сиз пакетни олиб кетасиз, деб. Эрталаб хонага киришим билан рақамларингизни тердим. Лекин олмадингиз. Кўраяпсиз, ваъдамни бажаришга шошиляпман.

— Тўғри, эрталаб ишда эдим. Айтмоқчи, пакетни қаердан оламан?

— Сизларга яқин. Ўзбекистонлик аспирантларнинг ётоқхонасида тураман.

— Сиз Ўзбекистонликмисиз?

— Ҳа.

— Гапиришингиздан ўзбексиз деб ўйламагандим.

— Рус мактабида ўқиганман. Москва Давлат Университетини тамомлаганман.

— Аспирантурага қандай келиб қолдингиз?

— Институтдан юборишди.

— Қайси институтдан?

— Андижондаги институтдан. У институтни билмасангиз керак.

— Андижонданман, дедингизми?

— Шундай. Нега овозингиз қалтираяпти? Нима бўлди?

— Ҳеч нима. Исмингиз нима?

— Нодир.

— Нодир, дейсизми? — Иринанинг янада ажабланганлиги билиниб турарди.

— Исминни эшитиб яна бошқача бўлиб кетдингиз. Шунақаям хунук эканми? Лекин айтиб қўйай, шундай мурожаат қилишга мажбурсиз. Чунки исминни русчага мослаштириб Николай ёки бошқача аташларига қаршиман.

— Фикрингизга тўла қўшиламан, — деди тушунарсиз оҳангда Ирина. — Бояги шўх-шодон кайфият уни тарк этгандай эди. Нодирнинг ҳар бир гапидан сўнг ўйланар, чуқур мулоҳаза қилаётгандай туюларди.

— Пакетни эрта-индин ололмасам керак, — гап бошлади Ирина.

— Нега ундай деяпсиз? — безовталанди Нодир.

— Саҳар ишхонамиздагилар билан шаҳар чеккасига дам олгани кетаяпмиз.

— Қизиқ бўлди-ку. Мен ҳам икки кундан сўнг учиб кетишим керак.

— Қаёққа?

— Уйга. Судга етиб бормасам бўлмайди. — Нодир бу гап оғзидан қандай чиқиб кетганини билмай қолди. «Тентак, бунини Иринага нима алоқаси бор?» — деб ўзини койиди.

— Қанақа суд?

— Хотиним билан ажрашаяпман.

Ирина ҳам бехосдан, мен ҳам... деди-ю, жимиб қолди.

— Нима сиз ҳам... Тушунмадим, — деди Нодир.

— Мен ҳам пакетни сиздан ололмаётганимга хижолатдаман, — демоқчи эдим.

— Ўзим ҳозироқ элтиб бераверар эдим-у, холангиз «сиздан ҳам келишган эри бор», деганлиги учун тортинаяпман. Ёки борсам кўчага чиқиб турасизми?

— Кераги йўқ. Ўзингизни уринтирманг. Қайтиб келганингиздан сўнг оларман. Пакетга қўшиб «Ўтган кунлар» китобини ҳам совға қилсангиз, бошим осмонга етарди.

— У китобни қаёқдан биласиз?

— Уни ўқиш — орзуим.

— Менга қаранг, пакетнинг ичида шошилинич нарса йўқми? Мен икки ойдан сўнг келаман.

— Бугун кетмаяпсиз-ку, шундайми? Ҳозирча хайр. Яхши ётиб туринг.

Эрта тонгда телефон жиринглади. Нодир гўшакни кўтариб бир неча бор «алло» деди. Жавоб бўлмади. Эшитилмаётган бўлса қайта қўнғироқ қилар, деб кутди.

Қайта қўнғироқ бўлмади. Илмий раҳбари билан ярим кун ўтиришди. Ёзги таътилда амалга оширилиши лозим бўлган ишларни режалаштириб олишди. Эртасига тайёрлаб қўйган мақолаларини газета ва журналларга тарқатиш билан шуғулланди. Аэровокзалга кетишга тайёрлана бошлади. Телефоннинг овози сергаклантирди. Ички бир сезги — бу Ирина! — дер эди. Ҳақиқатан ўша экан.

— Ҳозир жўнаб кетаяпсиз, чамамда? — деди Ирина.

— Ўзингиз яхши дам олиб келдингизми? Қаердан билдингиз? — ажабланди Нодир.

— Сезгим мени алдамайди.

— Сезгингиз яна нима деяпти?

— Судда ажрашиш осон бўлмайди. Аммо ажралишасиз. Чунки характерингиз шунга мос.

— Характеримни қаердан била қолдингиз?

— Инсонни ғойибона кўра олиш қобилиятим бор. Масалан, ташқи кўринишингизни тасвирлаб беришим мумкин.

— Эштай-чи?!

Ирина уни шундай тасвирладики, Нодир ўзини ойнада кўраётгандай эди.

— Одамни қўрқитманг. Фолбин эмасмисиз?

— Бу ҳозирча сир бўла қолсин. Таътилингиз яхши ўтиши ва режаларингиз амалга ошишига аминман. Яхши етиб олинг! Хайр!

Нодир «рахмат» дейиши билан алоқа узилди. У йўл-йўлакай Иринанинг гапларини таҳлил қилишга уринди. Ҳеч нарсани тушунмади. «Ажойиб аёл экан» деб қўйди. Самолётга ўтиргач, ҳамшаҳарлари билан учрашди. Ирина ёдидан кўтарилгандай бўлди.

Суд мажлиси Нодир ўйлагандай жўн бўлмади. Хотини отаси ўргатган шекилли, Нодирнинг устидан мағзава ағдаришга уринди. Эрининг «кўча хандон, уй зиндон» эканлиги, бегона аёллар билан юриб, уйга ярим кечаси маст

ҳолатда келганлиги, «ўқишга бирга олиб кетинг», деса кўнмаганлигини айтди. «Нима бўлса ҳам эрим, ўқишда эканлигида ёнида бўлишим керак. Ажралишга норозиман», деб туриб олди.

Нодир «аризамда ҳаммасини ёзганман. Бу аёл билан яшамайман. Ҳовлининг ярмини бериш ва ўғлимни ўн саккиз ёшга киргунча қарамоғимга олишга тайёрман», — деди. Хотини отаси ва онаси билан шивирлашиб қолишди. Ўртадан деворни ким уради? — деган саволни қўйди хотини. Нодир буни ҳам зиммасига олди. Хотини рози бўлди. Судья аёл кулиб юбораётганлигини сездирмасликка уринди. Эртасига ажрим ҳукми ўқиб эшиттирилди. Нодир хурсандчилигини ким биландир баҳам кўргиси келарди. Оқшомда Қобил Мирзаевич билан учрашди. Келган кунийёқ кўришиб, суҳбатлашганди. Бугун ҳаммаси учун раҳмат айтди. Қобил Мирзаевич — девор олишни ҳашар йўли билан ҳал қиламиз, — деди. Уйга келиб, ижарачи билан гаплашиб ўтирди. Яна ким биландир суҳбатлашишни истарди. Топди. «Иринага телефон қилишим керак», ўйлади у. Телефон рақамини ён дафтарига ёзиб қўйганлигини эслади. Ўртада уч соат фарқ борлиги ҳам айни муддао эди. Гўшакни Ирина олди.

— Салом, Нодир, оқўнғироқ қилганингиздан хурсандман, — деди Ирина.

Унинг овозини эшитиши билан Нодирнинг баданлари чумоли юраётгандай жимирлаб кетди. Қони гупиргандай, юрак уриши тезлашгандай бўлди.

— Сиз «фолбин»нинг гаплари тўғри чиқди.

— Эркин қуш бўлиб олганлигингиз муборак бўлсин! — самимий табриклади Ирина.

— Эркинлик фақат қушларга ярашади, дейишади-ю, лекин қушларнинг ҳам жуфти бўлади. Инсон ҳақиқий жуфтини топганда ҳам эркин бўлиб қолаверади.

— Бунинг учун нима қилиш керак?

— Эркинлик ато этадиган бахтни қидириб топиш керак.

— Бахтни қидирмайдилар, бахт ўзи инсонни топади.

— Ажойиб афоризм экан. Эслаб қолишга уринаман.

— Эсламанг. Миянгизга қуйиб олинг.

— Сиз билан суҳбатлашиш қандай мароқли!

— Раҳмат. Сизларда кеч бўлиб қолди. Энди ётиб дамингизни олинг! Хайр!

Нодир гўшакни кўйгач, анчагача ўзига келолмади. Нега унинг овози менга бунчалик таъсир қилади? Нима учун унга кўнғироқ қилди? Гўшакни доимо ўзи кўтариши жуда қизиқ? Оилада «дама козирмикин»? Гапларидан унақага ўхшамайди. Қисқа, лўнда, маъноли гапиреди. Ортиқча бирорта сўз ишлатмайди. Балки холаси ҳазиллашгандир. Бадбашара ва бедаво аёл бўлса-чи? Ҳали кўрмаган аёл ҳақида ўйлаш бемаънилик-ку. Бошқа телефон қилмаслигим керак.

Нодир бир ҳафтага аранг чидади. Телефон аппаратига узатилган қўллари тўхтата олмайди.

— Йўқолиб қолмадингизми? — эски қадрдонлардай меҳрибончилик қилди Ирина.

— Йўқолиб қолсам пакетни кимдан оласиз?

— Шунинг учун безовта бўлаяпман-да. Сиз эса телефон қилмаяпсиз.

Иринанинг ўпкалангандай айтган бу сўзлари қалбини жунбишга келтирди. Аёл киши кўнғироғингни кутаётганини ҳис қилиб яшаш нақадар бахт. Унинг кўнғилга яқин муомаласи янада дадиллантирди.

— Илтимос, гуноҳимдан ўтинг. Энди телефон қилиб тураман.

— Иссиқда қийналмаяпсизми?

Бундай меҳрибончиликни хотинидан ҳам эшитмаган Нодир довираб қолди. Вужудини ажиб бир ёқимли ҳиссиёт чулғаб олди.

— Қийналсак, дўстлар билан чўмилгани боряпмиз.

— «Русалка»гами?

— Нима? — деди Нодир. — «Русалка»ни сиз қаёқдан биласиз?

Ирина жим туриб қолди-да, — яқинда газетада ўқигандим шекилли, — деб баҳона топгандай бўлди. — Айтмоқчи, «Ўтган кунлар»ни топа олдингизми? — дея мавзуни бурди.

— Топдим!

— Ўзбек тилидагисини ҳамми?

— Уни нима қиласиз?
— Солиштириб кўрмоқчиман.
— Нимага?
— Рус тилидаги матнга.
— Ахир сиз ўзбек тилини...
— Сиз турибсиз-ку. Ёки ёрдам бермайсизми?
— Бажонидил ёрдам бераман. Бироқ, сиз адабиёт соҳасининг вакиласидай мушоҳада юритаётганлигингизга ҳайрон бўлаяпман.

— Ҳайрон бўлманг. Мутахассислигим инженер-конструктор. Адабиётга жуда қизиқаман.

— Ҳар қалай Абдулла Қодирий ижодига қизиқишингиз...
— Мен жаҳон адабиётига қизиқаман. Қодирий ҳам ўзбек миллатини жаҳонга танитган ижодкор-ку. Шундайми?!

— Шундай.

Шундан сўнг, Москвада ҳам кунлар исиб кетганлиги, Иринанинг дам олиш кунларини қандай ўтказаяётганлиги, Андижонда пишиқчилик мавсуми бошланганлиги ҳақида гаплашишиб, хайрлашишди. Ота-оналари, оилалари, фарзандлари ҳақида иккалалари ҳам лом-мим дейишмади. Нодирнинг хаёлига «бир ўзи яшармикан?» деган ўй келди. Нима бўлганда ҳам Ирина билан бўлган ҳар бир мулоқот унинг кайфиятини кўтарар, ўз дунёқарашига мос маънавий дўст топгандай бўларди.

Ҳашар уч кунга чўзилди. Девор уришни бошлашдан аввал собиқ хотинини чақиртиришди. У отаси билан келди. Жўрттага ўғлини олиб келишмаганди. Қайнотаси қадами билан ҳар икки томонни бир неча маротаба ҳисоблаб чиқди. Тўғри бўлинаётганлигига ишонч ҳосил қилди шекилли, «ўзлари томон»га қуриладиган дарвоза жойини ўлчаб кетди.
— Шунча ҳашарчи ишляпти экан, биздан нима хизмат? — демади.

— Шу аёл билан яшаганингизга балли, — деди бирга ишлаган ўқитувчилардан бири. Сизга умуман мос келмас экан. Қайнотангизнинг лотереясига ютуқ чиққан билан баробар бўлди. Шаҳарнинг марказида 4 сотихли ҳовли-жойга эга чиқишнинг ўзи бўладими?

Нодир гап қўшмади. Кулимсираб қўя қолди.

Пушти камаридан бўлган ўғлини барибир соғинарди. Ажралишгач, уни Ботир деб атай бошлади. Қайнотасиникига қайта ва қайта борди. Фақат бир марта кўрсатишди. Тили чиқиб, бидирлашни бошлаганди. Бошқа пайт «жияним опамникига, акамникига олиб кетганди», деб баҳона қилишди. Бирор кунга олиб келиш учун Одилани жўнатди. Беришмади. Анчадан сўнг кўча дарвозани ўрнатгани келишди. Ботир кўринмасди. Москвага қайтишдан олдин қайнотасиникига ўзи борди. «Хотини ўғлини олиб «экин-тикин»даги қариндошиникига кетди», дейишди. Уйга таклиф ҳам қилишмади. Ўғлисиз яшаш қийин эканлигини ҳис қилаётган бўлса-да, хотинидан «қутилгани»га кўнгли шод эди.

* * *

Андижон билан Москванинг иқлими тубдан бошқача. Москвага келган одам кучли чанқоқни ҳис қилади. Нодир қайтиши учун хонада «Боржоми» минерал сувини сақлашни одат қилганди. Ечиниб-ечинмай сув ичди. Телефон жиринглади. Нодир Андижондалигида қачон қайтишини Иринага айтганди. Наҳотки, ўша бўлса?

— Яхши етиб келдингизми?

Ирина ёнида туриб, қулоғига гапираётгандай эди. Агар дунёда энг бой одам бўлганида бутун бойлигини шу дилга ором бахш этувчи овозни бир марта эшитиш учун бериб юборадигандай сездди ўзини. Баданини иссиқ ҳарорат қамраб олди.

— Раҳмат, ўзингиз яхши юрибсизми? — деди.

— Фақат пакетни эслатиш учун телефон қилаяпти, деб ўйламанг.

— Унда нима учун деб ўйлай?

— Менга маънавий бойлик ваъда қилган инсондан ҳолаҳвол сўраяпман.

— Маънавий бойлик деддингизми?

— Ҳа, сиз «Ўтган кунлар»ни олиб келишга ваъда бергансиз-ку.

— «Ўтган кунлар»ни эмас, шундай китобни ваъда қилганман.

— Китобни ваъда қилганлигингиз рост. Аммо ўтган кунларингизни олиб юришни хоҳламайдиганга ўхшайсиз.

— Тўғри топдингиз. Эслашга арзимайди. Бугун, эрта турганда ўтган қора кунларни эслашнинг нима кераги бор?

— Ўтган кунларда кўнгилга ёруғлик бағишловчи дақиқалар ҳам бўлган бўлса керак...

— Мавриди келганда гапириб қол, — деди Нодир ўзига-ўзи. — Улар сиз билан телефонда гаплашган дақиқалар холос.

Иринанинг ҳаяжонланаётганлиги нафас олишидан сезилиб турарди.

— Фақат шу дақиқалар деб ўйлайсизми?

— Ҳа, — деди камоли ишонч билан Нодир.

— Илгари ҳам бўлган-у, эътибор бермаган бўлсангиз керак.

— Хаёлий орзуни назарда тутаяпсиз шекилли.

— Шундай бўла қолсин, — деди ширин энтикиб Ирина. Сўнгра, — эртагача, — деб хайрлашди.

Нодир Иринанинг фикрлаш қобилияти, ҳозиржавоблиги, мушоҳада доирасининг кенглигига яна бир бор қойил қолди. Бундай аёл билан зерикмайсан. Қани энди у билан хиёбонларда сайр қилсанг... Тунги шаҳар оғушига сингиб кетсанг...

Иринанинг пакет ва китоб ҳақида сўз очмаганлиги уни ажаблантирди.

Эртасига кечки пайт ўзи телефон қилди. Китобни олиб келганлигини эслатди.

— Раҳмат, — деди Ирина. — Ўзбек халқининг урф-одатлари ҳақида кўп нарсани билиб оладиган бўлдим.

— Қани эди сиздай одамлар кўпайиб, Бир-бирларимизнинг маданиятимизга кўпроқ қизиқсак. Ҳар бир миллат «менинг маданиятим зўр», дейиш билан кифояланса, пировардида таназзулга юз тутади-ку?!

— Умуминсоний маданият ҳақида гапирмоқчисиз-да.

— Тўғри.

— Адашмасам, буни синкретик маданият дейишарди. Шундайми?

— Тўғри топдингиз. Академик Конраднинг «Фарб ва Шарқ» китобида бу нарса исботлаб берилган.

— Офарин, — деди Ирина. — Яна бир бор қойил қолдирдингиз. Демак «Ўтган кунлар»ни нега сўраганим юзасидан бошқа саволлар бўлмайди.

— Менда-ку йўқ. Лекин ўқиб чиққанингиздан сўнг сизда саволлар кўпайса керак.

— Сиздай маслаҳатчим бор-ку.

— Хизматингизга тайёрман. Бироқ пакет ва китобларни қачон оласиз?

Ирина — шу ердасиз-ку, — деди-да, яхши тилаклар айтиб хайрлашди.

Нодир ўқиш бошланишидан бир ҳафта олдин келганди. Илмий иши бўйича режалаштирган кўп ишларини қилиб олишга улгурди. Бошқа аспирантлар ҳам етиб кела бошлашди. Ирина билан ҳар куни кечки овқатдан сўнг телефонда узоқ гаплашишарди. Шахс, унинг жамият ва оиладаги ўрни, дўст туғиниш, садоқат тушунчаси, оила бюджетини шакллантириш ва бошқариш, эркак киши кайф-сафосининг чегараси, бола тарбияси, кийиниш маданияти ва шунга ўхшаш кўплаб масалаларда фикрлашишарди. Хулосалари бир хил эканлигидан хурсанд бўлишарди. Шахсий ҳаётлари ҳақида қизиқишмасди.

— Ирина, — деди бир куни, — индинга ўқиш бошланади. Мени тополмай қолишингиз аниқ. Пакет зиммамдаги юк бўлиб турибди. Тезроқ бериб қўйсам, дегандим. Манзилгоҳингизни топиб бораман. Кўчага чиқиб турсангиз олиб боришга эринмайман.

— Ҳожати йўқ, ўзим эртага бораман, — деди Ирина.

— Қаерда учрашамиз?

— Соат 10.00 да бориб, навбатчининг ёнидан кўнғироқ қиламан.

Нодир бу учрашувга безътибор бўлолмасди. Унга нисбатан тобора жўшиб бораётган ҳис-ҳаяжонидан ташқари дилбар суҳбатлари, ҳаётий қарашлари тамомила мафтун этиб қўйганди. «Биллур жарангидай овозли, ширинсухан бу аёл қанақа экан? Уни кўрганда ўзимни қандай тутар эканман?»

Саволларнинг чегараси кўринмасди. «Ўзимни бепарво тутганим маъқул», деган фикрга келди.

Эрталаб ювиниб, таранди. Янги олган оқ шим, кўйлагини кийди. Қаймоқ рангига яқин туфлисини рангсиз мой билан узоқ ишқалади. Ойнага қаради. Артистлардан фарқи йўқ эди. Сабрсизлик билан Иринанинг келишини кута бошлади. Келишилган пайтда қўнғироқ бўлди.

— Сизни бир соҳибжамол қиз сўраяпти, — деди навбатчи.

Нодир стол устидан пакет ва китобларни олиб, пастга югурди. Навбатчи бурчакда ташқарига қараб турган оқ кўйлакли, хушқомат қизни кўрсатди. Ортидан яқинлашиб салом берди. Қиз ўғирилди. Нодир ҳайкалдай қотиб қолди. Тили айланмасди. Нима бўлаётганини идрок қилишга ожиз эди. Чунки унга жилмайиб тикилиб турган аёл — бир йил аввал Сашанинг дачасида учратган Володянинг хотини эди.

— Буларни бермайсизми? — деди хушсиз ҳолатдаги Нодирнинг қўлига ишора қилиб.

— Ҳа, албатта, — дея китоблар ва пакетни узатди Нодир.

— Сиз эканлигингизни хаёлимга ҳам келтирмагандим.

— Мен эса дарров билгандим.

— Ўшанда исмингизни яхши эшитолмай қолгандим.

— Мен ўша кунги мунозарангизни ҳалигача эслайман.

— Одамни хижолат қилманг. Хонага юринг, кофе қилиб бераман.

— Раҳмат.

— Узр, оилали аёлнинг хаёлини бўлиб катта хато қилдим шекилли?

— Ҳечқиси йўқ. Мана бир-биримизни яхшилаб таниб олдик. Китобни ўқиб чиққач, саволлар туғилса, мурожаат қиламан. Келишдикми?

— Келишдик.

— Унда хайр.

— Хайр.

Нодир кузатиб қўйиш таклифини ҳам қила олмади. Серрайганича туриб қолди. Навбатчи аёл — ким у? — деди. Нодир — бир танишимнинг хотини, — деб қўя қолди. —

Танишингни кўрмаганман-ку, лекин бир-бирларингга жуда мос экансизлар, — деб Нодирнинг дардини янгилади у.

Нодир ўзини танк остида қолиб эзгилангандай сизди. Ҳолатидан қулгиси қистади. «Туя ҳаммомни орзу қилибди». Шу даражада ҳам овсар бўламанми? Холаси эри бор деган бўлса-да, шунча гапларни гапирди. Андижондан телефон қилганлари, ярим тундаги суҳбатларини эслаб уялиб кетди. Эри борлигини бирор марта ҳам сездирмади. Хотинига шу даражада ишонади, шекилли. Бу аёл нега эри бўлатуриб, Нодир билан қалинлашиб кетди? «Агар ўзимни тўхтатмасам, оилаларини бузган бўламан», дея ўйлади у. Саша ва бошқа дўстлари эшитишса, уни кечиришмайди. «Демак, туш кўрибман. Уйғонганимни тан олиб ақлимни йиғиб олишим керак».

* * *

Уч кун ўтса ҳамки Иринага қўнғироқ қилмади. У ҳам қумга сув сепилгандай йўқ бўлиб кетди.

— Холаси бериб юборган пакетни топширдим, тамом — вассалом, — дея ўзини овутмоқчи бўларди Нодир.

Барибир Иринанинг ўзи қўнғироқ қилди.

— Бирор ерга кетиб қолмадингизми? — сўради хавотирлангандай.

— Йўқ. Айтгандим-ку, ўқишлар бошланса вақт жуда тигиз бўлади, деб.

— Вақтингиз йўқми ёки гаплашгингиз?

— Нима десам экан... мен билмаган эканман. Ахир сиз оилали аёлсиз. Сиз билан гаплашишим инсофдан эмас.

Ирина гапни буриб юбормоқчи бўлди.

— Мендан хафа бўлмадингизми?

— Нима учун? — сўради Нодир.

— Бир йил аввал сизни кўрганимни яширганим учун.

— Кўрганмисиз, кўрмаганмисиз, нима фарқи бор? Ахир сиз оилали бўлсангиз...

— Демак, хафа бўлмагансиз. Бошқа сирларимни ҳам яшириб юрсам бўлаверар экан.

— Яна қанақа сирларингиз бор?

- Андижон мен учун бегона эмас.
 - Бу нима деганингиз?
 - Чунки Андижонда ишлаганман.
 - Қаерда?
 - Механика заводида.
 - Қанақасига?
 - Институт йўлланмаси билан борганман. Менда жуда илиқ таассурот қолдирган.
 - Шунинг учун «Русалка»ни гапирган экансиз-да.
 - Бўлмасам-чи?! «Русалка» Оқёрдан яқин эди-да.
- Чўмилгани кўп борганмиз.
- Қанча вақт яшагансиз?
 - Бир йилдан ортиқроқ...
 - Ўтган йили сизни учратганимда Андижондан қайтган кунларим эди.
 - Сизлар ўшанда икки киши эдинглар.
 - Ҳа. Янги турмуш қурган кунларимиз эди. Андижонни гапиравериб, эримнинг миясини қоқиб қўлига берардим. Шу боисдан ҳам, сизнинг Ўзбекистондан эканлигингизни эшитган эрим «сиз билан кўп гаплашамиз», деганди. Лекин унда айнан Андижондан эканлигингизни билмаган эдик.
 - Мана энди билиб олдинглар.
 - Ўзим билан гаплашяпсиз-ку. Нега «билиб олдинглар», деб таъкидлаяпсиз?
 - Ирина, Андижонда яшаган бўлсангиз яхши биласиз. Оилали аёл билан гаплашиш бизда гуноҳи азим ҳисобланади. Гуноҳга ботишни истамайман. Холангизнинг илтимосини бажардим. Дарсларим кўп эди, узр, — деди-да, гўшакни кўйди.
- Кейинги кунлардаги қўнғироқларига ҳам қисқа жавоб қилишни одат қилди. Ҳар куни уйқудан турадиган пайти бўладиган жавобсиз қўнғироқлар эса, тобора таажжублантирарди.
- Бир куни энди уйқуга ётганда Ирина телефон қилиб қолди.
- Ёрдамингиз зарур бўлиб қолди.
 - Қанақа ёрдам?

— Уйда ҳеч ким йўқ эди. Тишим қаттиқ оғрияпти. Марказий тиш поликлиникасига бирга бориб келолмайсизми?

— Поликлиника қаерда?

— Шаҳар марказида. «Таганка» майдонида.

— Майли, — деди раҳми келиб Нодир. — Қаерда кўришамиз?

— Мен такси чақириб қўйдим. Ўн беш минутдан сўнг пастга тушиб турсангиз бўлаверади.

Нодир кўп кутмади. Яшил рангдаги такси ёнига келиб тўхтади. Орқа ўриндиқда ўтирган Ирина эшикни очиб, ёнига таклиф қилди. Дилга сокинлик бахш этувчи кучсиз, аммо ёқимли атир ҳидидан кўнгли равшан тортди. Шаҳарнинг марказий кўчасида шундайин гўзалликда тенги йўқ сулув билан ёнма-ён ўтириб кетаётганлигидан фахрланар эди-ю, буларнинг ҳаммаси ўткинчи эканлигини тушуниб хафсаласи пир бўларди.

Ярим кеча бўлганлигидан поликлиникада беморлар деярли йўқ эди. Ирина рўйхатлар бўлимига учрагач, кўлидаги ҳамён сумкачасини Нодирга бериб ичкарига кириб кетди. Нодир яхши ёпилмаган сумкачадан ташқарига чиқиб турган йирик пулларга кўзи тушди. Чўғни ушлаб олгандай ёнидаги креслога ташлади. Ирина кўп ўтмай қайтиб чиқди. Кетишаётганди, Нодир сумкачага ишора қилди. Ирина энгашиб кўлига олди.

— Такси ҳайдовчисига эр-хотинмиз, деймиз. Бўлмаса ҳар хил гаплар билан бошимизни қотиради, — деди Ирина. Дар-ҳақиқат, ҳайдовчи Ирина айтган саволни берди. Жавобини олгач, йўлга тушди.

— Шу ерда тушамиз, — деди Ирина Нодир яшайдиган ётоқхонага чамаси беш-олти бекат қолганида. У ётоқхонага қайтишини билдирди. Ирина тушишини илтимос қилди, гапи борлигини айтди. Такси кетди. Катта йўл бўйида туришганича Нодир Иринага саволомуз тикилди.

— Мен анча ичкарида тураман, кузатиб қўймайсизми? — деди Ирина.

— Мен буни билмасдим. Майли, юринг. Қайси томонга борамиз? — дея жавдиради Нодир.

Кўп қаватли уйлар орасидаги кичкина йўлдан юра бошлашди. Уйлар олдидаги бўш майдонларга баланд дарахтлар соя ташлаб турар, ўзига хос ўрмонни эслатарди. Бу — турар жой даҳасининг қурилганига анча йил бўлганлигидан далолат беради.

— Мана бу — бизнинг уй. Биринчи подъезддаги 11-қаватда тураман. Лекин таклиф қила олмайман. Уйда ҳеч ким йўқ. Дугонамникидан такси чақриб бераман, юринг, — деди-да нариги четдаги уйга бошлади. Подъезд эшигининг код рақамини терди. Лифтда 7-қаватга кўтарилишди. Эшикни очиқ чехрали, хушсурат қиз очди. Кийиниши, ўзини тутишлари Иринага ўхшамасди. Олифтанамодек туюлди.

— Яқин дугонам Элеонора, — деб таништирди Ирина.

Элеонора Нодирга бошдан-оёқ разм солди.

— Чой дамлайми ёки кофеми? — деб сўради меҳмонхонадаги креслога ўтиришгач. Ирина Нодирга қаради.

— Чой бўла қолсин, — деди Нодир кафтларини бир-бирига ишқаларкан. Элеонора ошхонага чиқиб кетди.

— Совуқ қотдингизми? — меҳрибончилик билан сўради Ирина.

— Ҳеч қиси йўқ, — деди Нодир.

— Тунда ҳаво анча салқин бўлади. Ёзги костюмда чиқибсиз-да.

Нодир сиздай аёл ёнимда бўлади-ю, совуқ қотаманми, дейишга оғиз жуфтлаб, ўзини босди. Бундай дейишга ҳақим йўқ, деб ҳисобларди.

— Ким билади дейсиз, — деб қўя қолди.

Элеонора гилдиракли аравагани етаклаб кириб келди. Аравачада олма ва цитрус мевалар билан тўлатилган ваза, конфетлар, бир бутилкадан оқ, қизил, шампань виноси, ароқ, коньяк, рюмка, фужерлар бор эди.

— Бу нималар? — ҳайратланди Нодир.

— Бир оз қизишиб оламиз, — илтифотли оҳангда сўз қотди Элеонора.

— Ярим кечаси ичкилик ичиш?! Тушунмадим? — деди Нодир.

Аёллар бир-бирларига қараб кўйишди.

— Сиз умуман ичмайсизми? — сўради Ирина.

— Тадбирларда ўзимни ичгандек тутаман-у, ишқибоз эмасман.

— Чой ичақолайлик бўлмаса, — деган Элеонора аравача билан яна ошхонага йўл олди.

Нодир столдаги журнални олиб, варақлаб чиқди. Қайтариб қўйиб, Иринага қаради. У Нодирни диққат билан кузатарди.

— Такси чақирамизми? — сўради Иринадан.

— Ҳозир, чой ичайлик, — жилмайди Ирина. Элеонора чойнакдаги қайнатилган сув, чой ичишга мўлжалланган идишлар, ликопчада турли чой халтачалари жамланган бежирим товоқни кўтариб кирди. Ҳар ким хоҳлаган чой халтачаларни ўз олдидаги чашкага солди.

— Ўтган йили ажойиб фикрларингизни эшитгандим. Элеонорага ҳам айтиб берганман. Бозор иқтисодиётига ўтишда хусусий мулкчилик шакллари ҳақида қизиқарли фикрларни айтгандингиз, — деди Ирина.

— Мен ҳам жуда қизиқаяпман, — Нодирга термулди Элеонора.

Нодир илҳомланиб гапга тушиб кетганлигини билмай қолди. Анча ўтгач, — такси чақирмоқчи эдик, — деб Иринага юзланди.

— Эртага дам олиш куни. Нодир шу ерда қолса, нонуштага ош қилиб берса, нима дейсан? — деди Ирина Элеонорага.

— Зўр бўларди, — уни қувватлади Элеонора, — илтимос қиламиз-да...

— Мен бошқа жойда ётиб қолишга ўрганмаганман. Қолаверса, эрталабда ош ейдими?

— Ётиб қолмаган бўлсангиз, ўрганасиз. Эрталаб ош еб бўладими? — дейсиз. Ахир Андижонда тонг-сахарда карнай-сурнай садолари остида ош ейишганини кўрганман-ку!

Иккала аёл баравар кулишди. Нодирнинг жавобини кутиб оғзига тикилишди.

— «Ўз уйим — ўлан тўшагим» деган мақол бор. Ҳар жойда қолишдан Худо асрасин. Илтимос қилар экансизлар, майли, қолиб ош қилиб берганим бўлсин. Аммо ош еяётганимизда карнай-сурнай бўлмаслиги ёмон бўлаяпти-да.

— Ниятни яхши қилсак бўлиб қолар, — гап қистирди Элеонора. Ирина унинг билагини чимчилади.

Нодирга меҳмонхонадаги диванга жой қилиб беришди. Аёллар ётоқхонага кириб кетишди. Нодир болаликдан бирон жойда ётиб қололмасди. У ёқ-бу ёққа ағдарилаверди. Уйқуси келмади. Хонанинг эшиги очилгани эшитилди. Журнал столи ва креслолар қўйилган жойдаги деворга ўрнатилган ёриткич ёқилди. Хона ним ёруғ бўлди. Хонанинг бир томонини китоб жавонлари эгаллаганди. Боя ундаги китобларга кўзи тушганди. Нодир чойшаб билан юзини тўсганча аста мўраллади. Элеонора тикка терилган китоблар қаторидан ниманидир қидирарди. Қизил рангдаги тунги қўйлаги ним ёруғликда ажабтовур жилваланарди. Ана, у юқорига қўл чўзди. Болдир ва сонларининг бир қисми назарида ой нурига чайилгандай қиёфа касб этди. Кўнгли бузилиб кетишидан ўзини эҳтиёт қилиб, чойшабни юзига тортди. Элеонора чиқиб кетмасди.

— Нодир, ухляяпсизми? — шивирлади ниҳоят.

— Ҳа, — пичирлаб жавоб қайтарди Нодир.

— Нега унда гапиряпсиз?

— Мен уйқумда ҳам гаплашавераман.

— Жуда яхши-ку, — дея диванга яқинлашди Элеонора.

Нодир кўкраklarини тўсганча Элеонорага ажабланиб қаради. У диваннинг четига ўтирди. Нодирнинг оёқ томони чойшабга ўралмаган экан. Элеоноранинг оёқларига текканлигини ҳис қилди. Шошилиб оёқларини жилдирдида, чойшабга ўради.

— Уйқум келмаяпти. Бирорта китобни олиб ўқийман, деб чиққандим. Ҳаммасини ўқиган эканман. Яхшиси, сизнинг роҳатижон суҳбатингизни тинглашга қарор қилдим, — дея Нодир чангаллаб турган чойшабнинг четига қўл чўзди Элеонора.

— Нималар деяпсиз? Ирина қани? — деб чойшаб четини янада маҳкамроқ гижимлади Нодир.

— Ирина ухляпти.

— Менга бунақа дейишга уялмайсизми?

— Нега уялар эканман? Эрим йўқ. Хоҳлаган эркак билан

хоҳлаган пайтимда, хоҳлаганимча гаплаша оламан. Ҳали бу ерда яна икки йил яшар экансиз. Истаган пайтингизда келиб туришингиз мумкин. Келинг, «суҳбат»ни бошлайлик. — Элеонора чойшабнинг юқорисига қўл чўзмоқчи бўлди. Нодир ўнг қўли билан чойшабни ушлаганча, чап қўли билан Элеоноранинг қўлини силтаб ташлади.

— Мендан уялмасангиз, Иринадан уялинг. Ахир, у дугонангиз, сизга ишониб, мени етаклаб келди. Яна ош ейман дейсиз...

— Нақд насиба турганда, насиа ошни гапириб нима қиласиз?

— Бекор айтибсиз. Мен сиз ўйлаган одамлардан эмасман.

— Ира билан хоҳлаган пайтида «суҳбатлашасиз-у», мен билан йўқми?

— Иринанинг шаънига доғ теккизманг. У бебаҳо аёл. Бирор марта шу ҳолатда ёлғиз қолмаганмиз. Фақат телефонда гаплашамиз.

— Аёллар билан тунда шундай ҳолатда бўлмаганмисиз?

— Ҳеч қачон!

— Ишонмайман.

— Ишониш ёки ишонмаслик сизнинг ишингиз. Мен учун аёл билан эркакни бирлаштирувчи муқаддас нарса — никоҳ! Никоҳсиз кўнгил майлига берилиш аввало Оллоҳ, қолаверса виждон олдида гуноҳга ботишдир.

— Сафсатани бас қилиб имкониятдан фойдалансангизчи, — деб чойшабнинг пастки қисмини қайира бошлади Элеонора.

Нодир Ирина! — деб бақирмоқчи бўлди. Оғзидан биринчи ҳарф чиқиши билан Элеоноранинг кафти оғзига етди.

— Бу гап шу ерда қолсин, илтимос, — деди-да, шошилиб чиқиб кетди.

— Шундай ёмон нияти борлиги учун олиб қолган экан-да, — ўйлади Нодир. — Нега мени ўз йўлига юради деб ўйлади? Биринчи марта учратган эркак кишига шундай қилаверадими? Ёки менинг афтим шундай йўл тутишга чорладими?

Лекин шу пайтгача ҳеч кимдан енгил табиатли эркакка ўхшайсан, деган «таъриф»ни эшитмаганди. Наҳотки, Ирина

шундай беҳаё қиз билан яқин дугона бўлса? Ёки ишончига кириб олиб, «дўстингдан топ» қабилида иш қилиб юрармикан? Бу ҳақда Иринага бошқачароқ йўл билан «шипшитиб» қўйгани дурустмикан?

Ана шундай фикрлар оғушида ухлаб қолганини билмади.

Эрталаб енгил нонушта қилишди Элеонора ҳеч нарса бўлмагандай тутарди ўзини. Нодирнинг тунги «саргузашти»дан беҳабар Ирина эса, ошни мақташдан чарчамасди. Нодирнинг кўнглига чироқ ёқса, ёришмасди. Элеонорага кўзи тушиши билан ғазабланарди. Тавба, ҳусн-малоҳатда Иринадан қолишмайди. Бироқ, унинг кўзига иккиюзламачи ва маккора бўлиб кўринарди.

— Қизлар, — деди уларнинг эътиборини ўзига қаратиб. — Ошни бошқа кун қилсак, нима дейсизлар?

— Оғзимизнинг сувини оқизиб қўйиб, бу нима деганингиз? — деди дарров Элеонора.

Нодир гижинди. «Сен жим турсанг ҳам бўлаверарди. Агар сен учун бўлса ош дамламаган бўлардим», — деди ичида.

— Андижонликларни бир сўзли деб билардим, — кўнгилни ўртаб юборадиган даражада бағоят гўзал қараш қилди Ирина.

Элеонора билан боғлиқ дилхиралик Нодирни тарк этгандай бўлди.

— Андижонни жуда яхши ўрганган кўринасиз, — кўтаринки кайфиятда сўради Нодир.

— Нимасини айтасиз, бир йил қандай ўтиб кетганини билмай қолганман. Кексаю ёш билан суҳбатлашганман. Бир-бирларига бўлган оқибат, меҳмондўстликка қойил қолганман. Хонадонларда меҳмон бўлдим. Тўй-тантаналарда қатнашдим. Карнай-сурнай садолари ҳали ҳам қулоғим остида жаранглайди. Дунёдаги энг бахтли қизгина шундай сеҳрли оҳанг остида куёв билан етаклашиб тўйхонага кириб келса керак, деб ўйлайман. Эркакларини бутун гапирадиган, бир сўзли, дангалчи, чўрткесар дейишганди. Шундай эмасми, Нодир ака?!

Иринанинг оғзидан ўзбекча «ака» сўзини эшитган Нодир нима қиларини билмай қолди. Қани иложи бўлса-ю, шу биргина сўзи учун ҳеч бўлмаганда пешонасидан ўпиб қўйса.

— Бекорга «Ўтган кунлар»ни ўқиётганим йўқ. Ундан ўзбекона одоб, ҳаё, лутф, сўзлашиш маданиятини ўрганмоқчиман-да. Тўғри ўйлабманми, Бек ака?!

Нодир чинқириб юборай деди. Қаршисида оппоқ юзидан ҳаё ва ифбат уфураётган сарвқомат ўзбек қизи тургандай бўлди.

— Ош сиздан айлансин, — деди-да, пичоқни қўлига олди. Элеонора тушунмай бир Нодирга, бир Иринага қарарди.

Нодир ўша куни Ирина билан поликлиникага борганлигини «инсонийлик бурчимни бажардим», деб баҳолади. Элеоноранинг уйида бўлган «тунги тузоқ» ва ош тайёрлаш билан боғлиқ мунозараларни «шунчаки ҳаётда учраб турадиган ҳодисалар» деб қўя қолди. Сабабларини топишга қизиқмади ҳам.

* * *

Халқаро конференцияга тайёргарлик кўриларди. Дастурда унинг маърузаси ҳам режалаштирилганди. Дарсдан сўнг кутубхонада қолар, кечки овқатдан сўнггина хонага келарди. Иринанинг кўнғироқларига рўйхушлик бермаса-да, у эрталаб, оқшом кўнғироқ қилишдан чарчамасди. Бора-бора бунга ўрганиб ҳам қолди. Кун бўйи ўқиб, ёзишдан чарчаганлиги учун, оқшомги суҳбатларидан дам оларди. Эрталаблари эса «уйғонмадингизми, Бек ака?» дейишини соғинадиган бўлиб қолди. Суҳбатларининг бирида «машина бюроси»да иш кўпайиб кетганлиги, маърузасини бошқа жойда кўчиртиришга тўғри келаётганини айтди.

— Мен ёрдам қилишим мумкин, — деб қолди Ирина.

— Қандоқ қилиб? — таажжубланди Нодир.

— Тайёрлаб, олиб келиб берсам бўлдимми?

— Сизни қийнаб қўймайманми?

— Сиз учун бир марта қийналсам қийналибман-да, Бек ака! Эртага ишдан келаётиб учрайман.

— Сизни овора қиламанми?

— Барибир йўлим-ку!

Маърузасини олиб кетган кунининг эртасигаёқ оқшомга яқин кўнғироқ қилиб, кечки овқатга чиқмай кутиб туришини

сўради. Йўлга чиқаётганлигини айтди. Пастга тушаётиб, илмий раҳбарини учратиб қолди.

— Сиз билан кўришмоқчи эдим, — деб фойедаги диванга бошлади раҳбари. Мавзу бўйича анча гаплашишди. Раҳбари Нодирнинг безовталигини сизди. Нодир узр сўраб, пастга чопди. Ойнаванд девор ёнида турган Иринанинг рўпарасида Журъатни кўрди.

— Ўтиб кетаётсам, навбатчидан сизни сўраяпти. У сизни кўрмаганлигини айтди. Хонангизга қўнғироқ қилсак, олмадингиз. Синглимизни зериктирмай гаплашиб тургандим, — деб ўзбек тилида «ҳисобот» берди Журъат.

Ирина унинг нафас олмай гапиришини жимгина кузатар ва раҳми келгандай тикилиб турарди. Нодир билан саломлашгач, қўлидаги пакетни узатди.

— Бу нима? — ҳайратланди Нодир.

— Сизга кечки овқат. Маъруза ҳам шунинг ичида, — деди Ирина.

Нодир кузатмоқчи бўлди. Ирина шарт эмас, такси кутиб турибди, деди-да ташқарига шошилди.

Журъатни таклиф қилмаса-да, Нодир билан хонага чиқди. Йўлдаёқ — бу гўзал ким бўлди? — деб сўради.

— Университетда бирга ўқиган дўстимнинг синглиси. Маърузамни кўчириб беришини илтимос қилгандим, — деди Нодир.

— У қиздан сўрасам, нима ишингиз бор эди, танишим деди-ку?!

— Шундай-да, бошқа нима дейиши керак эди? — елка қисди Нодир.

— Яширманг, «яхши нарса»ни топибсиз, — ясама тиржайди Журъат.

— Қўйсангиз-чи, у қиз буюммидики, топсам. Дўстимнинг синглиси дедим-ку. Келинг, биргаликда овқатланамиз, — деди-да елим халтадан мис идишни олиб очди. Хонани жўжа кабобнинг ёқимли ҳиди тутиб кетди. Кичик идишларда салат, соус ҳам бор эди.

— Бу кўчаники эмас, қўлбола тайёрланибди, — баҳо берди Журъат.

Жўжа кабобни бирга ейишди. Журъат Ирина хусусида қайта-қайта савол берди. Нодир у ҳақдаги ҳақиқатни айтишни истамади. Институтдагилар Журъатни майда гап, амалпараст дейишганди. Шунинг учун унга сир бергиси келмади.

— Шунақа овқатлар келганда чақириб туринг! — деб чиқиб кетди.

Нодир столни йиғиштириб бўлган ҳам эдики, телефон жиринглади. Гўшакни кўтарибоқ Иринанинг ёқимли овозини эшитди. Овқат жуда мазали бўлганиданми, Журъатнинг таърифиданми кўнгли халим тортиб, раҳмат айтгиси келди.

— Катта раҳмат, ниҳоятда мазали таом тайёрлабсиз. Мақтаб-мақтаб едик.

— Ош бўлсин, — деди Ирина. — Нега кўпликда гапираяпсиз?

— Ҳалиги ҳамшаҳарим билан бирга овқатландик-да...

— Шундай бўлишини кўнглим сезганди.

— Нега ундай дейсиз?

— У менга ғалатироқ туюлди. Зўрма-зўраки тиржаядимий-ей? Унинг устига ҳар нарсага тумшугини тикадигандай кўринди.

— Бир неча дақиқа гаплашибоқ, шунча таърифми?

— Ҳаёт — шунақа. Айрим инсонларни бир умр яшаб ҳам тушунмайсан, баъзиларини бир қарашдаёқ биласан. Маслаҳатим, ўша одамдан эҳтиёт бўлганингиз маъқул.

— Нимага бундай хулосага келдингиз?

— Сизни сўраётганлигимни эшитиб, яқинлашди. Топишга ёрдам берса керак, деб ўйлаб, саломлашдим. У эса, қаердан, нимага келганим, сизни қаердан танишимни суриштира кетди. Қарашлари самимий эмасди. Иккиюзламачи, айёр, сотқин одамлар шунақа бўлади.

— Кучли руҳшунос экансиз.

— Аввал ҳам айтганимдай, мен кўпроқ сезгимга ишонаман. Яратган ҳаммага сезиш қобилиятини беради. Айрим одамларда бу ўта кучли бўлади. Ўз сезгисига таяниб яшаган инсон ютқазмайди.

— Тўғри айтасиз, мен ҳам сиздан бир нарсани сўрайман дейман-у, хафа қилиб қўйишимни сезиб индай олмаяпман.

— Нимани назарда тутаяпсиз?

— Яширмайман. Кимлигингизни билганимдан сўнг, ўзимни олиб қочиб юрдим. Ахир, сиз оилали аёлсиз. Бошқа кўришмасликка аҳд қилгандим. Бироқ сиз билан поликлинакага борганлигимиз, Элеоноранинг уйидаги суҳбатларимиз, менга кўрсатаётган меҳрибончиликларингиз унутишимга тўсқинлик қилапти. Энди унута олмаслигимни биламан. Ёш боладай ўрганиб қолдим. Мусофир одамман. Менга мурувват кўрсатаман деб қийналаётганингизни ўйласам, ўзимни кечира олмайман.

— Қийналиш, дейсизми?

— Эрингиздан беркитиб эрталаб, оқшомда телефон қилишларингиз, бугун уйда овқат тайёрлаб келишингиз қанчалик қийин бўлаётганлигини кўнглим сезяпти.

— Мен ҳақимда ўйлаётганлигингиз учун раҳмат. Лекин сезингиз сизни чалғитаётган кўринади. Шундай кун келишини билардим. Эртага якшанба. Кечга яқин «Россия» меҳмонхонаси ёнида учрашсак. Кечки овқатни бирга қилиб, шаҳар айланамиз. Ҳаммасини ўша ерда гаплашамиз. Нима дейсиз?

— Таклифингизни қабул қиламан. Бироқ бу учрашув бизга нима бериши мумкин?

— Бу — бизга боғлиқ. Кўп нарса беради деб ўйлайман. Фақат иссиқроқ кийиниб олинг.

— Ўзингиз ҳам...

— Ёнимда Бек акам турганда совқотмасам керак.

Иринанинг охирги сўзларидан эриб кетгандай бўлди. Қалбида унга нисбатан бўлган меҳр янада кучайганлигини сизди. Кейинги пайтда икки ўт орасида қолган эди. Гаплашиб олишлари айни муддао бўлади. Ахир, қийналиб кетди. Шошма, танишлигимиз манзили шу ер бўлди, деса нима қилади? Ўзига ўргатиб олгандан сўнг шу йўлни тутса қандай чидайти? Фожеа бўлармиди? — деб ўзини юпатди. Зум ўтмай сесканди. Уни ёқтириб қолганлиги ҳақиқат-ку! Эндиликда ҳаётини унингсиз тасаввур қила олмайди. Бироқ, бу ҳол

қачонгача давом этади? Оилали бўла туриб мени учрашувга таклиф қилаётганлиги қизиқ. Майли, эртага ҳаммаси аён бўлади. Негадир бўлажак учрашувдан кўнгли тўқ эди. Ирина айтган сезги шу бўлса қани эди, деб қўйди.

* * *

Нодир тонг отиши, кун кеч бўлишини сабрсизлик билан кутди. Қўли ишга бормас, хаёли бўлажак учрашувда эди. Ҳаёт-мамоти бугун ҳал бўладигандай туюлаверарди. Октябрь ойи бошланиб, ҳаво совий бошлаганди. Оқ кўйлаққа қизил галстук тақди. Қалин қора костюмини кийиб, энгил қора плашчини қўлига олди. Ёмғирпўшни ҳам унутмади. Ер ости йўлидан ўтаётиб бир даста қизил атиргул сотиб олди. Учрашув жойига барвақтроқ етиб келди. Хиёл ўтмай узоқдан узун қора плашчда келаётган Иринага кўзи тушди. Яқинлашганда оқ кофтаси устидан бўйнига ташлаб олган қизил рўмолга кўзи тушди. Келишиб олмаган бўлсалар-да, яна бир хил кийинишганди. Атиргулни олаётиб Иринанинг кўзлари чарақлаб кетди.

— Нақадар гўзал! Атиргул учун раҳмат, Бек ака, — деди. Нодир унинг атиргулни ёқтиришини билиб, гул танлашда адашмаганлигидан хурсанд бўлди.

— Қарши бўлмасангиз, Москва дарёси қирғоғига тушсак, йўл-йўлакай овқатланамиз, — деди Ирина.

— Нима десангиз, розиман, — жавоб қайтарди Нодир Иринанинг мамнун қиёфасидан завқланиб.

Меҳмонхонанинг орқасига юришиб, пастга тушишди. Катта йўл четидаги мўъжазгина «Троя» ресторанида тамадди қилишди. Ташқарига чиқишганда шивалаб ёмғир ёғарди. Дарё қирғоғи йўлдан узоқ бўлмаса-да сокин эди. Дам олиш куни бўлганлигидан транспорт қатнови камдек туюлди Нодирга. Ёмғирпўшларини туганча қирғоқ ёқалаб боришарди.

— Ўсмирлик пайтимда уйдан шу ёққа келиб сайр қилишни ёқтирардим, — гап бошлади Ирина. — Бу ер беғубор ёшлигим, чексиз орзуларимни эслатади.

— Ҳар бир инсоннинг хотираларини ёдга солувчи гўшаси бўлишини қадрлайман, — деди Нодир.

— Шундай дейишингизни билардим, Бек ака, — деди-да, тўхтаб қолди. Бу сўзни ҳар доимгидай ўзбек тилида айтди.

— Эшитаман, — деди Нодир.

Ирина кейинги сўзларини рус тилида давом эттирди. Бир-биримизни етарли даражада билиб олганга ўхшаймиз. Лекин шу пайтгача оиламиз, рўзгоримиз ҳақида гаплашмадик. Оилангиз ҳақида билишни истардим. Кейин мен айтиб бераман.

Нодир ота-онаси, уларнинг касби, синглиси, яшаш шароитлари ҳақида ҳикоя қилиб берди.

— Иккита фарзанд ўзбек оиласи учун оз эмасми? — савол берди Ирина.

— Тўғри, кўп фарзандлилик ўзбекларга хос. Бироқ гап сонда эмас, сифатда эканлигини кўпчилик тушунапти. Оиламизда репродуктив саломатлик масаласига эртароқ эътибор берилган.

— Демак, кўп болаликни ёқтирмайсиз, шундайми?

— Нега? Саломатлиги кўтарса, кўп туғаверсин. Аёл кишини кўп фарзанд кўришга мажбурлаш инсофдан эмас.

— Синглингизнинг ҳаёти қандай?

— Ҳавас қилгудек. Олижаноб одамлар билан қуда бўлганмиз. Замонавий оила. Куёви билан хорижга ишлагани кетишга тайёргарлик кўришяпти. Синглим араб тили мутахассиси, куёви жарроҳ.

— Араб мамлакатларига боришар экан-да?!

— Худди шундай.

Ирина қадамини секинлатди. Сокин оқиб бораётган сувга тикилди.

— Мен оилада ягона фарзандман, — дея оиласи ҳақида гап бошлади. — Отам инженер-конструктор. Онам болалар шифокори. Отам асли москвалик. Онам Белоруссиядан. Шу ерда ўқиш даврида танишиб қолишган. Отам қатор заводларда ишлаб, бош директорликкача кўтарилди. Уч йил илгари Ленинграддаги электромеханика заводига ишга юборишди. Онам билан кетишди. 4 хонали уйда бир ўзим қолдим. Шунинг учун мустақил яшашга кўникма ҳосил қилай, деб тақсимот даврида Андижонни танладим. Отам ўз

изидан боришимни орзу қилади. Ҳозир қурилиш — лойиҳалаш илмий-текшириш институтида ишлаяпман. Маошим етарли, ота-онамдан ёрдам сўрамасликка ҳаракат қиламан. Барибир қўйишмайди. Айниқса, отамнинг меҳри бўлакча.

— Ота-онангизнинг ҳаётлиги — бахтингиз. Сизга ҳавасим келади, — деди Нодир.

— Ота-онангиз эрта қазо қилсалар-да, сиздай ҳаётда қоқилмайдиган, ҳар жиҳатдан баркамол фарзандни тарбиялашга улгуришибди-ку.

— Ҳаёт йўли бир текисда бўлмас экан, барибир қоқилдим.

— Уйланишда адашдим, демоқчимисиз?

— Ундай десам ота-онамни айбдор қилиб қўйган бўламан.

Балки бу тақдирдир.

— Бек ака, бирор марта хотинингиз ҳақида гапирмадингиз-а?!

— Сиз эрингиз тўғрисида гапирмагандай-а?!

Иринанинг нафаси ичига тушиб кетгандай бўлди. Ерга қараганча узоқ жим кетди.

— Одатда ажралишгандан сўнг бир томон иккинчи томонни айблайти, бу ишда ўзини ҳақдай тутати. Индамаслигингиздан сизни ҳақсиз, деб ҳисоблайман. Илтимос, рўйи-рост айтиб берсангиз. Ҳаммасини билишни истайман. Қизиқсангиз, мен ҳам эрим ҳақида гапириб бераман, — деди Ирина.

Ёмғир тезлашганди. Ортларига қайтишти.

— Биласизми? — гап бошлади Нодир. Хотинимга қандай уйландиму, қандай ажралишдик, ҳанузгача тушунмайман.

— Айтиб беришни истамаяпсизми?

— Ўтмишга айланган ғамгин хотирани эслаш шартмикан?

— Абдулла Қодирий айтган-ку, «мозийга қайтиб иш кўриш хайрли дейдилар. Шунга кўра мавзуни мозийдан, яқин ўтган кунлардан... белгиладим!», деб.

— Ҳамма ибораларни ёдлаб олган кўринасиз-ку.

— Ўқиб тугатганим йўқ. Бахслашишга тайёр турунг.

— Доим тайёрман! — салот бериб ҳазиллашди Нодир. Сўнгра сукут сақлаб боргач, изтироб, ғам-андухдан иборат турмушини ҳикоя қила бошлади. Бир оздан сўнг Ирина чидаб туrolмади.

— Шундай зиёли инсон бу даражадаги дунёқарашни тор қизга уйланганлигини тушуна олмаяпман? — деди.

Нодир афсуски шундай бўлган, — деди-да, ҳикоясини давом эттирди.

Ирина гоҳ тўхтаб қолар, гоҳ кўзларини катта очиб анграяр, гап қистиришга ийманарди.

— Ўзбек оиласида бундай бўлишини тасаввур ҳам қилолмаяпман, — деди ниҳоят Ирина.

— Буни миллатга боғласак тўғри бўлмас. Бунақаси ҳамма миллатда ҳам бор, — деди Нодир.

— Фикрингизга қўшиламан. Бироқ мен ўзбек аёлларини итоаттўй, эрининг топганига қаноат қиладиган, меҳнаткаш, оилапарвар деб тасаввур қилардим.

— «Гуручнинг оласи ичида» дегандай шунақасига тўғри келибман-да, — деди-ю, жимиб қолди Нодир.

— Фикринг, дунёқарашинг, турмуш тарзинг тўғри келмайдиган одам билан яшаш қанчалик азоб эканлигини яхши биламан, — деди Ирина.

— Нималар деяпсиз?

— Афсуски, бу нарса менинг ҳам бошимдан ўтди.

Нодир таққа тўхтаб Иринага қаради. Ирина — ҳайрон бўлманг, юраверинг, — деди-да ҳикоясини бошлади. Болалигим бекаму кўст ўтди. Айтганим муҳайё эди. Мактабда аълога ўқирдим. Фалсафа, адабиёт жону дилим эди. Шарқ маънавиятига жуда қизиқардим. Романтикага мойиллигимни ҳамма қатори ўзим ҳам билардим. Аммо отам ўз йўлидан боришимни истади. Йўқ, демадим. Дўст танлашда инжиқ эдим. Модага қизиқмасдим. Севги масаласига хушим йўқ эди. Ҳар қанақа муҳаббат тарихларини бошдан кечирмаганман. Орзуимдаги йигитни учратмасдим. Шу боисдан таклифлар кўп бўлса-да, юрагим «жиг» этмасди. Ўз муҳаббатимни мана шу дарё бўйида топадигандай эдим гўё. Кўп сайр қилардим. Бироқ, тасаввуримдаги йигитни учратмасдим. Политехника институтини битириб, Андижонга кетдим. Романтик эмасманми, кутган шахзодам Андижондагидай туюлаверарди. Танишмоқчи бўлганлар кўп бўлди. Бироқ, менинг «бурним осмонда» эди. Бу ерга қайтганимда ота-онам ҳам таътилга

чиқишиб келишганди. Мени турмушга узатиш масаласи кўтарилди. Отамнинг қишлоқ хўжалиги вазирлигида ишлайдиган дўсти бор экан. Унинг ўгли — Володяни айтишди. Транспорт институтини электр жиҳозлари мутахассислиги бўйича тамомлаган, дейишди. Кўнглимдаги йигитни топганим йўқ, деб эътироз билдирдим. Ота-онам ўзим ёлғиз қолаётганлигимни рўкач қилишиб, учрашиб кўришни маслаҳат беришди. Олифталигини ҳисобга олмаганда баъманидек туюлди. Амалдорларнинг фарзандлари шунақада, — деб қабул қилдим. Уч марта учрашдик. Кейинги учрашувни шу ерга тайинладим. — Ҳали у ерларга кўп борамиз, — деб кўнмади. Шундаёқ ичимдан зил кетдим. Розилик бериб бўлганим учун тўй бўлди. Володя бизникида яшай бошлади. Дастлабки кунларданоқ фикрларимиз бир жойдан чиқмаслиги аён бўлди. Ҳар куни ярим кечаси маст келади. Эртасига тушгача, баъзан кечгача ухлайди. Ишга ёлчитиб бормайди. Меҳмондорчиликни яхши кўради. Бирга борсак, бўкиб ичиб олади. Қаерлардадир ётиб қолиш одатини чиқарди. Рўзғор билан иши йўқ. Сиёсат, иқтисод, адабиёт, санъат билан умуман қизиқмайди. Сухбатдошини менсимайди. Гапининг тутуруғи йўқ. Дискотека, барлар энг севимли жойлари эди. Кўп марта тартибга чақирдим. Ҳаётимиз бундай давом этмаслигини тушунтирдим. Ўзбек йигитларининг оилапарварлиги, ҳатто ош пиширишларини айтдим. Оилада эркакнинг ўрни бошқача бўлишлиги ҳақида мисоллар келтирдим. Ўзбек урф-одатларига қизиққандай бўлди. Дўстингиз Сашанинг отаси Володянинг отаси билан ишлар экан. Оилавий маросимда танишиб қолишибди. Саша бизни дачага таклиф қилди. Ўша ерда сизни учратдик. Бир муддат яхши бўлди-ю, яна айниди. Илон пўст ташлагани билан илонлигича қолар экан. Дискотекада катта жанжал кўтарибди. Ёшлигида оғир атлетика билан шуғулланганлиги учун ўзини тутиб туролмабди. Отаси бир амаллаб тинчитди. Иш шу даражага бориб етдики, хушёрхонанинг кунда-шундасига айланди. Ота-онаси билан бориб гаплашдим. — Ўзи шундай эди, уйланса қуйилар, дегандик, — дейишди. Ўтим чиқиб кетди. Отамга телефон қилдим. Тўртинчи ойга ўтиб уйдан

чиқариб юборишга мажбур бўлдим. Ота-оналари бирга яшашни таклиф қилишди. Кўнмадим. Кўнглим мутлақо совиб бўлганди. Сиз хотиним билан ажралиш учун судга бораман, деганингизда мен ҳам, — деб тўхтаб қолгандим, эсингиздами?

— Ҳа, — деди Нодир. — Гапни бошқа ёққа буриб юборгандай бўлгандингиз.

— Ўшанда мен ҳам келгуси ҳафтада ажралишадиган эдим.

— Ажрашдингизми?

— Ҳа.

— Ирина, наҳотки шунча пайдан бери менга айтмадингиз?

Ич-этимни еб бўлдим-ку.

— Бир марта кўриб, бир неча бор телефонда гаплашибоқ айтсам нотўғри бўларди.

— Аммо кейин-чи?

— Кейин ўзингиз сезиб оларсиз, деб ўйладим. Қолаверса, сизни синаб олишимга вақт керак эди.

— Қандай синов?

— Дачада биринчи бор учратганимда ақлдан озиб қолай деганман. Шу пайтгача сезмаганим бир туйғу қалбимни ўз измига олиб, тинчлик бермасди. Сиз томонга қаргим келарди. Нигоҳларимиз туташмай кўзимни олиб қочдим. Кейин мен томонга қарамай қўйдингиз. Мен сиздан кўз узмасдим. Тайёрлаган ошингиздан маза қилдим. Ўзингизни тутишингиз, мулоқотдаги самимийлигингиз мафтун этди. Умримнинг охиригача сизни тинглашга рози эдим. Эртанги кундан умидвор эдим. Ўша ёзувчининг сизни кўра олмаётганлигини ҳам тўғри фаҳмладингиз. Даврани тарк этганингизда сизни қайта кўролмаслик қанчалар азоб бермасин, голиб сифатида кетганингиздан севиндим. Икки кун мен учун жуда зерикарли бўлди. Ўзбекистондан эканлигингиз, исмингиз Нодирлигини билардим холос. Сизни узоқ ўйлаб юрдим. Эрим билан ажралишмоқчи бўлган кунларим хаёлимни бутунлай банд этдингиз. Нима учунлигини тушунмасдим. Москва катта шаҳар. Бир марта учратган одамнинг умрининг охиригача ҳам қайта кўрмаслигинг мумкин. Лекин, тақдирни қарангки, холам айнан сиздан пакет бериб юборибди. Кейин ҳам кўп ўйландим. Холам «ёрдам» қилмаган тақдирда ҳам Саша орқали сизни қидирган

бўлардим. Телефонда «Ўзбекистонданман» деганингизда, ўша мен бир марта кўрган Нодирни топиб олишимга умид уйғонгандай бўлди. Андижон сўзини эшитиб, ўтирган жойимда қалқиб кетдим. Нодир эканлигингизни билганимда хушимни йўқотаёздим. Оилангиз билан ажрашаётганлигингизни айтганингизда сизга нисбатан ҳурматим ортди. Ўзига ишонган эркакгина бундай сирни яширмайди. Сиз албатта ажралишаётгандай, мен ҳам ажралишсам тақдиримиз туташадигандай кўринарди. Ўша куннинг эртасига эрталаб телефон қилиб овозингизни эшитдим. Аэропорт билан боғланиб, Андижонга учадиган рейс вақтини аниқладим. Йўлга отланаётганингизда кўнғироқ қилдим. Андижондан кўнғироқингизни сабрсизлик билан кутдим. Адашмаган эканман. Кўнғироқ қилдингиз. Сиздан пакет ва китобларни олсам, алоқамиз узилади, деб кўрқардим. Сиз эса ваъдангизни адо этишга шошардингиз. Эрим борлигини кўрганлигингиз учун, мен эканлигимни билсангиз орқага қадам ташлашингизни сезгандим. — Ҳой инсон, мен ҳам эрим билан ажралишганман, — дейишга ғурурим йўл кўймасди. Лекин сиз бўлмасангиз, яшай олмасдим. Менга талпинасизми, йўқми, билолмай ҳалак эдим. Ташаббус мендан чиқишидан аввал яна бир бор синаб олишга қарор қилдим. Элеонора билан режа ишлаб чиқдик. Тиш докторига бориш — ҳийла эди. Ҳамён сумкачамни ҳам жўрттага қолдирдим. Элеонора бизни уйида кутиб туриши керак эди. Унинг кўрсатган «тунги томоша»си ҳам режада бор эди. Ҳаммасини биламан. Сизни ноқулай аҳволга солиб кўйганлигимиз учун узр.

— Ўзиям ўтакамни ёриб юборай деганди.

Нодирнинг бу гапидан Ирина завқланиб кулди. Эрталаб кетвормоқчи бўлдингиз. Жилла бўлмаса тунги ҳодисани айтиб юборади, деб ўйладик. Элеоноранинг шаънини сақлаб қолдингиз. Бечора ҳозиргача сиздан уялиб юради. Яқин дугонам бўлганлиги учун «операция»да қатнашишга мажбур бўлди.

Хуллас, сизнинг қийин шароитда инсонларга ёрдам бериш, бировнинг ҳақиқага хиёнат қилмаслик, ичкиликни ёқтирмаслик, ҳар жойда ётиб қолмаслик, энгил-елпи ҳаётни

хушламаслик, дўстга, ёрга садоқатлилиқ сифатларингизни муваффақиятли синовдан ўтказдик. Шундан сўнг, сизга ҳаётимнинг бир бўлаги сифатида қарай бошладим. Сизсиз дунё қоронғи эди. Орзуимдаги инсонни топгандим. Аммо мен яқинлашганим сари сиз қочардингиз. Эрим борлиги учун шундай йўл тутаётганлигингизни сездим. Шунинг учун бу ерга чақириб, бор ҳақиқатни айтишга қарор қилдим.

Нодир учун дарё бўйида, ёмғир остида юрганларига қарамай бахт қуёши ярақлаб чиққандай, қалби, бутун борлиги нурга чулгангандай бўлди. Бадани ўт бўлиб ёнар, фикри тиниқ эди. Тўхтади. Бурилиб, Иринага қаради. У ҳам Нодирга тикилиб турарди. Чап қўлида соябон, ўнг қўли билан Иринани бағрига олди. Оташ бўлиб ёнаётган икки вужуд бирлашди.

— Сизни севаман, Ирина, — деди сониялар ичида.

— Мен ҳам, — жавоб қайтарди Ирина. Қўлларидаги соябонлар ерга тушди. Тезлаша бошлаган ёмғир гўё уларнинг яқин ўтмиш хотираларини ювиб юборишга чоғлангандай шаррос қуя бошлади. Дарё суви эса осуда ва бахтли ҳаёт тилагандай, жимгина оқиб борарди.

* * *

Нодир учун бахт эшиги очилганди. Ота-онасидан айрилган, биринчи турмушидан фақат жабр-ситама кўрган инсонга Оллоҳнинг марҳамати ёғилгандай эди. Кўнгли тоғдай баландлигини ҳис қиларди. Ёнида Иринадай дўсти, маслакдоши, маслаҳатқўйи, сирдоши борлигидан фахрланарди. Бир оғиз сўз билан бир-бирларини тушунишлари, тўлдиришлари кўнгилларига хуш ёқарди. Ирина «Ўтган кунлар»ни ўқиб тугатди. Андижонда яшаганида, ўзбекчани ўрганишни бошлаганди, Романнинг ўзбекча, русча матнларини солиштирар, тушунмаганларини Нодирдан сўрарди. Нодирнинг розилиги билан доимий равишда «Бегим» деб мурожаат қилишга ўтди. Дарслик топиб, ўзбек тилини ўрганишга киришди.

— Биладан, Оллоҳ ягона, — деди бир куни Нодирга. — Аммо бандаларини ҳидоят йўлига бошловчи Ислом динининг

сўнгги пайгамбари ҳаётини ўрганаман. Орзу-истакларимнинг ижобатини берган Оллоҳга ҳамду санолар айтмоқчиман.

Нодир бундай гапларни тинглаганда ҳеч қачон шубҳага бормасди. Гўзаллик маъбудаси деб таърифлашга арзирли бу аёлнинг бир сўзли, ҳалол, диёнатли эканлигини биларди.

Иринани собиқ курсдошлари билан аспирантурадаги бўладиган тадбирларга таклиф қиладиган бўлди. Шаҳардаги музей, театр, концерт заллари, кинотеатрларга бирин-кетин боришни одат қилишди. Нодирнинг туғилган кунини ётоқхонада нишонлашга келишишди. Жиҳозларини йўлакка олиб чиқишиб, хонага жой тайёрлашди. Пишириқ, салатларни Ирина уйда тайёрлаб келди. Одила жўнатиб юборган мева ва ширинликлар билан байрамона дастурхон безатилди. Таклиф қилинганлар орасида Журъат ҳам бор эди. Табиати шундайлиги, қолаверса, юқори курслиги учун тўрига чиқиб ўтириб олди-да, бировга гап бермай «сайрай» кетди. Ирина уни имлаб чақирди.

— Ҳамшаҳарингиз туғилган кунини нишонлаяпти. Ўтириб олманг. Юринг ошхонага, — деб олиб чиқиб кетди. Бирга куймаланган бўлди-да, Журъатни қолдириб кирди. Нодирнинг ёнидаги у ўтирган жойга ўрнашиб олди. Хонага қайтган Журъат ночор қолиб, пойгакка жойлашди. Кейинчалик Ирина ташқарига чиққанда ҳам, бошқалардан уялди, шекилли, у ерга ўтиб ўтирмади. Ҳамма тарқалиб бўлгач, Журъат кириб келди.

— Қандайдир бир аёл мени ўрнимдан кўзгатиб ўзи ўтириб олдимиз? — пичинг аралаш сўради Нодирдан.

— Қандайдир аёл эмас. Сиз уни танийсиз-ку.

— Нега мени турғазиб юборади?

— Ўзидан сўрамабсиз-да.

— Сиз кулманг.

— Кулганим йўқ. Аёл кишидан ҳам хафа бўласизми?

— Сиз ҳам томошабин бўлиб турдингиз.

— Бу нима деганингиз?

— Уни тартибга чақирмадингиз.

— Нима деб тартибга чақираман? Ёнимдан турғазиб юборишим керакмиди?

— Керак бўлса шундай қилиш лозим эди. Ҳар қалай сиздан бир курс юқориман.

— Қўйсангиз-чи, буни курсга нима алоқаси бор? Сиз билан Андижонда ҳам ёнма-ён ўтираверамиз. Ҳозирча ёнимизда шундай гўзал рус аёли ўтирганлиги учун бир-биримизга ҳавас қилишимиз керак.

Нодир бу гапни Журъатни юмшатиш учун айтганди. Бироқ у бошқача қабул қилди.

— Мен сизга ўхшаб аёлларга илакишиб юрмайман.

— Аёллар билан деганингиз нимаси? Оғзингизга қараб гапиринг. Қайси аёлларни назарда тутаяпсиз?

— Буни-ку жўжа кабобини еганмиз. Ким билади, яна қанчаси қандай овқат юбораяпти?

— Чиқинг ташқарига! — деб бақириб юборди Нодир. — Росаям худо безор одам экансиз-ку?!

Журъат чўчиб тушди. Нодирнинг жаҳли чиққанини билди. Узр сўрамади. Гап ҳам қўшмай хонани тарк этди. Кейинги кунлари эса, ҳеч нарса бўлмагандай гаплашиб юраверди.

Янги йилни Ирина билан ётоқхонада кутиб олишди. У ҳалигача уйига таклиф қилмаганди. Ётоқхонада уйига кетмаганлар ҳам анча экан. Янги йил киргач, шаҳар марказига боришди. Тонггача сайр қилишди. Йил бошиданоқ илмий ишига маҳаллий материаллар тўплаш учун Тошкентга хизмат сафарига жўнайдиган бўлди. Ишларини тугатиб, Андижонга борди. Институтга учраб, илмий Кенгашга топшириб кетган амалий-услубий қўлланмани олиб кетмоқчи бўлди. Илмий ишлар бўйича проректор билан кўришди.

— Журъат билан алоқаларингиз қандай? — дея синчков равишда савол берди Рашид Ғофурович.

— Ёмон эмас. Нега сўраяпсиз? — деди таажжубини яширолмаган Нодир.

— Нодир, сизни яхши биламан. Отангиз раҳматли устозим эди. Журъат ҳар келганда сиз ҳақингизда ҳар хил гап тарқатиб юрибди.

— Қанақа гаплар?

— Аёллар билан илакишиб юрибди. Аёллар уни боқаяпти. Ҳамшаҳарларидан кўра аёлларни устун кўяди. Кайф-сафога

берилган одам диссертация ҳимоя қила олармикан? — деган гаплар. Кўриб турибман, бир курс кейин бўлсангиз ҳам ишингиз уникидан кам эмас. Аёллар билан тил топиша олмайдиган эркакларгина эркак-аёл масаласини муҳокама қилишини ҳам яхши биламан. Қолаверса, бу сизнинг шахсий ҳаётингиз. Мен-ку сизни биламан. Билмаганлар унинг гапларига ишониши мумкин.

— Тушунганлигингиз учун раҳмат. Лекин у нима учун мен билан бунақа олишади, ҳайронман.

— Шу кунларда кафедра мудирини нафақага чиқади. Сизни чақириб олишни мўлжаллаётгандик. Шунини эшитган бўлса керакки, амал талашгандай туюлаяпти.

— Битириб, ҳимоя қилмагунча қайтиш ниятим йўқ. Амалга ҳам қизиқмайман.

— Буни биламан. Эҳтиёт бўлинг, демоқчиман.

Рашид Ғофуровичнинг ҳузуридан чиққач, Иринанинг Журъат ҳақидаги таърифини эслади. У ҳақ экан. Эркак киши дегани ҳам шу даражада тубан кетадими? «Миш-мишлар» кўпаймаслиги учун боргач, Журъат билан «разбор» қилсинми? Виждони бўлса, туғилган кунидан кейинги воқеа унга дарс бўлиши керак эди-ку... «Ножоиш нарсага кесак отсанг, бетингга сачрайди» деган мақол бор. Унга гапиришнинг фойдаси йўқ. Балки Иринанинг қўлини сўраш пайти келгандир. Қобил Мирзаевич айтган фариштанамо аёл шу эканлигига ишониб бўлди-ку?!

Оқшом Одила билан кўришгани борди. Қобил Мирзаевич уйда экан. Нодир билан суҳбатдан кўнгли тўлди. — Фан кишисига айлана бошлаганингиздан мамнунман, — деди.

— Маслаҳатларингиз асосида ҳаётимни изга солиб олдим, раҳмат. Яна битта маслаҳатингиз зарур бўлиб қолди, — деди Нодир.

— Марҳамат, гапиринг, — қандай маслаҳат эканлигига қизиқди Қобил Мирзаевич.

— Уйланмоқчиман.

— Жуда яхши-ку, кимга?

Нодир Ирина ҳақида гапириб берди. Қандай танишганлари, меҳрларини изҳор қилгунча ўтган қийинчиликларини эшитган

Қобил Мирзаевич завқланиб кулди. — Соф муҳаббат тарихини яратибсизлар-ку. Бахт эшигини биргаликда тақиллатиб бўлибсизлар. Энди тўй қилиб, барпо этилган бахтни нишонлашимиз қолибди-да...

— Фақат бир нарса ўйлантиряпти, — деди Нодир.

— Иринанинг миллатими?

— Ҳа.

— Эҳ, ўғлим, — деди Қобил Мирзаевич. — Ер юзидаги барча инсонлар Одам Ато, Момо Ҳавонинг зурриётларимиз. Миллат, ирқ деганлари кейин чиққан. Маданиятингиз, тилингиз, динингизга шу даражада эътиқод қилади-ю, бошқа миллатлигидан хижолат бўласизми? Бу аёл сизга Оллоҳнинг инояти бўлибди. Исломни ҳам қабул қиладиган кўринади. Ҳеч ўйланмай ҳаракатингизни қилинг.

— Шундай дейсиз-у, буёғи ўзбекчилик. Қариндош-уруғ, маҳалла-кўй дегандай... тутулиб қолди Нодир.

— Хафа бўлманг-у, мана шу истиҳолалар исканжасида ўзимизга азоб-уқубатни сотиб оламиз. Кўнгил кўнгилдан сув ичади. Ҳар ким ўзи суйган овқатни ейди, ахир.

Нодир уйга қайтар экан, Қобил Мирзаевичнинг маслаҳатларини обдон мушоҳада қилди. Бошқа миллат вакилларига уйланганларни кўз олдига келтирди. Тўғри, уларнинг орасида вақти-соати етиб қазо қилганларида Қуръон туширишга ярамаган фарзандлар ҳам бўлган. Бундай оилаларнинг ўзбекчиликдан чиқиб кетганликлари ҳам бор гап. Бу — мустабид тузум ишлаб чиққан зўрма-зўраки байналминалчилик сиёсатининг оқибати эди. Байналминал оила қуриш «мода» тусига кирганди. «Мода»га берилган оилаларда юқоридаги ҳолатлар юз берди. Аммо иккинчи жаҳон уруши жангоҳларида топишган турли миллат вакилларидан иборат ёш оилаларнинг иноқ яшаб келганликлари, бу оилада туғилган фарзандларнинг Ўзбекистонни она юртим, деб тан олишлари ҳам ҳақиқат-ку! Ёки қийинчиликларни бошидан кечирганлар турмуш синовларига бардошли бўлармикин? Мен ҳам Иринани мусофирчиликда топдим-ку! Қалбимдаги кемтикни тўлдиришга тайёр турган аёлдан бир умр миннатдор бўлишим

керак. Қобил Мирзаевич тўғри айтди. Қайтиб борибоқ, уйланиш таклифини қилганим бўлсин. Нодир бир қарорга келганлигидан мамнунлик ҳиссини туйди.

Аэропортда уни Ирина кутиб олди. Кўришаётиб, қулоғига — Сиз қочқоқсиз! — деб шивирлади. Нодир — Сиз қувлоқсиз! — деб жавоб қайтарди. Қиқирлаб кулишди. Атроф тўла одам-у, ҳиссиётларини ўзларидан бошқаси билмасди. Ирина ётоқхонагача бирга келди. Хайрлашаётганларида Нодир унга — бир таклиф бор, — деди.

— Сиздан фақат яхши таклиф чиқади, эшитаман, — деди Ирина.

— Эртага оқшом пайти дарё бўйида учрашсак, нима дейсиз?

Тизза бўйи қор, туфласанг ерга тушмай музлайдиган даражада совуқ. Эртагача ҳаво нима бўлишини биров билмасди. Бироқ, Иринани бу нарсалар ўйлантирмасди.

— Жоним билан, — деб жавоб қайтарди.

Тунда бошланган қор эрталабгача тинмади. Қор тинса-да, ҳаво очилиб кетмасди. Кечга бориб осмон сатҳи тозаланиб, тиниқ шишадай беғубор манзара содир бўлди. Бундай ҳолларда қор ёғишини Нодир яхши биларди. Катта кўприкдан наридаги дарёга тушиш йўлагига учрашишди. Тротуар қалин қор билан қопланганди. Дарё лабига ўрнатилган панжара ёнидан пиёдалар учун йўл очиб қўйилганди. Дарёни қалин муз қоплаган. Антрактидадагидай сокинлик ҳукмрон эди. Қўлларини ушлаганларича «ғарч-ғурч» овоз чиқариб, ўнг томондан юқорига қараб қадам ташлашди.

— Ўтган сафар бу ерга келганимиз жуда тўғри бўлган экан, — деди Нодир.

— Нега бундай деяпсиз? — сўради совуқдан лабларини бир-бирига уриштириб Ирина.

— Илгари эътибор бермас эканман. Тошкент, Андижонда бўлганимда «Время» ахборот дастуридан олдин эфирга қўйиладиган титрга кўзим тушди. Унда мана шу ҳозир биз кетаётган дарё бўйи акс эттирилганди. Ҳар куни дил изҳоримизга шоҳид бўлган шу жойларни кўриб кўнглим таскин топарди-ю, соғинч қийнарди.

— Соғинч — муҳаббатнинг шиори-ку, бегим, — деди шивирлаб Ирина.

— Аммо бундай давом эттириб бўлмайди.

— Нимани?

— Муносабатларимизни.

— Бу нима деганингиз? — қўрқиб кетди Ирина.

— Қийналиб кетдим.

— Нимадан?

Нодир гапирмай, бир неча қадам босди. Ирина ваҳимага тушди. Чўчиб, — Нимадан? — деди яна.

— Соғинчдан! — деди ниҳоят Нодир. Ирина енгил тортди.

— Ёнингиздаман-ку, нега ундай дейсиз?

— Ҳар доим ёнимда бўлишингизни истайман.

— Сафардан қайтдингиз. Яна ёнингиздаман.

— Доимо, туну кун ёнимда бўлишингизни истайман.

— Бу нима деганингиз?

— Шуни айтолмаяпман-да. Агар «йўқ» десангиз, менинг ўлганим.

— Ўлишингизга йўл қўймасман. Айтинг-чи?

— Айтишга қўрқаяпман.

— Оббо. Айтиб кўринг?!

— Менга турмушга чиқасизми?

Ирина шартта тўхтади. Қайрилиб, Нодирнинг кўзларига маъно қидиргандай тикилиб турди. Нодир саволини қайтарди. Ирина қўлларини Нодирнинг бўйнига олиб бориб бирлаштирди. Бошини унинг кўксига қўйди.

— Ҳа, — деди-ю, бўғзидан тўлиб келган йиғини тўхтата олмади. Унинг бошини силаётган Нодирнинг ҳам ўпкаси тўлди. Кўз ёшларига эрк берди. Шу тахлитда узоқ туришди. Тезлигини тобора ошираётган қор зарралари бўйинларини қоплаб, эриганча таналарига тарқалаётганлигини сезишмасди ҳам.

— Таклифни айнан шу ерда айтганлигингиздан бир умр миннатдорман, — деди ўзини анча босиб олишга улгурган Ирина.

— Сизнинг орзуингиз — менинг орзуим эмасми, жоним, — жавоб қайтарди Нодир.

— Фақат тўйга озгина вақт керак бўлади.

— Майли, қачон десангиз, шунда бўлаверсин.

— Аввало ота-онамга айтишим керак. Улар рози бўлишларига ишончим комил. Лекин сизни гап-сўздан ҳимоя қилувчи чорани амалга оширишга улгуришим керак.

— Қандай чора ҳақида гапиряпсиз?

— Биламан, сизларда бошқа миллат вакиллари билан турмуш қуриш осон ҳал бўлмайди. Тушунаман, ҳозирча шундай. Цивилизациядан қўрқиб яшаётган мамлакатда шундай бўлиши табиий. Ҳали вақтлар келиб, дунё эшиклари очилади. Одамлар қандай миллатга мансублигидан қатъий назар, истаган миллат вакили билан турмуш қурадилар. Лекин бугунги ҳаёт ҳақиқати бошқа. Сиз Ирода исмли қизга уйланишингиз керак.

— Бу нима деганингиз? — иккала қўли билан Иринанинг билакларидан ушлаб ўзига қаратди Нодир.

— Ҳа, Иродага уйланишингиз керак. Мени Андижонда шундай деб чақиритар эди. Маъноси менга жуда ҳам ёққан. Ўзбеклар мени атаган исм билан турмушга чиқиб яшамоқчиман. Тўйгача исминни ўзгартириб олишим керак. Элеонорага айтган гапингизни эслайсизми? Никоҳни муқаддас деб биласиз. Ўтиқодингиздан келиб чиқиб, уйимга шу пайтгача таклиф этмаганим, ётоқхонада сиз билан ёлғиз қолмаганимни тушунган бўлсангиз керак. Ўтиқодингизга содиқлигингизга ҳурмат бажо келтириб, рози бўлсангиз, никоҳ ўқитиб, турмушга чиқмоқчиман. Ислом динини қабул қилишга тайёрман. Турмуш тарзимни Оллоҳ ризолигида муслима аёл сифатида олиб боришимга рози бўлсангиз, бошим осмонга етарди.

Бу сўзларни эшитган Нодир кўзларини чирт юмганча ўйга толди. Иринани бағрига босиб, — сиз фариштасиз, бу дунёнинг одами эмассиз, — деди.

— Сиз ҳам, — деди эркалиниб Ирина.

* * *

Нодир мутлақо ўзгарди. Хомушлик, шубҳа, тортинчоқлик уни тамоман тарк этди. Бир гапириб, ўн кулар, ҳаёти изга

тушганлиги, ишлари ҳам юришаётганлигидан бениҳоя шод эди. Бахтдан масрурлик ҳаммага ҳам насиб қилавермайди. Севди, севилди. Энди эса, бир умр бирга яшашга аҳд қилишди.

— Бегим, — деди бир куни Ирина телефонда. — Москвада «Андижон» магазини бор эди. Ёнида ресторан ҳам очилибди, эшитдингизми?

— Йўқ, фақат яхши хабарларни топиб юрасиз-да. Бориб кўрмаймизми? — деди Нодир.

— Бирор кун кечки овқатни ўша жойда қилсак қарши эмасмисиз?

— Қайси куни?

— Айтайлик, келаётган шанба куни.

— Жуда яхши, — деди Нодир.

«Андижон» магазини ётоқхонага яқин жойда эди. Нодир бир неча бор харид учун кирганди. Ресторан очилганини эшитмаганди. Ресторан хизматчилари Нодир билан Иринанинг катта ресторанлардагидай тавозе билан кутиб олишди. Залда машҳур ҳофиз Нуриддин Ҳамроқуловнинг «Ажаб сирлар» кўшиғи янгради. Рус бўлишларига қарамай хизматчи қизлар атлас кўйлақда, йигитлар адрас чопонда эдилар. Деворларда Андижон рассомларининг табиатни тасвирлаган асарлари, бурчакларда Ўзбекистонда етиштириладиган анвойи меваларнинг макетлари.

— Вуй, ановиларни қаранг, — деди завқланиб Ирина. Бурчакдаги столга ўтиришлари билан таомномага кўзлари тушди.

— Офарин! — деди Нодир. — Барча ўзбек таомлари бор экан. Манти, сомса, кабобдан бир донадан ва ошга буюртма беришди.

— Ўзимни Андижонда юргандай ҳис қиляпман, — дея ҳаяжонини яшира олмас эди Ирина овқатланиш давомида. Овқатланиб бўлгач, ҳам узоқ ўтиришди. Нодир хизматчидан Нуриддин Ҳамроқуловнинг «Ташна ҳислар» кўшиғи бўлса кўйишини сўради. Кўшиқнинг ёдида қолган сатрларини Иринага айтиб, таржима қилиб берди.

Ташна ҳислар ичра танҳо,
Юрганимда боғ аро.
Учрашдиг-у, олиб кетдинг,
Ҳаловатим, дилрабо.

Нодир бу қўшиқни яхши кўриб тингларди. Ирина ҳам қизиқиб қолди. Қўшиқ янграгач, жимиб қолишди. Нодир пауза пайтида сўзларни таржима қилиб турди. Қайта-қайта эшитишди. Ресторан шаҳарнинг чеккароғида жойлашганлиги учун, залда улардан бошқаси қолмаганди. Ресторан директори қизиқиб шу ёққа қаради. Хизматчи келиб, — сиз Нодир акамисиз? — деди. Тасдиқни эшитгач, қайтиб кетди. Бир оздан сўнг, «Нодир», деган овоз эшитилди. Ўгирилиб қаради. Синфдоши Сайфулло кучоқ очиб турарди. Нодир дўстининг «Ўзбекбирлашув»да ишлашини билар эди.

— Бу ерда нима қилиб юрибсан? — ҳайратини яшира олмади Нодир.

— Ресторанни ташкил қилдим. Магазинни ҳам кўшиб беришди, директорман, — деди Сайфулло.

— Ўзимизнинг ресторанда ўтирган эканмиз-ку, — кулди Нодир. Ирина билан таништирди. Ҳеч нарсани тушунмай тикилиб турган Иринага синфдоши ҳақида айтди. Болалик хотираларини эслаб, анчагача ўтиришди.

— Қайнота-қайнонангни маслаҳат учун шу ерга чақираверинглар. Уларга маъқул бўлса, тўйни ҳам шу ерда қилаверамиз, — деди Сайфулло.

— Бу ерда тўй қилса бўладими? — сўради Нодир.

— Нега бўлмас экан? Сен бошлаб берасан. Мактабда ҳам ҳар нарсада биринчи эдинг-ку, — самимий кулди Сайфулло.

Ирина шу кеча мижжа қоқмади. Тўғри қилаяпманми? деган савол унга тинчлик бермасди. Инсон олис манзилни кўзлаб ҳаракат қилади. Маррага етиб келгач, йўл азобларини унутади. Уни бу ёғи нима бўлади? — деган ўй қамраб олади. Ирина ҳам шу кайфиятга асир эди. Исломиий рукнларни тўла-тўкис бажариш қўлимдан келармикин? Катта кетиб юбормаяпманми? Нодир ака орзулагандай уй бекаси бўла оламанми? Тақдир сўқмоқларида учрашиб

қолганлигимиз яратганнинг инояти эмасми? Бундан буён ҳам Аллоҳнинг ўзи йўл кўрсатади. Шукрона келтиришим ва аҳдимдан қайтмаслигим лозим. Ота-онасини чақиритишга қарор қилди.

Уларни дам олиш куни кутиб олишди. Отаси оғир-босиқ, мулоҳазали, одам билан тез киришиб кетадиган очиқ кўнгил киши экан. Нодир Қобил Мирзаевични кўз олдига келтирди. — Бир-бирларига жудаям ўхшашар экан. «Яхши одамларнинг тупроғи бир жойдан олинади» деганларича бор экан, — деб қўйди. Онаси бағрига босиб кўришганида ёш боладай эркалангиси келди. Шу дақиқаларда ўзининг онасини эслади. У қайта тирилиб келгандай бўлди. Қарашлари мулойим, юзидан нур ёғилиб турган, мусичадай беозор аёл Иринанинг ўзи эди. Улар Иринанинг ҳеч қайси гапига эътироз билдиришмади. Бу — бир-бирларининг қарашлари, орзуларини тушунадиган, ҳурмат қиладиган иноқ оила эканлигининг яққол исботи эди.

— Гўзалим, сен нима десанг шу, — деди отаси ёш қизалоқлардай эркалаб бағрига босаркан. — Бахтинг муборак бўлсин! — деди онаси.

— Фақат билиб қўй. Ўзбек хонадонига келин бўлишнинг ўзи бўлмайди, деди отаси.

— Кўрқитманг, отажон, дея кўзларини пирпиратди Ирина.

— Биласан, иш юзасидан ўзбеклардан жуда кўп дўст орттирганман. Уйларида меҳмон бўлганман. Шу боисдан бекаликни удалай олармикансан? — деб кўрқаяпман. Энг асосийси, ислом динини қабул қилишинг, исмингни ўзбекчалаштиришинг ҳам бир оз хавотирга солаяпти. Катта масъулиятни зимманга олаяпсан.

— Бу ҳақда ўйламанг. Ўзбекларнинг урф-одатларини Андижонда яшаганимда обдон ўрганганман. Адабий асарларини ўқидим. Тили, динига меҳримни бердим. Бу ёғига Нодир акам ёрдам беради.

— Розилик берсаларингиз, сизларни уялтирмаймиз! — гап қўшди Нодир.

Тўйни баҳорга белгилашди. Тўйдан сўнг Иринанинг уйида яшайдиган бўлишди. Ўқишни тугаллагандан кейин қаерда

истиқомат қилишни ёшларнинг ўзларига қолдиришди. Нодир шу кундан эътиборан Иринани «гўзалим» деб чақира бошлади. У бу сўзни эшитганда ўзини қўярга жой тополмасди.

Ҳар иккаласи ҳам май ойини ёқтиришар эди. Тўй айнан шу ойда бўлди. Бир кун олдин Сайфуллонинг ресторанида тўпланишди. Ўзига хос «сабзи арчди» бўлди. Сайфулло мусулмонлар масжидидан домлани олиб келди. Ирода калима келтиргач, никоҳ ўқилди. Эрталаб Андижондан келган қариндош, дўстлар, бу ердаги танишлар учун ош берилди. Андижонлик санъаткорлар хизмат қилишди. Сайфулло Нодирнинг илтимосига кўра карнай-сурнай садоларини магнит тасмасига ёздириб келганди. Кечки пайт келин-куёв кириб келаётганларида ресторан карнай-сурнайнинг шўх наволаридан ларзага келди. Нодир Иродага мўралади. Кўзларидан ёш сизиб чиқаётганлигини кўрди. Кейинги маросимлар ҳам ўзбекона бўлди. Куёв жўралар, чимилдиқ, янгалар...

Нодирнинг тонгга яқин кўзи илинди. Анвойи гуллар қийғос очилган жой эмиш. Гулзорнинг чегараси кўринмаяпти. Қушларнинг нағмаларидан маст бўлгандай қадам ташлаб бораёпти. Жаннат деганлари шумикан? — ўйларди Нодир. Дафъатан, — мен бу ерда бўлганман, — деди. Нигоҳлари билан капалакларни қидира бошлади. Капалаклар кўринмасди. Оқ капалакни тутолмаганини эслади. Учиб изламоқчи бўлди. Шу пайт ота-онаси қўл ушлашиб оппоқ нур бағридан учиб чиқишиб, Нодирнинг кўз ўнгига ҳавода муаллақ туриб қолишди. — Отажон, онажон, — деб уларга талпинмоқчи бўлди. — Тўхта, — дейишди бараварига. — Оқ капалак кўргандим. Энди йўқ-ку? Кўрмадинларми? — деди. Онаси — оқ капалагинг ёнингда-ку, — деди. Отаси эса: — Ўғлим, оқ капалагингни тутиб олганинг муборак бўлсин! — деб гап қўшди. Бараварига — капалакни эҳтиёт қил, — дейишди-да, осмону фалакка кўтарилишиб, оппоқ нур бағрига сингиб кетишди.

Чўчиб кўзини очди. Ёнида оқ никоҳ кўйлагида капалак мисоли ётган Иродани кўрди.

— Бегим, кўрқиб кетгандайсиз? — хавотирланди у.

— Аксинча, ота-онамнинг дуосини олдим, — деди-да, «оқ капалаги»нинг қўлини кафтлари орасига олди.

Муҳаббат асосида қурилган оила кўргони бошқача бўлади. Ҳаммаси рисоладагидай эди. Рўзғор юритиш, уйни жиҳозлаш, иш билан машғул бўлиш, дам олишни ташкил қилиш масалаларида фикрлари бир хил. Муҳими, оиланинг бахтини яратиш ўз қўлларида эканлигини билишарди.

Ёзги таътил пайти Иродани олиб Андижонга келди. Хотини уйни сотиб юбориб, отасиникига кетибди. Бошқа турмушга чиқармиш. Ҳовлини сотиб олган эр-хотин врачлар оқибатли одамлар экан. Ош олиб чиқишиб йўқлашди. Қариндошлар, дўстлариникида меҳмон бўлишди. Ирода орттирган танишлариникига боришди. Ирода исмини олганлиги, Андижонлик йигитга турмушга чиққанлигини эшитишиб, беҳад хурсанд бўлишди. Ўлим мусибати бўлган хонадонларда Ирода ўқиган қуръон тиловатидан ҳамма кўзига ёш олди. — Бахтингга кўз тегмасин, — деб дуо қилишди.

Москвага қайтишдан аввал ота-онасининг руҳларини шод этиш мақсадида худойи қилишди. Таътилнинг қолганини Ялтада, халқаро ёшлар лагерида ўтказишди.

Октябрь ойлари эди. Кечга яқин Сайфулло кўнғироқ қилди.

— Андижонча таомларни уйда тайёрлаясизлар шекилли, келмай қўйдинлар, — деб ҳазиллашди.

— Бари бир, сизларнинг таомларингиз бошқача. Устига-устак, масалликлар Андижондан жўнатилса. Аввало, сизни, таомларингизни ҳам соғинамиз. Тан оламан, кўришмаганимизга анча бўлди, — жавоб қайтарди Нодир.

— Журъатбек дипломини олгани келган экан. У ва яна бошқа бир нечта ҳамшаҳарлар эртага тўпланиб, отамлашмоқчи эдик. Вақтингиз бўлса учрашсак, дегандим...

«Ўзбекистон» ресторанидан кейинги жой «Андижон» ресторани бўлиб қолганлигини Нодир яхши биларди. Нафақат Андижондан, бошқа жойдан келганлар ҳам «анжанча ош»ни ҳавас қилиб, шу ерга боришга ошиқишарди. Нодир у ерда Журъат ҳам бўлишини эшитиб фикрини бўлса-да, Сайфуллонинг таклифини рад этишга кўнгли бўлмади.

Сайфулло анжанча тайёргарлик кўриб қўйганди. Мириқиб отамлашишди. Меҳмонлар беш киши бўлишиб, ҳаммалари бугун тунда учиб кетишар экан. Уларнинг орасида синфдошлари Зафар ҳам бор эди.

Нодир Сайфуллога:

— Сиз ресторани беркитишингиз керак. Мен ўзим уларни кузатиб қўяман, — деди.

Аэровокзалда йўловчиларни рўйхатдан ўтказиш тугаб қолганди. Ичкарида ўтирган чарм пальто кийган йигит рўйхатдан ўтказиш жойига қайтиб, Нодирга тикилиб турди-да,

— Сиз Нодир акамисиз? — деди. Нодир ҳайрон бўлиб:

— Ҳа, — деди.

— Институтда ўқитган студентингиз Шокирнинг акаси Зокирман, — деди.

Нодир Шокирни эслолмаса-да, жуда яхши, — деб қўйди.

— Халқ хўжалиги институтида ишлагансиз-а?

— Ҳа, шундай.

— Укам институтга борганимда кўрсатганди. Сизни жуда ҳурмат қилади. Ҳозиргача гапириб юради. Ўқишга кетганлигингизни айтганди. Қаердалигингизни билмасдим. Билсам, ош қилиб берган бўлардим. Шошманг, — деди-да қайтиб бориб сумкасидан пичоқ олиб келиб, Нодирга узатди. — Мана, олинг ака, ошга сабзи тўраганда эслаб юрасиз, — деди.

— Нима қилияпсиз, қўяверинг, шундоқ ҳам эслаб юравераман, — деб қўлини қайтарди Нодир.

— Олмасангиз, хафа бўламан, сидқидилдан, — деб зўрлади Зокир.

Нодир пичоқни олиб, хайрлашди. Бунгача ҳамшаҳарлари рўйхатдан ўтиб бўлишганди.

— Қандай пичоқ экан? — деб яқинлашди Журъат. Ҳали ўзи очиб кўрмаса-да, Журъатга узатди. У пичоқни қинидан чиқарди. Дастаси ҳайвон суягидан қилинган, узун ва қалин эди. Қассобларники шекилли, — деб кулди-да, Нодирга қайтарди.

— Танимаган одамнингиздан бундай совғани олгани кўрқмайсизми? — деб қўшиб қўйди.

— Нега кўрқаман? Миллий совға-ку, — жавоб қайтарди Нодир.

Меҳмонлар самолётга чиқиш учун таклиф қилинишди. Узоқдан хайрлашаётганларида, бир милиция ходими келиб честь берди-да, — сиз ўзбекмисиз, — деди. Нодирнинг — ҳа, — деганини эшитгач, — бир ўзбек кишини тунаб кетишибди. Русчани билмас экан. Ёрдам бера олмайсизми? — деди. Нодир меҳмонларга қўл кўтариб хайрлашган бўлди-да, милиционер билан кетди. Жабрланувчи паспортини ҳам олдириб қўйган экан. Шахсини аниқлаш, йўқотган нарсаларининг рўйхатини тузишга ёрдам берди.

Эртасига дарсдан келиши билан телефон бўлди. Гўшакни кўтарганди, Журъатнинг овози келди.

— Яхши етиб олдиларингми? — ҳол сўраган бўлди Нодир.

— Биз-ку яхшимиз, ўзингиз қандайсиз? Ўшанда милиция ходими олиб кетганди, тинчликми? — сўради Журъат.

Нодирнинг анжанча ҳазил қилгиси келди.

— Сиз ҳақ экансиз. Пичоқни олмасам бўлар экан. Милиционер роса сўроққа тутди, — деди.

— Ўша ерда сўроқ қилдимиз? — шошилиб сўради Журъат.

— Йўқ, туман милиция бўлимига олиб боришди.

— Протокол тузишдими?

— Ҳа, шундай!

— Бизни ҳам сўрашдими?

— Сўрашди.

— Нима дедингиз?

— Танайман, — дедим.

— Нега келгандинг, дейишмадимиз?

— Дейишди. Пичоқ берган йигит билан ресторанда танишиб қолиб кузатгани келгандим, — дедим. Уни топишадиган бўлди.

— Сизга индамадимиз?

— Эрталабгача олиб қолишди. Тилхат билан қўйиб юборишди. Яна сўроққа чақиришса керак?

— Бизни сотмаганлигингиз ростми?

— Рост.

Журъат — ҳайрият, — деб хайрлашди.

Нодир эртасига «Химки»даги диссертациялар залида ўтириб ишлади. Уйга кеч қайтди. Сизни Рашид Ғофурович деган киши бир неча бор сўради, — деди Ирода. Нодир ечинибоқ ён дафтарига қараб Рашид Ғофуровичга кўнғироқ қилди. Гўшакни кўтариши билан «Тинчликми?», — деб сўради у.

— Тинчлик, — дарҳол жавоб қайтарди Нодир. — Нега сўраяпсиз?

— Ўтган куни меҳмонларни кузатаётганда милиционер олиб кириб кетди, — деган гапни эшитгандим.

Нодир, — хавотир олманг, — деди-да таржимонлик қилганини айтиб берди. Рашид Ғофурович хотиржам бўлди. Нодир эса бу воқеани унутиб юборди.

Нодир Ироданинг яратиб берган шароити, ёрдами туфайли диссертациясини курсдошлари ўртасида биринчи бўлиб тугатиб, кафедра илмий Кенгашига топширди. Ҳимояга қўйилгач, автореферат чиқариш, фикрномаларни тўплаш билан шуғуллана бошлади. Оппонентлардан бири университетда дарс берувчи профессор Владимир Антонович Курчатов эди.

Ҳимояга қариндошлар, дўстлар, касбдошлар етиб келишди. Оппонент сифатида сўз олган Владимир Антонович илмий ишнинг долзарблиги, содда тилда, равон ёзилганлиги, талабаларни ўқитишда қўл келишини таъкидлади. Университет Нодирни ишга таклиф қилишини айтди. Илмий Кенгаш аъзолари бу фикрдан мамнун бўлиб, қўллаб-қувватладилар.

Ҳимоядан сўнг уйда ёзилган тўкин дастурхонга Сайфулло томонидан тайёрланган ош тортилди. Нодирга энг эзгу тилаклар билдирилди. Ўзбекистонлик ёш олимнинг бу ерга ишга таклиф этилиши ўзбек халқига бўлган эҳтиром белгиси эканлиги кўп бора такрорланди. Меҳмонлар тарқалишгач, Нодир балконга чиқди. Тунги шаҳар қиёфасига тикилиб ўйга толди. Ҳимоя арафасидаги кўркув ва ҳаяжондан ҳоли бўлган вужудини роҳатбахш туйғу қамраб олганди. Ўзини ерда эмас, борлиқда учиб юргандек сизди. — Отажон, онажон, орзуларингизни рўёбга чиқардим, — деб пичирлади.

Қобил Мирзаевич, Рашид Ғофуровичларга ухлаш учун ичкаридаги хонага жой тайёрланганди. Уйқулари келмай улар ҳам чиқишди. Доимо хушёр Ирода бурчакдаги журнал столига чой дамлаб чиқиб пиёлалар билан қўйди.

— Ўғлим, Владимир Антоновичнинг фикрига нима дейсиз? — сўради Қобил Мирзаевич.

— Қайдам, бошим қотиб қолди. Институт жўнатса-ю, қолиб кетишим қандай бўларкин? — деб Рашид Ғофуровичга қаради.

— Журъат билан амал талашгунча шу ерда қолганингиз яхши эмасми? — деди Рашид Ғофурович.

— Нега амал талашар эканман?

— Биламан, ҳазиллашдим, — жилмайди Рашид Ғофурович. — Кафедрани бир йил ичида остин-устин қилиб ташлади. Бирдамлик йўқ, «вижир-вижир» гаплар кўпайган. Қайтсангиз, кафедрани сизга топширмақчи эдик. Бундан хавотирга тушган Журъат майда гапларни тарқатишда давом этапти. Аэропортда кузатиб қўйганингиздаги воқеани ҳам «милицияга тушиб юрибди» деб роса овоза қилди. Сиздан ҳақиқатни билгач, тартибга чақирдим. Барибир ёмоннинг яхши бўлиши қийин экан.

— Нима, Журъат борлиги учун институтга қайтмаганим маъқулми? — истехзосини яширишга уринди Нодир.

— Шоир «менинг кимлигимни эл билса бўлди» деганидай, сизни ҳамма биледи. Кези келганда яна бир бор ундан эҳтиёт бўлинг, демоқчи эдим холос, — деди Рашид Ғофурович.

— Мақсадга кўчайлик, — гап бошлади Қобил Мирзаевич. — Кўраяпсизлар, Иттифоқ парчаланиш арафасида.

— Бу нима деганингиз? — саволмуз тикилди Рашид Ғофурович.

— Ҳаммаси аён, — деди Қобил Мирзаевич унга қараб, Ўзбекистон раҳбарияти ўз мустақиллигини эълон қилишга астойдил киришган. Бу ердаги аҳволни эса Нодир биздан кўра яхшироқ биледи.

— Тўғри айтасиз, — деди Нодир. Бошқа республикалар ҳам ўз мустақиллигини эълон қилишлари турган гап. У ҳолда Россия алоҳида давлат бўлиб қолиши аниқ.

— Ана энди ўзингизга келдингиз, — деди Қобил Мирзаевич. Иттифоқ парчалангач, ҳар бир республика ўз иқтисодиётининг заминини яратишга ҳаракат қилади. Россия билан иқтисодий алоқаларимиз ҳар жиҳатдан бир-бирига боғлиқ. Улар билан алоқаларни давом эттиришимиз лозим бўлади. Хорижга йўллар очилгач, Европага Россия орқали чиқишимизга тўғри келади. Сиз фан кишисиз. Бозор иқтисодиётининг назариясини мукамал ўргандингиз. Университетда ишлаганингиз билан сизга ўхшаган назарийчилар амалий ишларга ҳали кўп жалб этилади. Россия иқтисодиёти учун керакли одамга айланасиз. Ўзбекистон ўз йўлидан бориб, иқтисодий бақувват давлат барпо қилиш учун хорижий алоқаларни йўлга қўйиши аниқ. Ўшанда сиз шу ерда туриб, ўзбек халқи учун жон куйдирасиз. Янги технология асосида қўшма корхоналар барпо қилиш, хорижий инвестицияни жалб қилишда фойдангиз катта бўлади.

— Фикрингизга қўшиламан. Халқим учун у ердагидан бу ерда кўпроқ фойдам тегадиган бўлса, қолганим бўлсин, — деди Нодир.

Нонушта пайти бу масала кўтарилганда қайнота-қайноналари Иродага қарашди.

— Сен Андижонни яхши кўрар эдинг, бу ёғи қандай бўлди, гўзалим? — деб жилмайди отаси.

— Андижоннинг олди йигити ёнимда-ку, — деди Ирода. Бек аканинг қарорига келсак, нима ҳам дердим. Эрнинг амри аёли учун вожиб дейишади-ку.

Дарҳақиқат, Ўзбекистон собиқ Иттифоқдошларининг ичида биринчи бўлиб мустақиллигини эълон қилди. Ўзбекистон аталмиш буюк давлат барпо этишнинг ўзига хос ва мос йўли ишлаб чиқилиб, уни амалга оширишга киришилди. Нодир бу орада докторлик диссертациясини ҳимоя қилишга улгурди. Аввалига қўшимча равишда турли фирмаларда маслаҳатчи бўлиб ишлаб юрди. Кейинроқ ўзи фирма ташкил қилди. Тармоқларини кенгайтириб, компанияга айлантирди. Ўзбекистон—Россия қўшма корхоналарини барпо этиш асосчиларидан бири бўлди.

Бизнесини самарали ташкил этишда Ўзбекистон энг ишончли ҳамкори бўлиб келаётир. Бундан ҳар иккала давлат, халқ манфаатдор бўлмоқда. Ирода аёл аталмиш буюк мавжудотнинг нималарга қодирлигини исбот қила олди. Нодир билан елкама-елка турди. Қийинчилик, хурсандчиликни ҳам бирга баҳам кўришди. Бирлашмани малакали ходимлар билан таъминлашни ўз зиммасига олган.

Россия тадбиркорлик ҳаракатида «УзРос» компаниясининг ўзига хос мавқеи ва салоҳияти бор. Иш юзасидан Ўзбекистонга кўп боради. Андижонга ўтиб туради. Гулчеҳранинг икки марта эрга тегиб, ажралишганини эшитди. Йўлини топиб, ўғли Ботир билан учрашади. Моддий, маънавий кўмак беришни тўхтатмайди. Кимдандир қайнотасининг — куёвимиз катта одам бўлиб кетибди. Ўрис хотин бўлармиди? Бир куни Гулчеҳра билан топишади, деганини эшитди. Бунга ҳам анча йил бўлди. Лекин қайнотасининг қандай ҳийлаларни режалаштираётганини билмайди.

Бир қиз, бир ўғил кўришди. Малоҳат технология институтига тайёргарлик кўрмоқда. Муҳаммаджон мактабда ўқияпти. Шаҳар маркази ва четидан уй сотиб олишган. Ўрмон бағрида эса қулинг ўргилсин дачалари бор.

* * *

Нодир Қодирович «Бегим», деган овоздан ўзига келди. Ширин табассум ҳада қилиб Ирода турарди. — Бомдодни ўқиб бўлдим. Болаларни уйғотдим. Жойнамозни йиғиштирмадим. Ибодатингизни тугатишингиз билан қиймали маставани қуяман. Ота-онамлар кутиб қолишмасин! — деди.

Ҳар дам олиш куни фарзандларини олиб қайнота-қайнонасиникига боришади. Уларнинг ўзбекона бу ташрифдан бошлари кўкка етади. Меҳмонларнинг келишини эшитишиб, янада хурсанд бўлишди. — Бизникига ҳам олиб келинглар», дейишди бараварига.

Тунда аэропортга боришга тараддуд кўра бошлашди. — Гўзалим, тайёр бўлдингизми? — деди дам олиш хонасидан чиқиб келган Нодир костюмини кияр экан.

— Улар билан битта машинага сѳмас эканмиз. Алоҳида меҳмонлар учун ажратилган машинангизни ҳам чақириб қўйдим. Сизлар ўғлимиз билан кетиб тураверинглар. Биз Малоҳат билан етиб оламиз, — жавоб қайтарди Ирода.

Самолёт қўниб, йўловчилар кутиш залига кира бошлашди. Иродадан дарак йўқ эди.

— Гулчеҳрани ҳозир кўрсам, танимайман-ку, — ўнғайсизланди Нодир. У-чи, таниб олармикан? Ботир мени танийди-ку, — деб ўртада қаққайиб тураверди. Одамлар ичидан паст бўйли, озғин, рангпар йигит отилиб чиқди-да, — Ота! — деб Нодирнинг бўйнига осилди. Орқасида йўғон гавдасига кийиб олган кофта-юбкаси-ю, гўзаллик салоида ишлов берилган сочи ярашмаган Гулчеҳрани кўрди.

— Ассалому алайкум, хуш келибсизлар! Овоз орқа томондан келарди. Нодир шошиб қайрилди. Билинар-билинемас яшил барг босилган оппоқ адрасдан кўйлак кийган Ирода «оқ капалак»дай учиб ўтди-да, Гулчеҳрани бағрига босди.

2009 йил, ноябр

ДЎСТЛАР ДАВРАСИДА БЕГОНА

Нусратилло даврага кириб келиши билан жўраларнинг барчаси тенг ўрнидан турди.

Тавозе билан юқорига ўтказмоқчи бўлишди.

Нусратилло дув қизарди. — Қандоқ бўларкин, шу ерда ўтиравераман, — деди ўртага қўйилган хонтахта четини кўрсатиб.

— Қўйсангиз-чи, жойингиз йўқолгани йўқ, ўтаверинг тўрига! — деб ёнидаги жойни кўрсатди жўрабоши Тухват.

Фотиҳадан сўнг, Нусратилло ўзига тикилиб турган жўраларига қаради. Ҳеч нарса бўлмагандай, бирма-бир ҳол-аҳвол сўрашишар, даврада ҳар доимгидек руҳ ҳукмрон эди.

Тўлқин ўз бизнеси, Қобил институтдаги, Аҳмадилло банкдаги, Ҳусанбой қурилишдаги, хуллас, ҳамма ўз соҳасидаги янгиликлар, эришаётган ютуқлари, режалари ҳақида навбатма-навбат сўзлар, ўзаро маслаҳатлашишарди. Аҳмадилло ҳар замонда ўртага гап қистириб, суҳбатни ҳазилга буришдан чарчамасди.

Йигирма йилдан ошдики, жўралар шу тахлит гап ейишади. Бир пайтда институтни битиришган. Дастлабки иш фаолиятларини ҳам тенг бошлашган. Ўтган йиллар давомида кимдир катта, кимдир кичикроқ раҳбар бўлди. Баъзилари оддий ходимликдан нарига ўтмади. Қандай лавозимда бўлишмасин бир-бирларини унутишмади. Жўраликка путур етказишмади.

Нусратилло қишлоқда ўсган. Содда, камтар. Ўткир зеҳни, тиришқоқлиги билан ажралиб турарди. Жўрачиликдаги ҳеч қайси бир тадбирдан қолмасди. Жўрабоши уни ҳаммага намуна қилиб кўрсатарди.

Жўралар буни малол олмас, Нусратиллони шаҳардаги бошқа давраларга ҳам етаклашар, кийиниш, катта давраларда ўзини тутишдан дўстона «сабоқ» беришарди. Нусратилло

шаҳарда қадр топди. Амал пиллапояларидан кўтарила борди. Жўраларнинг айримлари ҳам яхши лавозимларга кўтарилишди. Баъзиларининг иши аввалгидек эмас, маълум вақт ишсиз қолганлари ҳам бор эди. Шундай ҳолларда бир-бирларини ташлашмас, ёрдам қўлини чўзишдан чарчашмасди. Ахир, жўрачиликнинг ёзилмаган «темир қонунлари» бор.

Нусратилло жўралари ичида энг катта лавозимга кўтарилди. Жўралар катта гулдаста билан унинг ишхонасига табриклагани келишди. Тушликкача ҳовлида ўтиришди. Котибаси кўнғироқ қилиб, раҳбар уларни қабул қила олмаслигини айтди. Жўралар ноқулай аҳволда қолишди. Гулдастани қабулхонага киритиб юбориб, қайтиб кетишди. Бир неча кун ўтказиб, кечки пайт Нусратиллонинг уйига боришди. Хотини совуқ қарши олди. Анча кутишди. Нусратилло қайтавермади. Узр сўраб кўнғироқ ҳам қилмади. Хотини: — хўжайин ишлари кўплигидан ҳали-бери келолмас экан, — деди.

— Табриклар кўйинг! — деб кўчага чиқишди. Ҳамма жўрабошига қаради: «Ҳафа бўлманлар, лавозими шунақа. Зиммасида катта масъулият. Унинг шу лавозимга кўтарилгани билан фахрланайлик», — деди. Жўралар унинг гапини маъқуллашди.

Кўп ўтмай навбатдаги гапга тўпланишадиган бўлишди. Жўрабоши Усмонжонга:

— Сизнинг ишхонангиз Нусратиллонинг ишхонасига яқин, гапга таклиф қилиб кўйинг, — деди.

Усмонжон қабулхонада узоқ кутди. Нусратиллонинг ҳузурига киргач, жўрабошининг топширигини етказди.

— Нима, сизларга жиддийроқ шуғулланадиган иш йўқми? — дабдурустан саволга тутди Нусратилло.

Усмонжон жўрасининг важоҳати-ю, саволидан ўзини йўқотиб кўяёзди. — Мен сизни ишга эмас, «гап»га айтиб келдим, — жавоб қилди ўзини ўнглаб, кесатган ҳолда.

— Сиз мени гапга боради деб ўйлайсизми?

— Билмадим. Неча йилдан буён бориб юрган гапингиз. Борсангиз нима бўлибди?

– Мени бекорчи вақтим йўқ. Жўраларингизга айтиб қўйинг. Бормайман!

– Жўраларингизга дегандай бўлдингизми ёки менга шунақа эшитилдими?

– Гапни айланторманг. Ёшлигингизда ҳам ўзингизча билагон эдингиз. Шунинг учун ҳам «ўсмадингиз». Ҳали ҳам эсингиз кирмабди.

Усмонжоннинг ранги-қути ўчди. Жаҳлини босди. – Мен сиздан насиҳат эшитгани келганим йўқ, гапга айтмоқчи эдим. Сиз бу амалга энди чиқдингиз. Пастроқ лавозимдаги Аҳмадилло, Абдурафиқ, Кабиржонлар гапни ҳеч қолдиришмайди-ку !

– Уларнинг ишларини тафтиш қилишни бошлашди. Яқинда ҳаммалари ишдан кетишади.

– Мен нима деяпман-у, сиз нима деяпсиз. Уларнинг лавозимларини гапга нима алоқаси бор. Қолаверса, улар сизнинг кўп йиллик гап ейдиган жўраларингиз.

– Гапларда лақиллаб юрмасдан, ишлаш керак.

– Нималар деяпсиз? Биз сиз билан гап еймиз холос. Гапларда лақилламаслигимизни ҳам яхши биласиз.

– Нима, менга ақл ўргатгани келдингизми? Қаерда ўтирганлигингизни унутманг. Ёки навбатчини чақириб ҳайдаб юборайми? Боринг, сизлар билан гап ейишга вақтим йўқ.

Усмонжон яна бирор нарса деса навбатчи милиционер чиқиб келишини сизди. Индамай ўрнидан турди. Эшикни очиб чиқаётиб, орқасига ўтирилди. – Ҳали бу гапларингиз учун кўп афсусланасиз, — деди.

Усмонжон узоқ ўйланди. Ножўя гап қилмаганлигига амин бўлди. Нусратиллонинг амалга «минибоқ» ўзгариб қолганлигидан афсусланди. Эртасига жўраларига – Нусратилло гапга келмас экан, — деб қўя қолди.

– Мени бугун эрталаб чақиртирганди. Суҳбатларингизни қисман айтиб берди. Нима бўлди ўзи? – савол берди Аҳмадилло.

– Ҳеч гап бўлгани йўқ.

– Менга роса насиҳат қилди деди-ку?

– Насихат қилганим йўқ. Ҳақиқатни айтдим.

– Бир бошдан айтинг-чи, нима гап бўлди? – синчковлик билан сўради Тухват.

– Шунақа гаплар денг, — кулди Тухват, Усмонжоннинг гапларини эшитиб.

Ҳамма Тухватнинг оғзига қараб турарди. У бир муддат ўйланди. Ҳанузгача оқ ораламаган қалин, қора сочларини силади. — Дўстимиз тез касал бўлибди-да, — деди.

– Э... қанақасига касал, учрашганимда соппа-соғ эди, — шошиб жавоб қайтарди Усмонжон.

– Тиббиётда бу касалликнинг номи йўқ, — жилмайди Тухват. — Биласизлар, кадрлар иши билан кўп шуғулланганман. Бу мансаб касаллиги. Бу касалликнинг олдини олишимиз керак. Эртагаёқ бориб жўралар номидан гаплашиб келаман.

– Ишхонаси, уйига бориб тополмадик. Усмонжон ҳам ярим кун ўтириб зўрға ҳузурига кирибди. Яхшиси, бизнинг уйга чақирайлик. Унинг уйига ҳам яқин. Келинингиз тайёрлаган «голубци» ни хуш кўради, — гапга қўшилди «ҳамиша баҳор» Раҳимжон.

Бу фикр барчага маъқул бўлди. Тухват, Раҳимжонлар жўралар номидан вакил бўлишига келишилди.

Эртасига Тухват кун бўйи Нусратиллонинг котибасига кўнғироқ қилди. Кечга яқин Нусратилло билан боғланди.

– Раҳимжонларникига бир пиёла чойга таклиф қилмоқчи эдик, — деди салом-алиқдан сўнг Тухват.

– Ҳа, бекорчилар. Гап бугун ҳам давом этаяптими? — киноя билан сўради Нусратилло.

– Гап кеча Қодирникида эди. Биз сизни Раҳимжонларникига таклиф қилаяпмиз. Уччаламиз голубцихўрлик қиламиз.

– Меҳмонга чақирадиганлар ҳам кўпайиб кетди-да ! Нечун меҳмонга чақираяпсизлар? — хавотирлангандай сўради Нусратилло.

– Доим келиб юрган дўстингизнинг уйи. Нега бундай савол бераяпсиз? Меҳмонга эмас, дўстона суҳбатга чақираяпмиз, — деди аранг ўзини босиб Тухват.

Раҳимжон ажабланиб Тухватга қаради. Тухват чуқур

хўрсинди-да, паст овозда «кўраман» деди, «келмайман» демади-ку — деб пичирлади.

Жўралар ярим кечагача кутишди. Нусратиллодан дарак бўлмади. Ишхонасидаги навбатчи «кетган» дейди. Хотини эса, «уйга келмади» деб жавоб қайтарарди.

Бир неча кун ўтгач, бу ерга келмаганлигининг сабаблари очилгандай бўлди. Узоқ йиллар бирга ишлаган, жўрачилик қилган, ҳозирги кунга келиб унинг раҳбарлигидаги бошқармаларни бошқараётган Аҳмадилло, Абдурафиқ, Кабиржонларга яхшиликча ариза ёзиб ишдан кетинглар, бўлмаса бошқача бўлади», — деди.

Абдурафиқ чидаб туrolмади.

— Маъмир Камоловични бўшатмаганим учун жазоламоқчимисиз? — сўради асабийлашган ҳолда.

— Сиз билан ўғил болача келишиб олганмиз. Бўшатмасангиз, ўзингиз ариза ёзасиз, — деганман.

— Ахир, бир йилдан сўнг нафақага чиқади. Ишда ҳеч қандай камчилиги бўлмаса, ўғил болача келишиш кўчадаги суҳбатларга ярашади. Сиз давлат идорасидасиз...

— Бас қилинг! Зўрники тегирмон юргизади, деганини эшитмаганмисиз? Зўр бўлмасангиз ўринни бўшатиб қўйинг.

Абдурафиқ ҳам бошқалардай ўз аризасига биноан неча йиллардан буён ишлаб келаётган вазифасидан бўшади.

Нусратиллонинг навбатдаги кирдикори жўраларни сергаклантирди. У билан учрашиш йўллари қидира бошлашди. Лекин на ишидан, на уйидан топиб бўлар эди. Ҳар хил издиҳом, йиғилишларда учрашиб қолишганида, сўз бошлашмаёқ «жуфтакни ростлашга» ҳаракат қиларди. Нусратилло ишдан бўшатишда «рекорд» ўрнатди. Ўзини ўқитган, дастлабки иш фаолиятида устозлик қилган Тўхтар Хўжамуродовичнинг ҳам аризасини олди.

Жўраларнинг сабр косаси тўлганди. Нусратиллонинг ҳузурига чўрткесар, чапани Аҳмаджонни юборишди. Аҳмаджон кўришиш учун Нусратиллонинг қабулига ёзилишдан бошқа чора тополмади.

— Келинг, — дея қўл чўзиб истамайгина ўрнидан қўзгалган бўлди Нусратилло.

— Анчадан буён кўришмаймиз, — дея жўраларнинг саломини етказди Аҳмаджон.

Нусратилло индамади. Бир неча сония қўлидаги ручкасининг орқа томонини столга урди. — Хизмат? — деди.

— Ҳеч қандай хизмат йўқ, — деди Аҳмаджон. — Кейинги пайтда жўралар, устоз Тўхтар Хўжамуродовичнинг ишдан бўшатилиши...

— Нима демоқчисиз? — гапни бўлди Нусратилло. — Уларнинг ўзлари ариза ёзишди.

— Ёзишдимми, ёздирдингизми?

— Бу сизнинг ишингиз эмас.

— Тўғри, бу менинг ишим эмасдир. Лекин, эл-юрт ўртасида обрў қозонган, айнан сиз билан ош-қатиқ бўлиб келган инсонларга муносабатингиз бизни ўйлантиряпти.

— Сизни, бошқаларни ўйлантирмасин. Барибир ақлларинг етмайди.

— Ие... биз ақлсиз бўлиб, сиз...

— Мен эгаллаган лавозимда ишлаган бўлганларингда билар эдинглар.

— Э... лавозимингиз ўзингизга буюрсин. Бу лавозимда сиздан олдин ҳам ишлаган, кейин ҳам ишлагади. Лекин ҳеч нимадан-ҳеч нима йўқ, энг яқин кишиларингизни бу хилда...

— Ўзингизни ўйласангиз-чи! — яна гапни бўлди Нусратилло. — Неча йилдан буён бир жойда қўним топмайсиз, чунки ёлчитиб ишлай олмайсиз. Агарда менга ўхшаб ишлаганингизда...

— Энди тўхтанг! — деди Аҳмаджон. — Гапимни охиригача эшитмай бўлаверасиз. Мен сиз бўла олмайман, сиз эса мен. Сиздан иш сўраб келганим йўқ. Бундан буён ҳам мурожаат қилмайман. Чунки ишлаб юрган одамларни бўшатаётганлигингизни кўра била туриб менга бирор иш таклиф қилмаслигингизни яхши биламан. Нима мақсадда келганимни сезиб турибсиз. Лекин эшитишни, жавоб қилишни истамаяпсиз. Биз, жўралар сизда пайдо бўлаётган амалпарастлик касаллигининг олдини олмоқчи эдик. Кўриб турибман, касаллик ўтиб кетибди. Энди у сизни

енгади. Вақти келиб бу лавозимдан бўшайсиз. Ўшанда соянгизга салом бериб юрганлар қорасини ҳам кўрсатмайди. Ҳозир-ку ҳамма сизни меҳмонга чақиради, кейинчалик... Билиб қўйинг, булар ҳаммаси ўткинчи. Сиз амалдор бўлганингиздан кейин топган «дўстлар»ингизга маҳлиё бўляпсиз. Жўраларингизнинг дўстлиги беғубор, самимий. Шунинг учун мени бу ёққа жўнатишди. Афсуски, тушунмадингиз. Амалдан тушганингизда, албатта, буни тушунасиз, аммо унда кеч бўлади. Ишдан бўшаганингиздан сўнг гапимизга борарсиз. Нима бўлганда ҳам дўстимизсиз. Сафимиздаги ўрнингизни сақлаб юрамиз.

Аҳмаджон шартта ўрnidан турди-да, «кўришгунча!» — деб хонадан чиқиб кетди. Агар суҳбатларида озгина узилиш бўлса гап яна бошқа томонга бурилиб кетишини яхши биларди.

Минг афсус-надоматлар бўлсинким Нусратилло бундан кейин ҳам кўпчиликка ёмонлик қилишдан чарчамади. Шу лавозимга кўтарилгунча ёмон кўриб, душманам деб, кек сақлаб юрган барчадан ўзича «ўч» олди. Қаҳрли, айтган гапини ўтказадиган «раҳбар» бўлиб танилди. Халқ орасида курашда ғолиб бўлган полвондай қоматини ғоз тутиб юрар, кўришиш учун ўзи қўл узатмаса ҳеч ким узата олмасди. Катта-ю кичикка бир хил киборли эди. «Душманларим»ни олиб ташладим, энди ялло қилиб юрсам бўлаверади, деб ўйлай бошлади. Айш-ишрат, таъмагирлик, порахўрликка муккасидан шўнғиди.

Бу лавозимда ишлаётганлигига ҳали икки йил ҳам бўлмаганди. Эрталаб хизмат машинасидан тушиб, ёз бўлишига қарамай устидан туширмайдиган қимматбаҳо костюмини чап билагига ташлаб, босайми-босмайми? — дея майда қадамлар билан идорага кириб келди. Навбатчи милиционердан хона калитини сўрамоқчи бўлди. Милиционер честь бериш ўрнига: — Бизга калитни бермаслик буюрилган, — деб жавоб қайтарди.

— Нима?! — дея эътироз билдирмоқчи бўлди Нусратилло. Нарироқда турган масъул ходим унга яқинлашди. — Менга махсус тақдимномага асосан, лавозимингиздан бўшатишганингизни айтиб қўйиш топширилган. Ҳозирча

уйга қайтишингиз мумкин. Терговга эса ўзлари чақиршади, — деди.

Нусратиллонинг бошидан қайноқ сув қуйиб юборилгандай бўлди. Бутун бадани ловуллар, хушини бир жойга тўплай олмасди. Бир амаллаб ташқарига чиқди. Машина томон йўналди. Масъул ходим ҳайдовчига бир нималар деди. Ҳайдовчи бош ирғаб газни босди. Нусратилло билагидаги костюми билан хизмат машиналари учун ажратилган жойнинг ўртасида серрайганича бир ўзи қолди.

Ҳайрият, киска вақт ичида катта жиноятлар қилишга улгурмаган экан (устози, дўстларига қилган ҳатти-ҳаракати хиёнат эди). Енгилроқ жазо олди. Кўп ўтмай озодликка чиқди. Жўралар у ишдан тушган куниеқ уйига етиб боришди. Тергов, суд жараёнларида ёнида бўлишди. Оиласидан хабар олиб туришди. Қамоқдан чиққанида ҳам шулар кутиб олишди. Афсуски, у ишдан бўшаганидан буён жўраларидан бошқа ҳеч ким йўқламади. Яқинда кичикроқ бир ишнинг бошидан тутди. Шунча ишлардан сўнг гапга биринчи бор қайтиб келиши...

Нусратилло ҳаёлини жамлаб атрофга разм солди. Гап қизигандан-қизиганди. Ҳеч кимнинг у билан иши йўқ. Аҳён-аҳёнда жўралар: — Нусратилло, дастурхонга қаранг! — деб қўйиб, яна суҳбатга киришиб кетишарди. — Нима, бу ерга овқат ейиш учун келганманми? — ўйларди Нусратилло. Жўралар ҳам унинг суҳбатга қўшила олмаётганлигини сезишяптими? Ўзи гап бошласинми? Нима дейди? Усмонжон, Аҳмаджон билан бўлган суҳбатларни, Тухват, Раҳимжонларни лақиллатгани, устозига, дўстларига қилган хиёнатларини айтиб узр сўрайдими? Бунинг фойдаси борми? Бу ерга таклиф қилганларининг ўзи уни кечирганларидан далолат эмасми? Лавозимда ўтирган вақтидаги бошқа «аҳмоқликлари», қамоқхонадаги ҳаётнинг буларга нима қизиғи бор? Усмонжон, Аҳмаджонларнинг гапларини эслади. — Ҳа, кеч бўлибди! — шивирлади ўзига-ўзи. Нима бўлганда ҳам, гапга келиб турсам бўларкан. Дўстлари билан гаплашадиган гап йўқлиги, улардан маънавий узоқлашиб кетганлигини тушунди. Дўстлари даврасида бегоналигини ҳис қилди. Энди гапга кела олмайди...

Кўп ўтмай, амалдорлигида танишган «янги бойлар» даврасига қўшилиб олди. Улар билан тил топишаман деб ўйлади. Бироқ улар ҳам ўтган вақт мобайнида анча «илгарилаб кетишган», Нусратилло билан суҳбатлашишга мавзу йўқ эди.

Айтишларича, Нусратиллонинг янги жўралар даврасидаги жойи пойгакда бўлиб, гапга қўшила олмай сукут сақлаганча ўтириб, қайтар экан.

МУҚАДДАС ЖОЙ

Аҳмаджон Тошкент ва Кўқондан келган ҳамкорларини уйга таклиф қилди.

— Меҳмонхонага борамиз, деб юрманглар, ҳамма шароит бор! — деди.

— Ў-хў, уйларни боплабсиз! — дейишди меҳмонлар, 8 сотихли ҳовлига айлана қилиб қурилган уйларга ҳавас билан боққанларича. — Ўзингиз, болаларингиз, неварачевараларингизга буюрсин! — деди меҳмонлар орасидаги ёши улугроқ Зокиржон ака.

Аҳмаджон меҳмонларни энг замонавий анжомлар билан безатилган уйларга эмас, ҳовлининг тўридаги атрофи ўралган очиқ айвонга бошлади. Айвон чамаси бундан 50 йил аввал қурилганлиги кўриниб турарди. Эшик, дераза, поли бўялган, деворлари оқланган бўлса-да, эски русумдалигини илғаб олиш қийин эмасди. Полдан ярим метр кўтарилган ёғоч супада охори тўкилган эски шолча, тўшак, ёстиқлар. Ўртада хонтахта. Деразага шу антиквар буюмлар офтобда униқмасин дейилганми, қалин матодан парда илинган. Меҳмонлар ўрнашиб олишгач, Аҳмаджонга тушунмагандай тикилиб қолишди. У: Шу жойда бир дуо қилайлик, кейин меҳмонхонага ўтамиз! — дея Зокиржон акага юзланди. Қисқагина дуо қилинди. Ҳамма юзига фотиҳа тортди. — Аҳмаджон ука, бир нарса сўрасам кўнглингизга олмайсизми? — сўради Зокиржон ака ўсмоқчилаб.

— Бемалол! Нега кўнглимга олар эканман? — қўли кўксида жилмайди Аҳмаджон.

— Бизни меҳмонхонага эмас, бу жойга етаклаганлигининг сабаби борми? Фақат мен эмас, бошқалар ҳам қизиқишаётган бўлса керак.

— Тўғри! — деб маъқуллашди ўтирганлар.

Аҳмаджон айвонда биринчи бор ўтиргандай, ҳар бир жиҳозга тикилди, оғир хўрсинди. Бирдан чехраси ёришди:

— Бунинг тарихи узоқ. Меҳмонхонага ўтайлик, айтиб бераман! — деди.

— Қизиқтириб қўйдингиз. Шу ерда айтиб бера қолинг! — Зокиржон аканинг даъватини атрофда ўтирганлар ҳам қувватлашди.

— Бунга кўп йиллар бўлди, — гап бошлади Аҳмаджон. Оилада беш нафар фарзанд эдик. Уч қиз, икки ўғил. Мен бош фарзанд эдим. Дадам фабрикада оддий ишчи бўлиб ишларди. Онам дўппи тикиб сотарди. Мактабни битириб фабрикага ишга кирдим. Сиртдан ўқидим. Оддий ишчиликдан аста-секин цех бошлиғи бўлдим. Шу йили дадам кўкқисдан вафот этди. Мен уйланишга улгурмаган, укаларим ҳали кичкина эди. Рўзгор юки елкамга тушди. Дадам ишлаётганида билинмас экан. Биргина менинг маошим билан рўзгор тебратиш қийинлигини тушундим. У пайтларда ҳозиргидек бозорда эмин-эркин савдо қилиб бўлмасди. Хунармандлар кўкармасди. Ҳали ОБХСС, ҳали молия дегани изингдан тушар, пешона тери эвазига тайёрланган маҳсулот — социалистик мулкни талон — тарож қилиш деб баҳоланарди. Бир неча марта бор йўқ бойликларимиз мусодара қилинди. Онам кўрқа-писа бурчакда биқиниб бир неча дўппи сотишни аранг уддаларди. Уйландим. Икки қиз, бир ўғил кўрдим. Укаларим бирин-кетин мактабни битира бошлашди. Уларни ўқитишга имкониятимиз йўқ эди. Каттасини фабрикага ишга олиб кирдим. Бири онамга ёрдамлаша бошлади. Бошқаси чеварга, укам дурадгорга шогирд тушди.

Онам билан ҳар оқшом, шу жойда ўтириб оила бюджетини тўлдириш ва сарф қилиш ҳақида маслаҳатлашардик. Пулни қўлнинг кири дейишади. Қўлимизга тушган пул кир бўлишга

улгурмасдан бизни тарк этарди. Биримиз икки бўлмасди. Онамга хафа бўлардим.

— Рўзгорни бекорга гор дейишмайди. Уни тўлдириш осон эмас. Сен нафақат рўзгор тебратаяпсан, сингилларинг, уканг фарзандларингнинг ҳаётини ҳам изга солаяпсан. Дадангнинг вазифаси сенинг зимманга тушди. Сабр қил, ўғлим! Бу савоб ишларингнинг ажрини яратганнинг ўзи беради! — дерди.

— Онангиз ҳақ эканлар. Кимсан Аҳмаджон савдогар бўлиб танилдингиз-ку! — деди шошиб кўқонлик ёш тадбиркор Баҳодир.

— Бу ёғини эшитинглар! — давом этди Аҳмаджон. Амал-тақал қилиб сингилларимни турмушга чиқардик, укамни уйладик. Ўртанча синглимнинг рўзгори бўлмади. Куёви нобоп чиқди. Икки нафар боласи билан қайтиб келди. Укамнинг фарзандлари ҳам кўпая борди. Ҳаммамиз бир ҳовлида яшаймиз. Ўша йиллардаги қийинчиликларни таърифлашга тилим ожизлик қилади.

— Мана, кўрмагандай бўлиб кетибсиз! — деди Зокиржон ака.

— Шунақа дейсиз-у, у кунларни унутиш осон эмас. Ҳамон кўз ўнгимда туради, — дея оғир тин олди Аҳмаджон. — Собиқ Иттифоқнинг парчаланиши бир муддат ҳаммани гаранг қилиб қўйди. Иқтисодий алоқалар узилиши билан фабрикада иш тўхтади. Тўғрироғи, алмисоқдан қолган ускуналар ёрдамида ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар бозор иқтисодиёти талабларига дош беролмади. Яхшиямки, ишбилармонлик ва тадбиркорликка кенг йўл очиб берилди. Ҳамма ўзини бозорга урган йиллар эди. Онам гап очиб қолди.

— Ўғлим давлатнинг сиёсати шу бўлса, савдогарчилик шарафли касб бўлиб қолади. Савдогарчилик қилмайсанми?

Чўчиб тушдим. — Ишлаб чиқариш технологияси мутахассиси бўлсам. Қандай савдо билан шуғулланаман? — дедим.

— Институтни битирганлар ҳам шуғулланаяптику!

— Уларни билмадим. Лекин менинг қўлимдан келмайди.

— Келади! Мен турибман. Бу кунларни қанчалик орзиқиб кутганлигимизни биласанми? Барча барака — савдода. Ҳалол

ишлаб, хиёнат кўчасига кирмасанг бўлди. Худо ҳоҳласа, кўплар қатори ишинг юришиб кетади.

— Дастмойяни қаердан оламан? — Ажабландим онамнинг кўзларига қараб жовдираганча.

— Нариги маҳалладаги Козимжоннинг онаси билан гаплашдим. Ўғли хорижга бирга олиб кетишга рози бўлибди.

— Хорижга?

— Ҳа! Туркия, Хитой, Ҳиндистонга бориб товар олиб келасизлар.

— Қайси пулга?

— Пул керак эмас. Ёрдамчи бўлиб борасан. Ишингга яраша ҳақ тўлайди. Маълум маблағни жамғаргач, мустақил иш қилсанг бўлаверади.

— Кўйсангиз-чи! Козим писмиқни биламан. Ўшанга югурдак бўламанми?

— Ҳар бир касбни ибтидосидан бошлаш лозим. Ижиргансанг, ўргана олмайсан. Писмиқ деганинг ишига пухта савдогар. Онаси — узоқ йиллик дугонам. Ҳозир салмоқли айланма маблағга эга. Деярли ҳар ҳафта хориждан товар олиб келиб тарқатади. Ҳемириси йўқ сендай одамни ёнига олганига шукр қилмайсанми?

Бу гаплардан сўнг бошқа иложим йўқлигини тушундим. Рози бўлдим. Онам шу ерда ўтириб узоқ дуо қилди. Козим акага учрадим. Хорижий паспортим тайёр бўлгунига қадар у буюрган ишларни бажариб юрдим. Келган товарларни қабул қиламан, тарқатаман, насияга берилганларининг пулини тўплайман, хорижга жўнатиладиганларини тайёрлайман. Топшириқларни сидқидилдан бажарар, бирор сўмга хиёнат қилмасдим. Козим ака бир неча ой яхшигина ҳақ бериб турди. Паспортимнинг тайёр бўлиши негадир чўзиларди.

Бир оқшом уйга келсам, орқамдан Козим ака кириб келди. Онам уни шу жойга таклиф қилди. — Малика опа, берган тарбиянгиз учун раҳмат! Нега сафарга олиб бормаётганимга ҳайрон бўлгандирсиз? Синаб олдим. Паспорти менда турибди. Эртага бирга бориб, паспорт столига топширамыз. Агар айнимай, ўзини шундай тутса яхшигина савдогар чиқади! — деди Козим ака.

— Раҳмат, ўғлим! — деди онам. Ёши қирққа қараб кетгани билан савдо учун ҳали гўр-да. Ўзингиз тарбиялаб берасиз.

— Эҳ, опагон! Савдога илашмоқчи бўлганларнинг кўпини кўрдим. Ахир, унинг ёзилмаган қонунлари бор. Унга амал қилмаганлар бу касбнинг дарвозасини тақиллатган бўладилару, ичкарига кира олмай қайтиб кетишади. Биласиз, савдода асосий мезон ҳалоллик. Кўпчилик бирданига бешала бармоғини оғзига тиқишга ҳаракат қилади. Битта бармоқ билан қониқишмайди. Аҳмаджон ҳалол, сабрли йигит экан. Иншооллоҳ, мақсадларига эришади!

Хориж сафарлари мароқли ҳамда машаққатли эди. Мароқлилиги — кўрмаган жойларингни кўрасан. Машаққатини мен айтмасам ҳам, яхши биласизлар. Ўша йиллари ҳозиргидек товарни топиб, юклаб, жўнатиб юборувчи фирмаларнинг хизмати йўқ эди. Бу ишларни оёғимиз билан юриб, қўлимиз билан бажарардик. Саксон, юз килограмм келадиган қопларни елкамга олганимда кўзимдан тирқираб ёш чиқиб кетарди. Аста пичирлардим. Энди давлатга боқимандалик йўқ. Ишлаган, изланган одам ютаверади. Савдогарчилик касбини танладингми, чидайсан!

Икки йилда дурустгина сармоёга эга бўлдим. Хорижга Козим ака билан борсам-да, унинг маслаҳатига биноан ўз маблағимга товар олишни бошладим. Аммо ўзимни ҳамон савдогар деб ҳисоблай олмасдим. Козим аканинг этагини қўйиб юборишдан чўчирдим. Бир куни эрталаб онам оқшомда Козим ака ташриф буюришини айтди. Астойдил бозор қилиб келдим. Дид билан дастурхон безадик. Козим ака мустақил савдогарчилик қилса бўлаверади! — деб фотиҳа берди. Онам унга тайёрлаб қўйган сарполарни олиб чиқиб дастурхонга қўйди.

— Энди кичкина ўғилни берасиз! — деди Козим ака. Укамни чақирдик. Эртадан бошлаб уни ёнига олишини айтди. Бу расм-русумлар ҳам айнан шу жойда бўлди.

— Шуларни эслаб қолганингизга қойил! — деди меҳмонлардан яна бири, пастак бўйли Содиқжон.

— Буларни ёддан чиқариш гуноҳи азимдир, — деди Аҳмаджон. Сизлар ҳам савдогарсизлар, билиб қўйинглр,

деган оҳангда. — Илгари олиб келинган товарларни Козим аканикидан тарқатардик. Маълум бир тизим яратилганди. Энди товарларни уйга олиб келишимга тўғри келди. Мана шу айвонда ўтиргани жой қолмасди. Товарларим сотила бермасди. Айланма маблағим салмоғининг ўсиши пасайди. Онам хуноб бўлаётганимни сизди. — Кўриб турибман диққат бўлаяпсан, — деди бир куни мана шу жойда ўтириб, — дея очиқ айвонга ишора қилди. — Инсон учун яратилган нарсалар инсонга етиб боради. Бунинг учун вақт керак. Ҳамма товарларинг сотилиб кетади. Жиғибийрон бўлаверма!

— Онажоним-ей, кўнглимни кўтарасиз-да. Шунча товар қачон сотилади-ю, қачон яна хорижга жўнайман, — дедим бошимни сарак-сарак қилганча.

Онам маъноли жилмайди. Козим акангдан ўрганмаган нарсаларинг бор экан-да? — деди.

— Бу нима деганингиз? — дея ажабландим.

— Товар харид қилишда мавсумни ҳисобга олиш керак. Баҳор эшик қоқаяпти-ю, қишлик нарсаларни олиб келибсан. Ҳар галгидан арзонроқ тушганига қизиққан кўринасан. Улар қолдиқ бўлмаслиги учун шу йўлни тутишган. Сен бунга лаққа тушгансан. Энди бир қисмини кўзлаганингдан кўра арзонроқ сотиб, пулингни айлантириб турасан. Қолган қисми кузга бориб сотилади.

Онам билан маслаҳатлашмай хато қилганимни англадим. Бозорнинг талабини билганига қойил қолдим. Узр сўрадим.

— Ҳечқиси йўқ, — деди онам. — Ҳамма ҳам хато қилади. Лекин бу хато қайтарилмаслигининг олдини олиш муҳим. Ишончим комил. Савдонинг хадисини шунақаям ўзлаштирасанки, бошқалар сенга ҳавас қилишади. Унутма, отангнинг ўрнига қолган оила устуниси сенсан!

Кейинчалик савдо ишларимни шу жойда ўтириб онам билан бамаслаҳат амалга ошира бошладим. Ишим юришиб кетди. Бозордан дўкон сотиб олдим. Катта миқдордаги товар айланмасига эга бўлдим. Шаҳардаги асосий товар таъминотчиларидан бирига айландим. Укам ҳам Козим ака раҳнамолигида ўз йўлини топишга эришди. «Обороти» дан ошишиб ҳовли сотиб олди. Уйда ўтирган синглимни

ҳамкасбларимдан бирининг укасига узатдик. Бахтли ҳаёт кечиришаяпти. Фарзандларим институтларга киришди. Ўғлим ўқиш билан бирга менга ёрдамлаша бошлади. Бир кун онам ҳисоб-китобингни қилиб ол, устозингни йўқлаб келамиз! — деди. Онам Козим акага уй-жойларни янгиламоқчи эканлигимизни айтди. Анграйиб қолдим. Козим ака молиявий ҳолатимни суриштирди. — Бўлади! — деди. Фақат қурилишга фойда ҳисобидан сарфланг. Дастмоега тегманг. Қурилиш чўзилса ҳам майли, — деб уқтирди.

Ҳовлига кираверишдаги ўнг томонда бўш турган жойларга уй қуришни бошладик. Кейинчалик эски уйларни бузишга киришдик. Онам бош-қош бўлди. Беш йил кўз очиб юмгунча ўтиб кетди. Шу ерда ўтириб режалаштирган ишларимиз поёнига етай деб қолганди. Орқадаги уй билан ушбу айвонни бузиб, янгиласак кифоя эди. Онам бир неча кун иситмалаб ётган бўлди-ю, тўсатдан вафот этди. Кутилмаган ўлим мени тамоман эсанкиратиб қўйди. Кейинроқ бир нарсани илғадим. Айвонга келиб ўтирсам кўнглим хотиржамдек эди. Онам меҳр тўла нигоҳи билан менга қараб тургандай бўлаверарди. Савдо билан боғлиқ ишларимни шу ерда ўтириб мушоҳада қилишга одатландим. Ўтириб-тураётганимда онам дуо қилаётгандай, маслаҳат бераётгандай туюлаверади. Бир камбағал одамнинг бойиб кетганлиги, кўчага чиқиб-кираётганида бой бўлишидан аввал ким бўлганлигини эслатиб туриши учун дарвозахонасига эски чоригини илиб қўйганлиги ҳақидаги ривоятни эшитгандим.

Ичкаридаги мана бу уйни ҳам бузиб, янгиладим. Аммо айвонни қолдирдим. У аввало онамни ёдимга солади, руҳий мадад беради. Қолаверса, «Аҳмаджон савдогар» бўлишдан аввалги ҳаётимни эсимдан чиқармаслигимга туртки бўлади. Уйимга келганки меҳмонни шу ерда кутиб, кузатаман! Бу жой мен учун муқаддас ҳисобланади.

— Раҳмат! — деди Зокиржон ака. Ҳаммамизга сабоқ бердингиз.

Зиёфат алламаҳалгача давом этди. Нонуштадан сўнг меҳмонлар кетишга чоғланишди. Фотиҳа учун ҳеч ким ҳеч нарса демаса-да, айвонга — муқаддас жойга жамулжам бўлишди.

НАЗАР

Аҳад ака нафақа ёшига етай деб қолди. Саломатлиги аввалгидай эмас. Врачлар пиёда юришни тавсия қилишди. Хизмат машинасидан воз кечиб, ишга пиёда бориб келишни одат қилиб олди. Ўғли — дада, уйда янги «Нексия» бўлсаю, пиёда юрасизми, ўзим олиб бориб қўяй, деса ҳам кўнмайди.

Эрталаб ҳамма бирдай ишга, ўқишга шошади. Айниқса, Аҳад ака кесиб ўтадиган турар-жой даҳаси ниҳоятда гавжум. Ҳар куни йўлакдан катта тезликда «МАТИЗ» машинаси ўтиб кетаётганлигини кузатади. Рулда 30 ёшлардаги йигит. Ёздаку, пиёдалар шошиб «МАТИЗ»га йўл беришарди. Қишга келиб атрофдагиларга лой, сув сачратиб ўта бошлади. Аҳад аканинг бунга гаши келди. Танбеҳ бериш ниятида машинани бир неча бор тўхтатмоқчи бўлди. Лекин ҳайдовчи ўша тезликда парво ҳам қилмай ўтиб кетаверди.

Бугун ўша машинани спорт мажмуаси ёнида турганига кўзи тушди. Машина ёнига келди. Рулдаги йигит машинани ўт олдиришга чоғланарди. Аҳад аканинг яқинлашаётганлигини кўриб, машинадан тушмай эшикни очди-да, савол назари билан ўқрайди.

— Ассалому алайкум! — деди Аҳад ака.

— Ҳа, — деди йигит саломга алиқ ҳам олмай. — Тўхтамаганимни юзимга солмоқчимисиз? Ўғлимни спорт мактабига олиб келаман. Тўхтаб сиздақаларни олишга вақтим йўқ.

Аҳад аканинг кўнгли хижил бўлди.

— Ўғлим, аввало саломга алиқ олиш керак. Кейин отангиз тенги одам билан гаплашганда машинадан тушинг. Қолаверса, мен сизни машинангизга чиқариб олинг, — деб тўхтатганим йўқ.

— Бўлмаса нимага тўхтатар эдингиз?. Галстук тақиб юрмасдан ёшлиқда пул топиб, ҳозир машина миниб юриш керак эди-да.

Аҳад аканинг жаҳли чиқди. Ўзини босди.

– Ўғлим, қулоқ солинг. Мен сизни тартибга чақирмоқчи эдим, холос. Ҳар куни гавжум йўлдан катта тезликда ўтасиз. Бу — турар жой даҳаси бўлса. Йўл — тор. Пиёдалар аранг қочиб, йўл беришади. Ҳозирги қиш кунларида ҳаммага қор, ёмғир сувларини сачратаяпсиз. Энг ачинарлиси, бу тезликда фалокат юз берса нима бўлади? Машинада ўғлингиз ҳам бўлар экан.

– Бу йўл ёқмаса, бошқасидан юринг, — бақириб ўрнидан турди йигит. Олдин менга ўхшаб машина олиб мининг. Кейин қайси тезликда, қандай юришни бошқаларга ўргатасиз.

– Санамай саккиз деманг, ўғлим. Мен бу ердан ўтадиган юзлаб одамларни, қолаверса, сизнинг оилангизни ўйлаб гапираяпман. Катта одамнинг гапига нописанд бўлманг! Ахир назар деган тушунча бор. Элнинг назаридан қолиш яхшиликка олиб келмайди.

– Назар, назар, дейсиз. Сизга ўхшаб ақл ўргатадиганлар кўпайиб кетди. Сиз биринчиси эмас. Назарингиз ўзингизга сийлов. Мен шу йўлдан хоҳлаган тезликда юраман. Қочинг йўлимдан!

Йигит шундай деб машинага ўтирди-да, газни босиб, ҳар доимгидан-да юқори тезликда «учиб» кетди.

Аҳад ака «астафидуллоҳ денг, ўғлим» демоқчи бўлди-ю, айтмоқчи бўлгани бўғзида қолди.

Кунлар кетидан кунлар ўтди. Йигит машина бошқаришни ҳар куни шу алпозда давом эттирарди. Йўлда кетаётган ёш ҳам, қари ҳам ундан норози бўлар, баъзида «ҳа, бўйгинанг узилгур, балонинг ўқига гирифторм бўлгур, яшамагур» деган қарғишлар қулоққа чалинарди.

Қишнинг охириги кунлари эди. Кечга бориб изғирин кучайди. Туни билан ёққан қор туфайли йўллар ойнадай йилтирайди. Қорнинг тўхташидан дарак йўқдай. Аҳад ака сирпанчиқ йўлдан эҳтиётлик билан ишга отланди. Турар-жой даҳасининг ўртасига келганда узоқдан катта машина ёнида тўпланиб турган одамларга кўзи тушди. Уларга яқинлашди. Кўп қаватли уйлар орасидан чиқиб келаётган

ахлат ташувчи машина йўлнинг ўртасида тўхтаб қолганди. Унинг белига келиб урилган «МАТИЗ» автомашинасининг олд қисми мутлақо йўқ бўлиб кетганди.

«МАТИЗ» катта тезликда келаётган экан. Қаттиқ урилибди. «Тез ёрдам» етиб келганда рулдан суғуриб олинган ҳайдовчи ўлиб бўлган экан.

Аҳад ака тўпланиб турганларнинг бири айтган бу сўзлардан сапчиб тушди. Чўчиб, «МАТИЗ»нинг орқасидаги рақамига қаради. Кимдир уни газета парчаси билан тўсиб қўйибди. Шамол бехосдан газета парчасини қўтарди. Аҳад ака истамайгина машина рақамига қаради. Бу — ўша машина эди.

БОЛА БЎЛГАН ОТАХОН

«Питак»да автомашиналар кўп-у, Тошкентга борувчилар йўқ эди. «Нексия» йўловчиларга тўлгунча анча кутишга тўғри келди. Тўртинчи йўловчи 3 ёшлар чамасидаги болани кўтариб олган аёл бўлди. Уни ҳарбий кийимдаги йигит кузатиб қолди.

Машина кўзғалиши арафасида олдинги ўриндикда ўтирган мўйсафид дуога қўл очди.

— Сафаримиз бехатар бўлсин! Ўзимизни Яратганнинг, Довуд пиримнинг паноҳига топширдик!

...Аёлнинг тиззасида кетаётган бола йиғлай бошлади. Онаси овутишга киришди. Бироқ бола овуниш ўрнига чинқиришга ўтди. Орадан 20 дақиқа ўтса-да бола йиғлашдан тўхтамади.

— Э бўлди-да! Қулоқ керак бўлса кесиб берайликми? — ўшқирди орқа ўриндикдаги киши.

— Жим бўл-е! — унга қўшилди яна бир йўловчи.

Бола уларнинг «важоҳати»дан кўрқиб кетдими, овозини янада баландлатди.

Ҳайдовчи ҳам «пичоқ бориб суякка қадалгандай» алпозда ўшқирди.

— Ўчир овозингни! Бўлмаса машинадан тушириб юбораман!

Бола дағ-дағ қалтирар, онасининг бағрига ёпишиб, аввалгидан-да чинқириб йиғларди.

Ҳайдовчи тормозни қаттиқ босди. Машина чийиллаб тўхтади. Бу пайтда Қўштепага етай деб қолишганди.

— Шу аёлни боласи билан тушириб юборайми? — юзланди йўловчиларга.

— Болали аёлни йўлда қолдириб кетасизми? — сўради жим келаётган мўйсафид.

— Нима, Тошкентгача шу аҳволда кетамизми? Жинни бўлиб қолиш мумкин, — ўшқирди ҳайдовчи.

Бошқалар ҳам унинг гапини маъқуллашди. Бечора аёл машинадан тушириб юборишидан қўрқиб, қалтирар, боласининг йиғиси «авж парда»га чиққанди.

Мўйсафид жилмайиб орқага ўтирилди.

— Бу ширин бола ўғилми, қизми? — сўради онасидан.

— Қиз! — жавоб берди йиғлаб юборишга тайёр аёл.

— Исми нима?

— Диёра.

— Сизларни кузатиб қолган йигит Диёранинг дадасимиди?

— Ҳа!

— Диёра қиз! Дадангиз сизни жуда яхши кўрар экан. Кейинги машинада етиб боришини менга айтди. Бунинг учун сиз йиғламаслигингиз керак. Бўлмаса, мен ҳозир телефон қилиб, дадангизга келмай қўяверинг, Диёра барибир йиғлаяпти дейман, — деди-да қўл телефониинг рақамларини термоқчи бўлди.

Диёра йиғидан таққа тўхтади. Бир онасига, бир уни овутаётган мўйсафидга қаради.

— Тўғри айтаяпманми, келин?!

— Тўғри! — деди ҳангу манг бўлиб қолган Диёранинг онаси.

— Энди онаси сумкадаги нарсалардан беради. Еб олиб, Тошкентга боргунча ухлайди.

Аёл шоша-пиша сумкасини очиб, целлофанга ўралган печенье олди.

— Мана буларни еб олсанг, чой ҳам бераман, — деди Диёрага. Қизча индамай нарсаларга қўл узатди.

— Қани, ўғлим! Чиқинг! Ҳайданг машинани! — воқеани

тинчгина кузатиб, қотиб қолган ҳайдовчини сергаклантирди мўйсафид.

Машина йўлга чиқди. Ҳеч ким миқ этмасди.

— Менинг ҳам невараларим бор. Исмлари Зиёла, Висола! Уларга жуда ақли бир қиз билан машинада бирга кетдим. Исми Диёра экан. Ундан ўрнак олинглар! — дейман, — деди мўйсафид. — Хоҳласангиз, Андижонга қайтгач, меҳмонга таклиф қиламан. Бирга ўйнайсизлар...

Диёра пакетдан печенье олди-да, мўйсафидга узатди.

— Меҳмонга чақирганингизга олдин сизни меҳмон қилмоқчи бўляпти, — қувониб деди онаси.

Ҳамма баробар кулиб юборди.

— Отахон, узр! Қизишиб кетибман — деди ҳайдовчи.

— Бизни ҳам кечиринг! — дейишди орқа ўриндиқдагилар.

— Отахон, сеҳргармисиз! Бир зумда овутдингиз-қўйдингиз, — деб орага гап қўшди кўринишидан анча енгил тортган Диёранинг онаси. — Ҳатто дадасининг эртага ортимиздан етиб боришини ҳам топдингиз-а?

— Эҳ, болаларим! — деди отахон. — Ҳеч қандай сир йўқ. Бола билан мулоқот қилганда бола бўлиш керак холос. Бу ҳақиқатни асло унутманглар.

Диёра отахонга талпинди. Кўп ўтмай унинг кучоғида ухлаб қолди.

Машинадагилар ширин суҳбат асносида Тошкентга қандай етиб келганларини билмай ҳам қолишди.

ҚУДАЛАР

Фарруҳбек шу ёшга кириб бирор жойи оғриганидан нолимаганди. Кейинги пайтда ўқтин-ўқтин бели панд берадиган бўлиб қолди. Турса ўтиролмайдди, ўтирса туролмайдди. Иш билан бўлиб даволанишга вақт топа олмайдди. Навбатдаги оғриқ шифокорга етаклади. Касалхонада ётмасангиз бўлмайдди. Якуний ташхис қўйиш учун қатор таҳлиллар зарур дейишди. Дард жонидан ўтганлигидан розилик беришга мажбур бўлди.

Йўлланмани қудаси ишлайдиган шифохонага беришди. У бошқа бўлимда бошлиқ бўлиб ишларди. Жойлашаётиб уни рўкач қилишни истамади. Даволовчи врачга ҳам ҳеч нарса демади. Безовта қилмайин, деди.

Дадасини ташлаб кетган Шохрух ишдан қайтибоқ овқат олиб касалхонага шошди. Невараларингиз опоқ дадам ишдан келмаяпти-ку? — деб тинчитишмаяпти, дея нолиди дадасига.

— Олиб келавермабсан-да — деди Фарруҳбек.

Эртасига хотини, келини, ўғли, қиз ва ўғил набиралари машинани тўлдириб келишди. Набиралар шодлигининг чеки йўқ эди. Фарруҳ ака икки нафар қизини узатган, ўғли билан қолганди.

— Буларни ҳар куни олиб келмасанг, мен ҳам чидамайман, — деди Шохруҳга.

Мусулмончиликдаги энг савоб ишлардан бири касални йўқлашдир. Қариндош-уруғларнинг кети кўринмасди. Ҳаёти давомида биринчи бор касалхонага тушган Фарруҳбек ҳижолатчиликдан ўзини қўярга жой тополмас, сизларни овора қилиб қўйдим-да, дейишдан чарчамасди. Шу тахлитда беш кун ўтди. Узоқдаги қудалари ҳам келиб кетишди. Кўргани келган хотини чидамади. Келинингининг дадаси хабар олдимиз? — деди ўзини аранг босиб.

— Ишлари кўпдир. Қолаверса, мен ҳам унга қуда эканлигимни ҳеч кимга билдирмадим. Балки эшитмагандир.

– Қизлари билан ҳар куни телефонда гаплашиб туришадику! Келиннинг ўзи ҳам кун ора бу ерга келяпти. Ўглингиз ювошда. Ота-онангиз дадамни кўриб қўйишсин, дея олмаётгандир. Биз шаҳарнинг нариги томонидан келаяпмиз. Уларники шифохонанинг рўпарасида-ку? Эркак қудангиз иш билан банд бўлса, уйидагилар-чи? Шунақаям билимсиз бўлишадими?

– Аяси, гап шу ерда қолсин. Шохруҳни ҳам диққат қилманг! Қуда томоннинг кўргани келиши билан бирор нарсა ўзгарармиди?.

– Сизни ҳеч тушунмайман. Ўзингизга ўзингиз қарши чиқасиз.

– Бу нима деганингиз?

– Ахир, нариги қудаларингизникида бирор маросим бўлса учиб борасиз. Ўзлари тугул қариндошлари касал бўлса ҳам бир неча бор хабар оласиз. Қиз берган одам пастроқ туради, дейсиз. Булар ҳам қизини беришган-ку! Ёки бизни менсишмаяптими? Худога шукр, кўтариб келадиган нарсаларига муҳтожлигимиз йўқ.

– Қудачилик нозик масала. Балки бунақа ишларни тушунишмас. Бу қудаларимизнинг биздан анча ёш эканликларини ҳам унутманг. Бундан буён тўйлар қилишади. Қудачилик нима эканлигини тушунишади. Гапирсангиз, гап кўпаяди. Ҳаёт ҳамма нарсани ўз ўрнига қўяди. Яхшиликни ўйлайверинг!

Шу куни йўқлаб келган ҳамкасблари орасида Мухторжон ҳам бор эди . У ишхонадаги яқин дўсти. Ўглини уйлашдан олдин Фарруҳбекка маслаҳат солганди.

– Келин топгандай бўлаяпмиз. Унинг дадаси сизнинг қудангиз ишлайдиган шифохонанинг жарроҳлик бўлимида ишлар экан. Малол келмаса, қиз, унинг оиласи ҳақида у кишидан суриштирсак деганди. Биргаликда келиб суҳбатлашганди. Ижобий баҳодан сўнг, шу кунидея янги қуда билан учрашишган, кўп ўтмай тўй бўлганди. Шундан буён тўрттала қуда апоқ — чапоқ бўлиб кетишганди. Тўй ва маросимларда бир-бирларини эсдан чиқаришмасди. Шу боисданми, қудасини сўради.

– Яхши ишлаб юрибди. Ҳар куни хабар олади бечора. Бунақа қилаверманг. Ишингиз қолиб кетади, десам ҳам кўнмайди, деди сир бой бермай Фарруҳбек.

– Ҳа, энди, қизини чиройли олиб ўтирганингиздан кейин хабар олади-да. Ахир эскилар қизинг тушган маҳалланинг итига ҳам салом, бер! – деб бекорга айтишмаган, – деди Мухторжон.

Фарруҳбек ичидан зил кетгандай бўлди. Хотиним айтганидай итчалик ҳам қадрим йўқми? – деган нидо томоғига қадалди. Бир ютиниб бартараф қилди. Яхшилик афзал, деган фикри ҳар доимгидек устун келди. – Биласизку, у киши билан қуда эмас, ака-укамиз, деди.

– Шунинг учун ҳамма сизларни ҳавас қилади-да. Бекорга сизларнинг изингиздан кетмаяпмиз, – фахр билан оғзини тўлдириб гапирди Мухторжон. – Ҳавас қилганлар муродига етсин! – деди Фарруҳбек. Мухторжон унинг қудасини мақтаб, ёниб – жўшиб гапирди.

Мухторжон қайтаётиб, шерикларидан изн сўради.

– Шу ерга келганда қудамни кўриб кетмасам бўлмас, – деди. Улар очиқ ҳавода ўтириб туришадиган бўлишди. Мухторжон қудаси билан анча отамлашди.

– Нечук биз томонларга йўлингиз тушибди? – сўради Мухторжондан.

– Шифохонага касал кўргани келади-да.

– Ким ётибди?

– Фарруҳбек!

– Қайси Фарруҳбек?

– Омонжоннинг қудаси-да.

– Қачондан буён?

– Беш кун бўлди.

– Жуда ҳунук бўлибди-ку. Шунча кун ўтиб кўриб қўёлмабмиз. Омонжон билан ҳар куни эрталабки йиғилишда учрашамиз. Бирор оғиз айтмади.

– Иш билан бўлиб, ёдидан кўтарилгандир-да.

– Шундай дейсиз-у, ишни топса бўлади.. Аммо одам топилмайди. Сизларни биламан, кўпчилик билан ишлайсизлар. Ана шундай муҳитда ишлаб юрган одамнинг

шифохонада ётиб қолиши даҳшатнинг ўзи. Ишдан сўнг бирор соат ўтириб дардини олган бўлар эдим. Эсиз, Фарруҳбекнинг дилкаш суҳбатларини ўтказиб юборибманда.

— Омонжон ҳар куни хабар олаяпти экан. Ўрнингизни билинтирмаётгандир?

— Унақа деманг. Ҳамманинг ўрни бошқа. Қуда билан гаплашиб бўлмайдиган мавзулар ҳам бор-да. Фарруҳбекнинг ҳангома, латифаларини кўплар қатори мен ҳам соғинаман. Шунақаям образга кирадики. Бошқа одам бундай таъсирли ҳикоя қилиб бера олмайди. Яхши айтдингиз. Раҳмат!

Эрталабки йиғилишдан сўнг Саиджон Омонжонни четга тортди.

— Фарруҳбекни бизда даволанаётганлиги ҳақида хабар топмабмиз, — деди. Омонжон ўнғайсизланди. Бамисоли тили танглайига ёпишиб қолганди.

— Дўстларнинг дийдорига қизганчиқлик қилманг. Эшитдим, ўзингиз ҳар куни хабар олаяпсиз экан, — давом этди астойдил хафа бўлиб Саиджон.

— К... к... кимдан эшитдингиз? — дудуқланди Омонжон.

— Кеча қудамлар кўргани келишган экан. Сиздан миннатдор бўлибди.

Омонжоннинг миясига электр токи урилгандай бўлди. Хижолатчиликдан ер ёрилмади-ю, кириб кетмади. Ўзидан нафратланди. Хушини йиғиб олгач: — Бугун ишдан сўнг бирга йўқлаб чиқамиз! — деди.

Қудаларнинг кириб келишидан Фарруҳбек ҳаммасини тушунди. — Яна овора бўлибсиз-да, ука! — деди Омонжонни хижолатчиликдан қутқармоқчи бўлиб. Омонжон дув қизарди. Фарруҳбек ўзини кўрмаганга олди. Етарли сабоқ олган Омонжон қудаси шифохонадан чиқиб кетгунга қадар ҳар куни хабар олиб турди.

2009 йил, сентябрь

МУНДАРИЖА

Оқ капалак ёхуд Муҳаббатга йўғрилган бахт. (*Қисса*) 3

ҲИКОЯЛАР

Дўстлар даврасида бегона	99
Муқаддас жой	107
Назар	114
Бола бўлган отахон	116
Қудалар	119

Асадулло Мирзаакбаров

ОҚ КАПАЛАК
ёхуд
Муҳаббатга йўғрилган бахт
Қисса ва ҳикоялар

Муҳаррир: *Шукур Қурбон*
Бадий муҳаррир: *Аслиддин Жўраев*
Техник муҳаррир: *Шавкат Жўрабоев*
Саҳифаловчи: *Акмал Жўрабоев*

Муқовада rassom Ортиқали Қозоқовнинг
чизган суратдан фойдаланилди.

Босишга 2011 йил 27 январда рухсат этилди.
Бичими 60x84.¹/₁₆ Ҳажми 7,75 ш.б.т.
Адади 500 нусха. Буюртма № 295.

Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий
кутубхонаси нашриёти

Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий
кутубхонаси босмахонасида чоп этилди.
Тошкент шаҳри, Истиклол кўчаси 33 уй.